

ISSN 2311-8040

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.
Серія юридична: збірник наукових праць / головний редактор Ю. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2025. Вип. 2. 118 с.

Виходить чотири рази на рік. Мова видання: українська, англійська.
Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 квітня 2024 року № 1191 (Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04394)
Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, буд. 26, м. Львів, 79007, vdzr@lvduvs.edu.ua, тел. (032) 258-63-25)

Рекомендовано Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ до друку та поширення через мережу Інтернет (протокол від 25 червня 2025 р. № 17).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – **НАЗАР Юрій**, доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0002-8059-4413 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Відповідальний секретар – **СПОДИНСЬКИЙ Олександр**, доктор філософії в галузі знань «Право», ORCID 0000-0001-7583-8033 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени редколегії:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро – доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0001-5565-4675 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БАЛОБАНОВА Дар'я – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-7247-0560 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ХИТРА Олександра – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0002-3632-5101 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

АНДРУСІВ Уляна – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2300-5114 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БОНДАРЕНКО Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2326-4394 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ВЕРБА Ольга – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-9254-9575 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

СТЕЦЮК Наталія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-8895-3153 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

КЛОНОВСЬКА Івона – габілітований доктор, професор, ORCID 0000-0002-3320-5649 (Академія поліції в м. Щитно, Щитно, Республіка Польща).

У публікаціях висвітлено результати досліджень у галузі права, здійснених фахівцями у теоретичних і практичних напрямках.

У статтях висловлено позицію авторів, яку не завжди підтримує редакційна колегія.

За достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу відповідають автори і рецензенти. Під час передруку матеріалів посилання на Науковий вісник обов'язкове.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) видання включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (D8 «Право», K9 «Правоохоронна діяльність»).

Офіційний сайт видання: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law>

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-1>

Мелех Любомира Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2936-8426>

Мелех Богдан Володимирович,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права
Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
вулиця Пекарська, 50, Львів, 79000, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3125-0163>

Лісовська Валентина Юріївна,

науковий співробітник відділення аспірантури (ад'юнктури) і докторантури
Львівського державного університету внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5864-8004>

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА РІВНОСТІ КРІЗЬ ПРОБЛЕМАТИКУ ГЕНДЕРНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

Анотація. У статті досліджується проблема забезпечення гендерної рівності у сфері здійснення правосуддя в Україні, яка на сьогодні є однією з ключових у контексті утвердження принципів правової держави та недискримінації. Зазначена тематика має міждисциплінарний характер і розглядається як складова частина національних пріоритетів, державних програм і законодавчої політики. Право на доступ до правосуддя гарантується Конституцією України та забезпечується через ефективні механізми судового захисту. На практиці реалізація цього права часто ускладнюється низкою факторів, серед яких – складність судових справ, емоційний стан учасників процесу, а також їх матеріальне становище. У зв'язку з цим важливу роль відіграє інституційна система надання безоплатної правової допомоги, яка спрямована на забезпечення рівного доступу до правосуддя. Урахування гендерної складової в цьому контексті виступає необхідною умовою формування справедливої, інклюзивної та ефективної системи правосуддя.

У статті, спираючись на всебічне аналітичне дослідження, обґрунтовується положення про те, що гендерна рівність у сфері правосуддя передбачає справедливе та обґрунтоване ставлення до жінок і чоловіків з урахуванням їхніх індивідуальних потреб. Такий підхід може передбачати як однакове ставлення до осіб незалежно від статі, так і диференційований підхід, що, з позиції правового балансу, визнається рівноцінним щодо обсягу прав, обов'язків та можливостей їх реалізації. У контексті інституційного становлення та нормативного розвитку гендерної політики, досягнення гендерної рівноправності нерідко потребує впровадження спеціальних заходів, спрямованих на подолання соціально-історичних форм дискримінації, що тривалий час негативно впливали на становище жінок. Відтак, концепт гендерної рівності доцільно розглядати не лише як соціальну ідею, але й як правову категорію та основоположний конституційний принцип правової системи.

Актуальність досліджуваної проблематики зумовлена тим, що на сьогодні в Україні все ще спостерігаються суттєві труднощі щодо реалізації принципу гендерної рівності в аспекті доступу до правосуддя. Основною метою даної наукової роботи є здійснення об'єктивного та самостійного аналізу питань, які виникають у процесі оцінки впливу гендерної складової на реалізацію правосуддя в національному контексті. Це дослідження спрямоване на розроблення авторських рекомендацій і формулювання висновків, що мають на меті сприяти запровадженню ефективної та стабільної практики реалізації конституційного принципу гендерної рівності в судовій системі України.

У статті доводиться, що забезпечення гендерної рівності та розширення правового і соціального потенціалу жінок є стратегічно важливими цілями сталого розвитку, які виступають основою досягнення результативних та довготривалих трансформацій, а також становлять невід'ємний елемент реалізації фундаментальних прав людини. Акцентується увага на тому, що жодне суспільство не здатне забезпечити всебічний поступ без переосмислення системи розподілу повноважень, доступу до ресурсів і можливості здійснювати свідомий вибір як для жінок, так і для чоловіків, з метою гарантування рівних умов для формування ними власної життєвої траєкторії в межах правових відносин.

Ключові слова: конституційний принцип, принцип рівності, інститут правосуддя, рівність прав, гендерна рівність, гендерність.

Melekh Liubomyra, Melekh Bohdan, Lisoyska Valentyna. Implementation of the constitutional right to equality through gender issues in the administration of justice

Abstract. The article is devoted to the current problem of gender equality in the administration of justice in Ukraine. This topic is cross-cutting, and acts as such, which should be considered as an integral part of national priorities, programs and the legislative process. Access to justice is guaranteed and ensured by effective means of judicial protection of rights. In practice, mainly, equal access to justice is ensured through legal aid mechanisms due to the complexity of the case, the emotional or material condition of the party to the process. That is why taking into account gender issues is of great importance here.

The article, based on a comprehensive analysis, considers that gender equality is a fair treatment of men and women in accordance with their needs in the administration of justice. This may include equal treatment or treatment that is different, but interpreted as equivalent in terms of rights, obligations and their opportunities. In the context of the formation and development of the goal of gender equality, it very often requires measures to compensate for the social and historical disadvantage of women. That is why gender equality must be considered as an idea, as a legal category, and as a constitutional principle of law.

The relevance of the issue is also determined by the fact that currently in Ukraine in the field of access to justice there are still problems of gender equality. The main purpose of the work is to conduct an independent study of the issues that arise when considering the impact of gender equality in the administration of justice in Ukraine in order to form the author's recommendations and conclusions, to ensure effective and sustainable practice of law enforcement of the constitutional principle of gender equality in the justice system of Ukraine.

The article also substantiates that gender equality and women's empowerment are identified as key development goals, leading to effective and sustainable results, as well as fundamental for the realization of human rights. It is emphasized that no society can develop without transforming and increasing the distribution of powers, resources and choices for women and men, so that they have equal opportunities to shape their own lives in any legal relations.

Key words: constitutional principle, principle of equality, institution of justice, equal rights, gender equality, gender.

Вступ. Визнання гендерної рівності як одного з ключових чинників сталого розвитку в Україні зумовлює необхідність упровадження комплексної політики гендерної інтеграції у всі сфери суспільного життя, зокрема в систему судочинства. У цьому контексті особливо важливо враховувати гендерні чинники під час розгляду конкретних справ, здійснювати ідентифікацію обставин і дій, що мають ознаки дискримінації, а також виявляти ситуації, у яких порушення прав та законних інтересів особи обумовлене дією дискриміна-

ційних норм національного законодавства або формально нейтральних правових положень, які на практиці спричиняють дискримінаційні наслідки через гендерні стереотипи, що впливають на застосування правових норм.

Нормативно-правові акти становлять один із ключових механізмів забезпечення просування прав жінок та утвердження принципу гендерної рівності. У випадку функціонування суспільства на засадах верховенства права, з ефективною, прозорою та доступною правовою системою, жінки отримують можливість

реалізовувати свій потенціал, здійснювати значущий внесок у розвиток правової інфраструктури та сприяти її вдосконаленню в інтересах наступних поколінь. У цьому аспекті доцільно наголосити, що прояви гендерно зумовленого насильства є суттєвою перепоною на шляху до досягнення гендерної справедливості. Водночас концепція гендерної справедливості та законодавче регулювання окреслюють різноманітні форми такого насильства, зокрема сексуального, психологічного, фізичного та економічного характеру, а також передбачають аналіз правових норм і політик, які формують умови для досягнення рівноправ'я та гарантують захист від дискримінаційного насильства за ознакою статі.

Нормативна база України декларує забезпечення рівноправного статусу та рівнозначних можливостей для осіб обох статей – жінок і чоловіків, однак питання гендерної нерівності залишається актуальною суспільною та правовою проблемою. Визнання гендерної рівності як одного з визначальних чинників сталого суспільного розвитку обумовлює необхідність впровадження комплексної політики гендерної інтеграції в усі сфери державного управління, зокрема у функціонування системи правосуддя. У межах судочинства особливої уваги потребує виявлення гендерної складової при розгляді конкретних юридичних казусів; діагностика випадків та дій, що мають дискримінаційний характер; а також фіксація ситуацій, у яких порушення правових норм і законних інтересів особи спричинене як дискримінаційними нормами чинного законодавства, так і формально нейтральними правовими положеннями, що на практиці генерують нерівні наслідки через упереджене тлумачення, зокрема через призму гендерних стереотипів, які впливають на правозастосування.

Принцип рівності закріплений у статтях 21 та 24 Конституції України [1], а також у численних кодексах, законах і підзаконних нормативно-правових актах. Зокрема, у 2006 році набрав чинності Закон України «Про забезпечення рівних прав й можливостей жінок і чоловіків в Україні» [2]. У тому ж році, постановою Кабінету Міністрів Укра-

їни № 1834 від 27 грудня 2006 р., була затверджена Державна програма утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року [3], що передбачала державне фінансування гендерних досліджень. Значним кроком стало ухвалення Закону України № 5207-VI «Про засади запобігання й протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року [4]. 9 жовтня 2020 року набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України № 930 [5] «Деякі питання забезпечення рівних прав й можливостей жінок та чоловіків», якою на створений спеціальний підрозділ покладено завдання щодо аналізу рівня дотримання відповідних прав, збору статистичних даних, формування «гендерних портретів» та проведення «гендерних аудитів».

Визначальним інструментом у цьому контексті є гендерна статистика, що має відображати проблематику, пов'язану з усіма сферами життя жінок і чоловіків, зокрема їхні реальні потреби, можливості та внесок у розвиток суспільства. Не менш суттєвим є чітке усвідомлення взаємозв'язку між поняттями «гендерна рівність» та «судова гілка влади». Також необхідним є вдосконалення механізмів проведення гендерної та антидискримінаційної експертизи нормативних актів. Водночас важливо протидіяти існуванню гендерних стереотипів, які можуть впливати як на громадську думку, так і на функціонування системи кримінального правосуддя.

Матеріали та методи. Для проведення аналізу розглянутої проблематики застосовувалися різноманітні нормативно-правові документи України, здійснювався аналіз проблемних аспектів гендерної рівності в процесі здійснення правосуддя в Україні, а також проводилось вивчення відповідних наукових публікацій.

В ході проведення дослідження було застосовано комплекс методів наукового пізнання, що забезпечують об'єктивність і всебічність аналізу. Зокрема, догматичний (формально-юридичний) метод використовувався для аналізу нормативно-правових актів, які регламентують порядок забезпечення гендерної рівності в процесі здійснення правосуддя в Україні.

Галузь правосуддя, будучи ключовим елементом сучасного демократичного суспільства, вимагає впровадження інноваційних підходів у сфері гендерної рівності. Без належного врахування відповідних чинників та фундаментальних принципів рівності, закріплених у міжнародних стандартах з прав людини, досягнення повноцінного доступу до правосуддя є малоймовірним.

Результати. Незважаючи на значні досягнення світової спільноти у сфері забезпечення гендерної рівності, суттєвий розрив між статтями досі зберігається і, на жаль, має тенденцію до збільшення. Щорічні оцінки Всесвітнього економічного форуму фіксують прогрес у напрямку досягнення гендерної рівності в економічній діяльності, рівні освіти, охороні здоров'я та виживанні, а також у політичних правах. Згідно з їхнім останнім звітом, нерівність за ознакою статі залишається тривалою проблемою, зокрема економічний розрив між чоловіками і жінками не зменшується. За найновішими даними Всесвітнього економічного форуму, усунення загального глобального гендерного розриву не очікується протягом наступного століття (порівняно з оцінкою у 83 роки у 2016 році), а конкретно економічний гендерний розрив може зберігатися ще протягом 217 років.

Поняття «гендерна рівність», згідно з позицією І. Грицай [6, с. 11], розглядається як рівноправність юридичного статусу жінок і чоловіків, що включає рівність у правах, свободах та обов'язках, а також передбачає забезпечення умов для реалізації здібностей і потенціалу кожної особи в усіх сферах особистого, суспільного та державного буття. Усвідомлення важливості «гендерної рівності» повертає до розуміння нашої спільної людяності, фундаментальних цінностей свободи, відповідних термінів та колективної відповідальності, а також до тих самих соціальних відносин – солідарності, колективізму, боротьби – які є ключовими для досягнення всесвітньої справедливості та побудови кращого майбутнього для всіх.

Проблема взаємозв'язку «гендеру та судочинства» привертає значну увагу в дослідженнях іноземних науковців, натомість в Україні

для більшості суддів, адвокатів та їхніх клієнтів співвідношення «гендеру» та реалізація судового процесу не завжди є очевидним. Сучасні спроби окреслити гендерні виклики у сфері правосуддя вже відображені у спеціалізованій літературі [7, с. 57], проте слід відзначити, що ці проблеми потребують подальшого ґрунтовного аналізу. В теперішній час в Україні існує гостра необхідність посилення ролі «гендерної рівності» у здійсненні правосуддя, адже труднощі у сфері правозастосування суттєво знижують значення жінки у всіх напрямках її діяльності. Для практичних фахівців це передбачає надання послуг клієнтам у відповідності до міжнародних стандартів у галузі прав людини та «гендерної рівності», без проявів упередженості й дискримінації. Враховуючи викладене, особливо актуальним стає дослідження ключових аспектів впливу «гендерної рівності» на процес здійснення правосуддя в Україні.

Питання забезпечення «гендерної рівності», запобігання дискримінації та протидії насильству щодо жінок посідають важливе місце у світовому контексті. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що набула чинності у 1981 році [8], встановлює обов'язки держав докладати максимальних зусиль для вирішення ключових завдань. Серед них – усунення всіх форм дискримінації та насильства стосовно жінок і дівчат, забезпечення рівних можливостей для участі та лідерства на усіх рівнях прийняття рішень у політичній, економічній і соціальній сферах, а також гарантування рівного доступу до «правосуддя».

В Україні судді наділені широким колом повноважень, зокрема вони уповноважені: ініціювати перед Конституційним судом питання щодо неконституційності законодавчих норм, які містять дискримінаційні елементи; не очікувати на ухвалення конкретних нормативних актів для забезпечення захисту від дискримінаційних проявів; ухвалювати рішення, спрямовані на подолання усталених дискримінаційних практик; інтегрувати в своїх рішеннях положення міжнародних та регіональних договорів у сфері прав людини; безпосередньо застосовувати конституційні норми, що

гарантують захист від «гендерної дискримінації»; посилалися на прецеденти міжнародних і регіональних судових органів (зокрема ЄСПЛ, Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, Суду ЄС тощо) для обґрунтування власної позиції у конкретній справі; а також визнавати наявність факту дискримінації. Водночас в Україні існує низка проблем, пов'язаних із впровадженням принципів «гендерної рівності» у процесі здійснення правосуддя. Зокрема, слід відзначити, що «гендерна тематика» не отримала належного відображення у «Стратегії розвитку судової системи України на 2015–2020 роки» [9], що свідчить про її недостатнє визнання як важливої проблеми, що охоплює всі сфери суспільного життя та тісно пов'язана із функціонуванням судочинства.

До актуальних викликів, пов'язаних із впливом «гендерної рівності» в Україні, слід віднести низький рівень якісної «гендерної статистики», що стосується як суддівського складу, так і стану реалізації судочинства, а також недостатнє узагальнення відповідної судової практики, яка формується судами або громадськими організаціями. Іншими словами, спостерігається явище, відоме як «невидимість проблеми».

Однією з проблем у сфері «гендерної рівності» є відсутність у українського суспільства чіткого усвідомлення взаємозв'язку між поняттями «судова гілка влади» та «гендерна рівність». У цьому зв'язку суттєве значення набуває презентація в Національній академії наук України Індексу «гендерної чутливості» у діяльності судової влади, який покликаний оцінювати рівень інтеграції принципу рівних прав, обов'язків і можливостей жінок і чоловіків у систему правосуддя. До складу цього Індексу входять такі складові, як лідерство та формування «збалансованої в гендерному відношенні судової системи»; врахування «гендерних аспектів» під час розробки програм підвищення кваліфікації суддів і працівників судових установ; здійснення правосуддя з урахуванням «гендерного підходу»; а також моніторингові дані щодо розгляду справ, пов'язаних із «гендерною дискримінацією».

Дослідження кваліфікаційних вимог до представників суддівської професії проводилось Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у співпраці з Міжнародною громадською організацією «Універсальна екзаменаційна мережа» за підтримки проєкту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Справедливе правосуддя». Аналіз відповідної статистики засвідчив наявність відмінностей у оцінках особистісних і моральних характеристик суддів, а також різномірність професійних викликів, з якими стикаються судді-жінки та судді-чоловіки.

Особливу важливість у цьому контексті має те, що сучасна підготовка висококваліфікованих суддів включає не лише фундаментальні знання та практичні навички, а й адекватне розуміння соціального контексту правосуддя. У результаті акцент на реалізації принципу рівності прав і можливостей жінок та чоловіків у процесі здійснення судочинства становить вагомий компонент професійної освіти і підготовки майбутніх суддів.

Отже, участь жінок у суддівській діяльності дає підстави констатувати їхню активну роль у процесах прийняття рішень щодо врегулювання спорів, захисту порушених прав і притягнення винних до відповідальності. Водночас, на сучасному етапі існує проблемний для суддів-жінок феномен, відомий як «скляна стеля», який суттєво ускладнює їхній кар'єрний розвиток та доступ до керівних посад у судовій системі. Згідно зі статистичними даними, жінки значно рідше за чоловіків отримують призначення, що сприяють оперативному професійному зростанню та просуванню по службових щаблях [10, с. 157].

Водночас, згідно з даними опитування суддів, відповіді щодо проявів упередженого гендерного ставлення частково співпадають із сприйняттям дискримінації не як актуальної проблеми в Україні, а як елемента культурних особливостей – подібне ставлення виявлено у 43 % адвокатів та 32 % суддів. Фактично, приблизно чверть суддів (24 %) схильні заперечувати загальне існування дискримінації (при цьому серед адвокатів таких лише 15 %), а понад третина респондентів (37 %) визнають

окремі випадки несправедливого ставлення, які не вважають дискримінацією (у той час як серед адвокатів цей показник становить 31 %). Лише 6 % суддів та 9 % адвокатів розглядають дискримінацію як досить серйозну соціальну проблему.

Аналіз наведених вище норм дає підстави стверджувати, що на сьогодні існує значна кількість міжнародних правових актів, які регламентують механізми забезпечення «гендерної рівності», а українське законодавство офіційно фіксує гарантії рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків. Водночас, проблема «гендерної нерівності» залишається актуальною для України, зокрема і в сфері функціонування системи «правосуддя». Через це виникає необхідність у скоординованих діях на різних рівнях, що передбачає інтеграцію потенціалу державних органів, міжнародних інституцій та громадських об'єднань з метою сприяння досягненню паритету статей у процесі реалізації «правосуддя».

Подібним чином дослідники аргументують, що процес модернізації трансформує «гендерну відповідальність» та сприятиме позитивним зрушенням у сфері професійної залученості жінок, що, відповідно, відобразиться на їх представленості на різних посадах, зокрема у системі «правосуддя». Вони доводять, що інтеграція «гендерної рівності» й модернізаційних процесів сприяє зменшенню кризових явищ та робить вагомий внесок у розвиток суспільства і національної держави.

Проведення дистанційних слухань із застосуванням телефонних та відеозасобів стало новою реальністю, тоді як частина судових послуг здійснюється через електронну пошту та текстові повідомлення. Хоча впровадження новітніх технологій заслуговує на позитивну оцінку, вразливі категорії населення, зокрема жінки, можуть опинитися у ситуації відставання. У відповідь на кризові обставини судова система застосувала стратегію пріоритетного відбору справ, зокрема відтермінувавши розгляд неекстрених справ та продовживши чинні судові постанови. Жінки отримали можливість безумовного продовження дії охоронних судових наказів і рішень щодо опіки над дітьми.

Загалом, такий підхід до судового сортування демонструє способи найбільш ефективного вирішення справ у перспективі тривалого часу.

Одночасно, загальний низький рівень ефективності забезпечення принципу «гендерної рівності» в судовій системі зумовлюється також недостатнім належним реагуванням потерпілих на правопорушення, які мають гендерно-обумовлений характер і вчинені проти них. Крім того, типологія «гендерно-чутливих» справ, що потребують моніторингу за допомогою зібраної статистичної інформації, досі не встановлена. У кримінальних провадженнях доцільним є впровадження розподілу даних за статтю осіб, до яких застосовуються обмежувальні заходи, з урахуванням їх видів.

Вкрай важливою рекомендацією щодо впровадження принципу «гендерної рівності» в Україні у сфері правосуддя [11, с. 19] є глибоке розуміння національного законодавства, що включає чинні міжнародні договори України та практику ЄСПЛ, а також сприйняття їх не як декларативних норм, а як дієвих механізмів і засобів правового захисту, здатних забезпечити реальний захист порушених прав. В іншому випадку принцип «гендерної рівності» ризикує залишитися «теоретичним та ілюзорним» правом. Також у юридичній спільноті підкреслюють, що представники правничих професій повинні володіти вміннями ідентифікувати дискримінаційні ситуації за ознакою статі та гендеру, а також знати і дотримуватися відповідних стандартів доказування.

Ефективна реалізація принципу «гендерної рівності» у сфері правосуддя має здійснюватися з акцентом на підвищення рівня демократичності саме в «гендерно-правових» відносинах та формуванні на їх основі принципів «гендерного паритету» [12, с. 17]. Для подолання цієї проблематики необхідний комплексний підхід, що передбачає імплементацію наукових здобутків у сфері гендерних питань, інтеграцію «гендерного підходу» у всі галузі державної політики, управління та судочинства шляхом вдосконалення та оцінювання процесів прийняття рішень, розробки відповідного законодавства, а також формування стратегічних політик і програм на всіх рівнях та в усіх сферах.

Вчені також рекомендують, впроваджуючи іноземний досвід у регулювання «гендерної організації судочинства», залучати фахівців із «гендерних питань» до складу Комісії з питань правової реформи при Президентові України та Комітету з питань правової політики і правосуддя Верховної Ради України; включати експертів із «гендерної проблематики» до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя; запровадити квоти задля забезпечення паритетного представництва суддів-жінок; інтегрувати «гендерний компонент» на кожному етапі організації та підготовки кандидатів на посаду судді і діючих суддів; впроваджувати цінності рівності та недискримінації в процесі судової реформи; враховувати потреби суддів, які мають дітей або літніх родичів, що потребують догляду, під час розподілу судового навантаження, вибору суддівської спеціалізації, призначення на посаду слідчого судді, а також під час надання чергових, додаткових та інших відпусток; застосовувати принципи рівності і недискримінації в процесах керівництва та адміністрування судових установ; інтегрувати «гендерні складові» у вдосконалення системи юридичної освіти та підготовки суддівського персоналу; брати до уваги необхідність збільшення частки жінок під час відбору на посаду судді; організувати систематичний збір «гендерно-чутливої» судової статистики; забезпечити створення механізмів контролю з боку Омбудсмана України щодо реалізації законодавства про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; а також сприяти проведенню наукових і експертних досліджень у сфері «гендерної проблематики» суддівської діяльності.

Висновки. За результатами проведеного аналізу можна сформулювати висновки стосовно

механізмів забезпечення «гендерної рівності» в процесі здійснення правосуддя, зокрема: необхідно інтегрувати «гендерну спрямованість» у навчальні матеріали програм підготовки суддів; досліджувати питання «гендерної рівноправності» як складову професійної освіти в рамках судочинства; підготувати відповідні бази статистичних даних для оцінки масштабів та характеру проблеми «гендерної нерівності»; здійснити ретельний аналіз і підготовку законодавчих актів, спрямованих на реалізацію рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, які є учасниками системи правосуддя; розробити новітній механізм протидії «гендерній дискримінації» у судовій сфері, спираючись на міжнародно-правовий досвід; а також організовувати широкомасштабні інформаційні кампанії у засобах масової інформації, спрямовані на подолання «гендерних стереотипів», що стосуються соціальних ролей чоловіків і жінок.

Досягнення рівноправності між чоловіками та жінками становить одну з ключових цілей і є невід'ємним компонентом міжнародного порядку денного у сфері сталого розвитку. Принцип «гендерної рівності» відображає концепцію неможливості повного забезпечення прав людини без гарантування чоловікам і жінкам рівних прав, обов'язків і можливостей. Цей принцип закріплений у численних міжнародних угодах, а також у конституціях і законодавчих актах країн світу.

Якщо «гендерна рівність» розглядається як довгострокова глобальна мета політики, то гарантування всебічного врахування гендерних питань виступає комплексом стратегічних підходів, застосовуваних у визначеному контексті, а також включає технічні та інституційні процедури, спрямовані на досягнення поставленої цілі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96 ВР. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
2. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні: Закон України від 08.09.2005р. № 2866-IV ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
3. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF#Text>
4. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5207-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text>
6. Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2018. 560 с.
7. Фулей Т. І. Основи гендерної рівності: навчально-методичний посібник для суддів. Київ : ТЮТЮ-КІН, 2010. 240 с.
8. Convention on the elimination of all forms of discrimination against women. 1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx>
9. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015 – 2020 роки. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D1%83%D0%B407.pdf>
10. Оксамитна С. М. Гендерні ролі та стереотипи. *Основи теорії гендеру: навчальний посібник*. Відп. ред. М. М. Скорик; редкол.: В. П. Агєєва, Л.С. Кобелянська, М. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. С. 156–180.
11. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. Київ : ВАІТЕ, 2016. 180 с.
12. Боброва Ю. Ю. Гендерний аспект суддівської діяльності (теоретико- правовий вимір): автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. Приват. ВНЗ «Ун-т Короля Данила». Івано-Франківськ, 2020. 36 с.

References:

1. Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. vid 28.06.1996r. №254 k/96 VR. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Pro zabezpechennya rivnykh prav i mozhlyvostey zhinok i cholovikiv v Ukraini: Zakon Ukrainy [On ensuring equal rights and opportunities for women and men in Ukraine: Law of Ukraine] vid 08.09.2005r. № 2866-IV VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi prohramy z utverdzhennya gendernoyi rivnosti v ukrayins'komu suspil'stvi na period do 2010 roku. [On approval of the State Program for the establishment of gender equality in Ukrainian society for the period until 2010]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-2006-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
4. Pro zasady zapobihannya ta protydyi dyskryminatsiyi v Ukraini: Zakon Ukrainy . vid 6 veresnya 2012 roku [On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine: Law of Ukraine] № 5207-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy “Deyaki pytannya zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv”. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
6. Hrytsay, I. O. (2018). *Mekhanizm zabezpechennya pryntsyphu hendernoyi rivnosti: teoriya ta praktyka: monohrafiya* [Mechanism for Ensuring the Principle of Gender Equality: Theory and Practice]. Kyiv : “Khay-Tek Pres”. 560 s. [in Ukrainian].
7. Fuley, T. I. (2010). *Osnovy gendernoyi rivnosti: navchal'no-metodychnyy posibnyk dlya suddiv* [Fundamentals of Gender Equality: Educational and Methodological Guide for Judges.] Kyiv : TYUTYUKIN. 240 s. [in Ukrainian].
8. Convention on the elimination of all forms of discrimination against women (1979). Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cedaw.aspx> [in English]
9. Stratehiya rozvytku sudovoyi systemy v Ukraini na 2015–2020 roky [Strategy for the Development of the Judicial System in Ukraine for 2015–2020]. Retrieved from: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D1%83%D0%B407.pdf> [in Ukrainian].
10. Oksamytna, S. M. (2004). *Genderni roli ta stereotypy. Osnovy teoriiy genderu: navchal'nyy posibnyk* [Roles and Stereotypes. Fundamentals of Gender Theory]. Vidp. red. M. M. Skoryk; redkol.: V. P. Aheyeva, L.S. Kobelyans'ka, M. M. Skoryk. Kyiv : K.I.S., S. 156–180 [in Ukrainian].
11. Fuley, T. I. (2016). *Henderna rivnist' pry zdiysnenni pravosudiva* [Gender equality in the administration of justice]. Vyd. 2-he, vypr. Kyiv : VAITE. 180 s. [in Ukrainian].
12. Bobrova, YU.YU. (2020). *Gendernyy aspekt suddivs'koyi diyal'nosti (teoretyko- pravovyy vymir)* [Gender aspect of judicial activity (theoretical and legal dimension)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Pryvat. VNZ “Un-t Korolya Danyla”. Ivano-Frankivs'k. 36 s. [in Ukrainian].

УДК 341.231.14:17.026.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-2>**Пивовар Інна Василівна,**

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
вулиця Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-1057-350X>

СУЧАСНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ

Анотація. У контексті доведення актуальності теми дослідження встановлено, що гідність як юридична категорія є багатовимірним явищем у реаліях сьогодення, оскільки вона, маючи невичерпний зміст, є невід'ємним компонентом правового буття, при цьому її можна розуміти як природне благо та цінність, що не обмежується виключно правовими межами. У правовій доктрині людську гідність можна трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, яке, по суті, являє собою критерій допустимості можливих обмежень прав та свобод людини. Нині питання щодо права на гідність є болючим для українського суспільства та, зважаючи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, потребує нового осмислення, зокрема налагодження дієвих механізмів правового реагування за його порушення.

У загальній теорії держави і права можемо виділити два механізми сучасної моделі регулювання права на людську гідність: національний та міжнародний. Національний механізм включає у себе заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи поводження тощо. Неодноразово Конституційний Суд України розглядав справи щодо людської гідності та формував правову позицію щодо безумовного характеру цього права.

З огляду на сьогоденні реалії справедливо можемо констатувати декларативність зазначених норм та відсутність дієвого механізму забезпечення конституційного права людини на гідність. Окрім очевидного впливу війни, право людини на гідність стикається і з іншими проблемами, серед яких – корупція, зловживання посадовими особами своєю владою, стигматизація вразливих груп населення тощо.

Судовий захист права на людську гідність є певним засобом його забезпечення, але він не є достатнім, а тому це право вимагає розширення свого захисту на практичній площині.

Ключові слова: держава, право, людська гідність, право на життя, верховенство права, права та свободи людини.

Pyvovar Inna. Modern model of realization of the right to human dignity

Abstract. In the context of proving the relevance of the research topic, it was established that dignity as a legal category is a multidimensional phenomenon in today's realities, since it, having an inexhaustible content, is an integral component of legal existence, while it can be understood as a natural good and value that is not limited exclusively by legal boundaries.

In legal doctrine, human dignity can be interpreted as a right guaranteed by Article 28 of the Constitution of Ukraine, and which, in essence, is a criterion for the admissibility of possible restrictions on human rights and freedoms.

Today, the issue of the right to dignity is a painful one for Ukrainian society and, given the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, requires a new understanding, in particular, the establishment of effective mechanisms for legal response to its violation. In the general theory of state and law, we can distinguish two mechanisms of the modern model of regulation of the right to human dignity: national and international. The national mechanism includes the prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment, etc.

The Constitutional Court of Ukraine has repeatedly considered cases regarding human dignity and formed a legal position on the unconditional nature of this right. Considering today's realities, we can rightly state the declarative nature of the above norms and the absence of an effective mechanism for ensuring the constitutional human right to dignity.

In addition to the obvious impact of war, the human right to dignity faces other challenges, including corruption, abuse of power by officials, stigmatization of vulnerable groups, and so on.

Judicial protection of the right to human dignity is a certain means of ensuring it, but it is not sufficient, and therefore this right requires expanding its protection on a practical level.

Key words: state, law, human dignity, right to life, rule of law, human rights and freedom.

Вступ. Сучасна модель реалізації права на людську гідність є невід'ємним етапом у розвитку соціуму. Право на гідність посідає головне місце у системі конституційного права. Основне закріплення права на гідність визначено в Основному Законі України, а саме Конституції України, яка закріплює реалізацію права на людську гідність. Безумовно, однією із головних якостей людини є гідність, оскільки вона завжди знаходить своє місце поряд із такими якостями, як чесноти, совість, добродіяльність. Без перебільшення можна стверджувати, що гідність – це одне із найбільших надбань людства, як загальноісторичних, так і загальнокультурних.

Матеріали та методи. Мета цієї статті полягає у сучасній моделі реалізації права на людську гідність. Людська гідність використовується демократичними державами як одна із характерних рис конституційного устрою держави. Державою закріплені принципи і норми, які визначають права людини та людську гідність як невід'ємну ознаку людини, яка необхідна для її вільного розвитку в суспільстві та державі, як міру поведінки. Також Конституцією України статтею 3 визначено, що однією з найвищих соціальних цінностей є честь та гідність людини.

Результати. Відповідно, такою проблематикою реалізації права на людську гідність займалися такі вчені, як: О. Гришук, В. Вдовіченко, В. Кампо, А. Барак, та законодавці М. Марченко та М. Оніщенко. Гідність як юридична категорія є багатовимірним явищем у реаліях сьогодення, оскільки вона, маючи невичерпний зміст, є невід'ємним компонентом правового буття, при цьому її можна розуміти як природне благо та цінність, що не обмежується виключно правовими межами. У правовій доктрині людську гідність можна трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, яке, по суті, являє собою критерій допустимості можливих обмежень прав та свобод людини. Нині питання щодо права на гідність є болючим для українського суспільства та, зважаючи на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, потребує нового осмислення, зокрема налагодження

дієвих механізмів правового реагування за його порушення.

Законодавець Н. Оніщенко у своїх дослідженнях стверджує, що під час розгляду взаємозв'язку держави, права і свободи особи необхідно зазначити, що наявні права і свободи, які в жодному разі не повинні обмежуватися, це – природні права і свободи людини. Основний зміст багатьох юридичних гарантій свободи особи полягає у забезпеченні необхідних умов для нормального життя та активної діяльності громадян у суспільстві [1, с. 72].

Також звернемося до теоретичних аспектів цього питання. Так, В. Вдовіченко та В. Кампо на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури виділили три основні концепції права на людську гідність: перша – нормативно-позитивістська – полягає у тому, що право на людську гідність розглядається як формально-визнане право, яке забезпечується відповідним правовим захистом; друга – соціолого-позитивістська – розглядає право на людську гідність як право, закріплене у ненормативних джерелах (суспільна і судова практика тощо). Це право може бути захищене за допомогою суспільно-правової практики; при цьому факт порушення права особи на людську гідність є єдиною підставою для його правового захисту, третя – природно-правова, згідно з якою право на людську гідність – це моральний імператив, що має надправове, ціннісне значення. Ця природна правоцінність захищається у правовому порядку (в демократичних країнах), шляхом мирних чи збройних революцій (в епоху абсолютних монархій тощо) або взагалі не захищається (у тоталітарних державах) [2, с. 61].

Імпонує точка зору М. Маренко, який відзначає, що право на людську гідність фактично існує в українській правовій системі у двох вимірах: беручи до уваги ст.ст. 3 та 21 Конституції України – як елемент провідного права особи, сутність природних прав та аналізуючи ст. 28 Основного Закону – конкретно визначене позитивне право [3, с. 182].

На міжнародному рівні право на людську гідність виражається через імперативну норму (*jus cogens*), яка категорично забороняє всі

форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань. Серед основних документів, які закріплюють таке право, слід виокремити Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 р. (у Декларації і у Преамбулі, і у ст. 1 вказано, що гідність властива всім людям, і всі вони народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах; у ст. 22 зазначається, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави»); Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (ст. 3 містить положення щодо того, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню; норму, що закріплює аналогічне положення, містить і ст. 5 вищезазначеної Декларації); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., де зазначається, що «...визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, ... є основою свободи, справедливості і загального миру...» (Преамбула обох документів містить аналогічну тезу); Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання від 10 грудня 1984 р. Також слід зазначити положення Договору про Європейський Союз, зокрема система правових орієнтирів, яка була закладена в його основу, включає у себе повагу до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та повагу до прав людини.

З огляду на сьогоденні реалії справедливо можемо констатувати декларативність зазначених норм та відсутність дієвого механізму забезпечення конституційного права людини на гідність. Окрім очевидного впливу війни, право людини на гідність стикається і з іншими проблемами, серед яких – корупція,

зловживання посадовими особами своєю владою, стигматизація вразливих груп населення тощо. Судовий захист права на людську гідність є певним засобом його забезпечення, але він не є достатнім, а тому це право вимагає розширення свого захисту на практичній площині. Це може включати утвердження поваги до людської гідності, адже саме розуміння прав та свобод починається з усвідомлення цінності людської гідності. Зауважимо, що неусвідомлення цінності самої людини та її гідності призводить до значних негативних наслідків у правотворчій сфері і, як наслідок, у сфері правозастосування. Також захисту зазначеного права сприяло б удосконалення механізмів забезпечення захисту прав у зоні конфлікту, посилення соціальних програм для вразливих груп, проведення антикорупційної реформи, розвиток правової освіти та підвищення рівня правової обізнаності серед населення тощо.

Неможливо не погодитися із слушною думкою вітчизняних науковців про те, що право на повагу до людської гідності практично в усіх конституційних системах є абсолютним, як і право на життя. А це означає, що держава не може встановлювати обмеження права на реалізацію людської гідності [4, с. 22].

Право на життя та на охорону здоров'я – це передусім забезпечення відповідного якісного життєвого рівня. Крім того, це право передбачає також наявність безпечного для життя та здоров'я людини навколишнього природного середовища [5, с. 22].

З метою визначення поняття «якість життя» звернемося до «Енциклопедії державного управління» (2011 р.), у якій вказаний термін визначається, як комплексна інтегральна характеристика становища людини в різних соціальних системах і структурах, показник міри її соціальних свобод і можливостей для всебічного розвитку, задоволення матеріальних і нематеріальних (у тому числі духовних) потреб. На відміну від категорії «рівень життя», що відображає здебільшого кількісні параметри, поняття «якість життя» синтезує та розкриває якісні параметри життя: якість праці, наявність якісного харчування,

житла, міцного здоров'я, якості одягу, якісний рівень сфери освіти, охорони здоров'я, довкілля, високий морально-психологічний стан людини, наявність достатнього вільного часу для розвитку творчих здібностей людини тощо [6, с. 728].

Висновки. Отже, таким чином, можемо чітко сказати, що говорячи про забезпечення одного із першочергових прав людини – це право на повагу до гідності, шляхом гарантування державою гідних умов для існування, зокрема через забезпечення права на життя та охорону здоров'я, необхідно зазначити, що їх захист та реалізація відображені в трьох групах джерел європейського права: первинного, вторинного та прецедентного.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що сучасна модель та проблема механізму забезпечення права людини на гідність насамперед полягає не у нормативному закріпленні, а у правозастосовчій практиці, що у такому контексті тісно переплітається із морально-етичним складником. Наявний механізм захисту права на людську гідність не є нині досить ефективним та потребує свого розширення, зокрема через утвердження поваги до людської гідності через розвиток правової освіти та підвищення рівня правової обізнаності серед населення, вдосконалення механізмів забезпечення захисту прав у зоні конфлікту, посилення соціальних програм для вразливих груп, проведення антикорупційної реформи тощо.

Список використаних джерел:

1. Оніщенко Н. Свобода, гідність та рівень людини крізь європейський фокус. *Матеріали міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті Л.В. Юзькова*. 2018. С. 72–74.
2. Вдовіченко В., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 60–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_5_12.
3. Марченко М.А. Нормативно-правове закріплення права на повагу до людської гідності в українській та європейській правових системах (порівняльно-правовий аспект). *Альманах права*. 2019. № 10. С. 180–184. URL: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/10/almanah-prava-10-2019.pdf>.
4. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Матеріали міжнародного науково-практичного семінару, присвяченого пам'яті Л. Юзькова*. 2018. С. 15–22.
5. Лещенко В.В., Радиш Я.Ф. Права людини на життя та охорону здоров'я – методологічна основа державного управління здоров'ям: вступ до проблеми. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 104–117. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/14.pdf>.
6. Енциклопедія державного управління. Т. 1: Теорія державного управління / ред. Ковбасюк Ю.В., Князев В.М., Розпутенко І.В. та ін. Київ : НАДУ, 2011. 748 с.

References:

1. Onishchenko, N. (2018). Libertas, dignitas et gradus humanus per umbilicum Europaeum. *Materiae scientificae et practicae memoriae L.V. Yuzkov*. Pp. 72–74 [in Ukrainian].
2. Vdovichenko, V., Campo, V. (2012). The right to human dignity: Ukrainian theory and practice in the context of European experience [Ius ad dignitatem humanam: theoria et praxis Ucrainae in contextu experientiae Europaeae]. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*. 5. Pp. 60–70. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2012_5_12 [in Ukrainian].
3. Marchenko, M.A. (2019). Normative and legal consolidation of the right to respect for human dignity in Ukrainian and European legal systems (comparative legal aspect) [Normativum et legale consolidationis ius observandi dignitatem humanam in systematis iuridicis Ucrainae et Europae (comparativo iuridico)]. *Kyiv: Almanac of Law*. 10. Pp. 180–184. Retrieved from: <https://almanahprava.org/assets/images/issues/10/almanah-prava-10-2019.pdf> [in Ukrainian].
4. Shevchuk, S. (2018). Human dignity in the system of constitutional values. *Materiae scientificae et practicae in seminario internationali memoriae L. Yuzkova*. Pp. 15–22 [in Ukrainian].
5. Leshchenko, V.V., Radysh, Ya.F. (2014). Human rights to life and health care – methodological basis of public administration in the health care sector: introduction to the problem. *Publica administratio: theoria et praxis*. Pp. 104–117. Retrieved from: <http://academy.gov.ua/ej/ej19/PDF/14.pdf> [in Ukrainian].
6. Kovbasyuk, Y.V., Knyazev, V.M., Rozputenko, I.V. (2011). *Encyclopedia of Public Administration [Theoria Administrationis Publicae]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:351.74:364-78

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-3>

Бондар Валерія Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3988-1568>

КОНЦЕПЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. У статті досліджується концепція адміністративної емпатії як важливий інструмент оптимізації діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану. Аналізується міжнародний досвід вивчення адміністративної емпатії у сфері публічного управління та адміністративної діяльності. Встановлено, що науковці розглядають її як багатовимірну категорію, складниками якої у діяльності державних службовців є: 1) емпатійна можливість, що виникає внаслідок явно або неявно спільного емоційного переживання; 2) ідентифікація цієї спільної емоції; 3) встановлення зв'язку з емоцією так, як її переживає інша людина; 4) комунікація розуміння від державного службовця до особи, яка поділилася своїм емоційним станом. Разом із тим аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що у науковій літературі наявні різні підходи до розгляду емпатії: як сталої особистісної риси (*trait empathy*) та як ситуативного феномену (*state empathy*). Однак питання «органічного» виникнення емпатії, тобто природного процесу синтезу вроджених характеристик і соціально сформованих компетенцій, залишається не досить дослідженим. У статті обґрунтовується необхідність інтеграції адміністративної емпатії в управління з насадженням та зниження соціальної напруги в кризових умовах. Це можливо завдяки її ключовим функціям: зменшенню соціальної напруги, підвищенню ефективності комунікації та забезпеченню якості прийняття рішень. Визначено поняття адміністративної емпатії у діяльності Національної поліції України як багатовимірної управлінської категорії, що поєднує здатність правоохоронців розпізнавати емоційний стан громадян, аналізувати їхні потреби та адаптувати правозастосовну практику до конкретної ситуації. Запропоновано розглядати адміністративну емпатію як концепцію, що включає когнітивний, афективний, поведінковий, нормативно-правовий та інституційний складники.

Ключові слова: адміністративна емпатія, Національна поліція України, адміністративна діяльність, емоційний інтелект, комунікативна компетенція, воєнний стан, кризове управління.

Bodnar Valeriia. The concept of administrative empathy in the activities of the National Police of Ukraine: theoretical foundations of implementation

Abstract. The article explores the concept of administrative empathy as an essential tool for optimizing the activities of the National Police of Ukraine under martial law conditions. It analyzes the international experience of studying administrative empathy in the field of public administration and administrative activities. It is established that scholars consider it a multidimensional category, the components of which in the activities of civil servants are: 1) the empathic capacity that arises as a result of a shared emotional experience, either explicitly or implicitly; 2) the identification of this shared emotion; 3) the establishment of a connection with the emotion as it is experienced by another person; 4) the communication of understanding from the civil servant to the person who has shared their emotional state.

At the same time, the analysis of scientific research allows the conclusion that there are various approaches in the literature regarding empathy: as a stable personality trait (trait empathy) and as a situational phenomenon (state empathy). However, the issue of the “organic” emergence of empathy – that is, the natural process of synthesizing innate characteristics and socially formed competencies – remains insufficiently explored.

The article justifies the necessity of integrating administrative empathy into management and law enforcement practices in order to increase trust in the police, improve communication with the public, and reduce social tension in crisis conditions. This is possible thanks to its key functions: reducing social tension, enhancing the effectiveness of communication, and ensuring the quality of decision-making.

The concept of administrative empathy in the activities of the National Police of Ukraine is defined as a multidimensional managerial category that combines the ability of law enforcement officers to recognize the emotional state of citizens, analyze their needs, and adapt law enforcement practices to the specific situation. It is proposed to consider administrative empathy as a concept that includes cognitive, affective, behavioral, normative-legal, and institutional components.

Key words: *administrative empathy, National Police of Ukraine, administrative activities, emotional intelligence, communicative competence, martial law, crisis management.*

Вступ. Сучасні виклики, спричинені збройною агресією проти України, суттєво змінили функціональне навантаження на Національну поліцію України. Її діяльність нині реалізується на фоні масштабних порушень прав людини, підвищеного рівня соціальної напруги та необхідності адаптації правозастосовної практики до умов воєнного стану. Це вимагає впровадження нових концептуальних підходів у взаємодії Національної поліції з населенням.

Аналізуючи досвід зарубіжних країн, можна стверджувати, що концепція адміністративної емпатії як новий напрям адміністративної теорії може стати одним із ключових чинників підвищення ефективності діяльності державних інституцій як в умовах перманентної кризи, так і в умовах стабільності. Адміністративна емпатія як управлінська та правозастосовна категорія формується на перетині адміністративного права, філософії права та соціальної психології, оскільки передбачає не лише правову регламентацію діяльності державних органів, а і зміну парадигми адміністративної діяльності через впровадження людиноцентристського підходу до виконання правоохоронних функцій.

Концепція адміністративної емпатії співзвучна новаціям, які запроваджуються в діяльність Міністерства внутрішніх справ, спрямованим на трансформацію цього органу в партнера для громадянського суспільства. Діяльність Міністерства ґрунтується на

європейських цінностях, включаючи концепції «Сервісної держави» та «Community policing». Однак реалізація вказаних стратегій у практичній площині стикається з низкою проблем, серед яких – збереження карально-репресивної парадигми реагування, недостатня підготовка поліцейських до роботи в умовах гуманітарної кризи та відсутність чітких адміністративно-правових механізмів реалізації принципів адміністративної емпатії.

У цьому контексті постає необхідність наукового осмислення концепції адміністративної емпатії як сучасного інструменту підвищення ефективності діяльності Національної поліції України та адаптації міжнародного досвіду гуманізації поліцейських практик до українських реалій.

Дослідження адміністративної емпатії як адміністративно-правової категорії здебільшого здійснювалися зарубіжними вченими, зокрема Софією Ранчордас (Sofia Ranchordas), Маріглінн Едлінс (Mariglynn Edlins), Делісою Бурньє (DeLysa Burnier), Стефані Доламор (Stephanie Dolamore), Джеффрі Вайтбредом (Geoffrey Whitebread) та іншими.

У вітчизняній адміністративно-правовій науці подібні аспекти також досліджуються, однак здебільшого в контексті етики професійної поведінки, емоційного інтелекту та емоційної компетентності працівників публічної служби. Зокрема, питання розвитку емоційного інтелекту у сфері публічного управління та поліцейської діяльності аналі-

зували вітчизняні дослідники, серед яких – Н. Алексєєнко, О. Вавринів, Н. Василенко, І. Ковальська, О. Матохнюк, Н. Подольчак, Т. Рєпнова, А. Семенов, Я. Пономаренко та інші. Проблема розвитку товариськості та соціальної комунікативності патрульних поліцейських приділяли увагу О. Євдокімова та Я. Пономаренко, тоді як питання комунікативної компетентності розглядали Ю. Пустовіт, Т. Крашеніннікова, І. Царьова, І. Козубенко та В. Василенко.

Проте вітчизняна наукова література досі недостатньо досліджує адміністративну емпатію як комплексне явище, що з огляду на зарубіжні наукові напрацювання викликає значний науковий інтерес у контексті побудови сервісної моделі поліції в Україні.

Мета статті – розкрити сутність концепції адміністративної емпатії та її застосування в діяльності Національної поліції України, обґрунтувати її значення для підвищення ефективності правоохоронної діяльності та забезпечення довіри населення.

Матеріали та методи. У процесі дослідження концепції адміністративної емпатії як складника діяльності Національної поліції України були використані міждисциплінарні наукові джерела, що охоплюють галузі адміністративного права, соціальної психології, етики державного управління та філософії права. Основу емпіричної бази становив аналіз наукових праць зарубіжних і вітчизняних дослідників, які розглядали емпатію як управлінську категорію, а також як індивідуально-психологічну здатність, зокрема в контексті публічного адміністрування та правоохоронної діяльності.

Для досягнення поставленої мети були застосовані такі методи наукового пізнання: діалектичний метод – для виявлення взаємозв'язку між правовими, емоційними та управлінськими аспектами адміністративної емпатії; формально-юридичний метод – для аналізу нормативно-правових актів, які регламентують діяльність Національної поліції; порівняльно-правовий метод – для дослідження міжнародного досвіду впровадження емпатійних підходів у діяльність правоохорон-

них органів; системно-структурний метод – для визначення складників адміністративної емпатії як багатовимірної категорії; а також методи контент-аналізу та інтерпретації – для узагальнення наукових підходів і виявлення основних дискусійних питань щодо природи та проявів емпатії у сфері державного управління.

Також використано синтез теоретичних положень із прикладними результатами досліджень щодо ефективності комунікації правоохоронців із громадянами в умовах підвищеної соціальної напруги. Такий підхід дозволив обґрунтувати необхідність концептуалізації адміністративної емпатії як складника управлінської діяльності Національної поліції України в умовах воєнного стану.

Результати. Сучасні виклики, спричинені воєнним конфліктом, радикально змінюють функціональні завдання державних структур, зокрема правоохоронних органів. Національна поліція України, що працює в умовах бойових дій, змушена адаптувати традиційні механізми реагування до нових, нестандартних ситуацій. Цей процес трансформації неможливо уявити без впровадження інноваційних управлінських підходів, серед яких особливе місце посідає концепція адміністративної емпатії. Зміст цієї концепції полягає не лише в дотриманні формальних процедур і нормативних вимог, але й в активному врахуванні емоційних та соціальних потреб громадян, що є критично важливим для побудови довірчих відносин між громадянським суспільством та державними службовцями.

Характеризуючи досліджуване явище, слід зазначити, що адміністративна емпатія є інтегральним компонентом ефективного управлінського процесу, який поєднує дотримання правових норм з урахуванням специфічних потреб населення, яке зазнає впливу в умовах воєнного стану та бойових дій. Саме тому для розкриття змісту адміністративної емпатії вважаємо за необхідне звернутися до зарубіжного наукового досвіду, що дозволяє виявити як теоретичні основи, так і практичні механізми впровадження цього явища у діяльність державних інституцій.

Сучасні наукові мультидисциплінарні дослідження все частіше звертають увагу на поняття емпатії як важливу характеристику, що сприяє формуванню якісних управлінських рішень. Однією з центральних проблем наукових досліджень є відсутність єдиного визначення емпатії, що ускладнює інтеграцію цього поняття у сферу адміністративної науки. За словами М. Едлінс [1] та її співавторки С. Доламор [2], емпатія розглядається як здатність розпізнавати, розуміти та реагувати на емоції інших. Р. Кржмарик зазначає, що у загальному сенсі емпатія означає «стати на місце іншої особи» [3]. Ці визначення свідчать про багатовимірність поняття, яке охоплює когнітивні, афективні та поведінкові компоненти.

Критичний огляд літератури, представлений у статті П. Зітка, К. Шульц та Г. Оуенса «A Critical Review of Empathy Research: A Deficit in Evaluating the Organic Emergence of Empathy» [4], вказує на відсутність консенсусу щодо основних складників емпатії, незважаючи на численні дослідження з цієї теми. Автори наголошують, що в наукових працях є підходи, які розглядають емпатію як сталу особистісну рису (trait empathy), а також як ситуативний феномен (state empathy). Однак «органічне» виникнення емпатії, тобто природний процес синтезу вроджених характеристик та соціально розвинених компетенцій, залишається не досить вивченим. Це питання є ключовим, оскільки воно визначає, як взаємодія внутрішніх психологічних факторів і зовнішніх впливів може формувати емпатійні установки у сфері публічного управління.

Дослідження низки авторів [1; 2; 5] доводять, що систематизація емпатії через послідовні кроки практичного застосування сприяє позитивним змінам у наданні публічних послуг. Ці роботи підкреслюють потенціал емпатії як адміністративного інструменту, здатного трансформувати взаємодію між службовцями та громадянами, пропонуючи більш людяний підхід до прийняття рішень. Зокрема, модель, запропонована Марігліні Едлінс у 2021 році, включає етапи тригеру

емпатії, ідентифікації спільної емоції, емоційного резонансу та комунікації розуміння [5]. Такий підхід дозволяє розглядати емпатію не лише як окремий психологічний феномен, а й як інтегральний елемент адміністративної культури, що сприяє розвитку інклюзивного та етичного управління.

Отже, концепція адміністративної емпатії, представлена в зарубіжних дослідженнях, є багатовимірним явищем, що поєднує когнітивні, афективні та поведінкові компоненти. Вона формується як реакція на емоційний стан іншої особи, що має особливе значення в контексті публічного управління. Водночас у наукових працях відсутня уніфікована методологія вимірювання емпатії, що ускладнює порівняльний аналіз результатів досліджень та практичне впровадження цієї концепції в управлінську діяльність. Однією з ключових проблем залишається недостатнє вивчення процесу природного формування емпатійних реакцій, зокрема того, як вроджені особистісні риси та зовнішні соціальні фактори взаємодіють у процесі розвитку адміністративної емпатії.

Попри наявні методологічні виклики, сучасні дослідження підтверджують значний потенціал адміністративної емпатії у сфері публічного управління. Використання емпатійного підходу сприяє трансформації управлінських процесів, зменшенню соціальної напруги та підвищенню ефективності комунікації між державними службовцями та громадянами. Це підкреслює необхідність подальших досліджень, спрямованих на деталізацію механізмів інтеграції адміністративної емпатії в управлінську діяльність, що може суттєво покращити якість прийняття рішень у публічному секторі.

Звертаючись до значення концепції адміністративної емпатії для діяльності органів публічної служби, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на таких її можливостях, як: сприяння переходу від традиційних, жорстких бюрократичних моделей до більш гнучких, людяних і інклюзивних підходів у публічному управлінні; актуалізація ролі управлінських рішень, орієнтованих на соці-

альну справедливість; стимулювання подальших досліджень у адміністративній галузі кількісних та якісних методів, що, своєю чергою, підвищує методологічну зрілість адміністративної науки; відкриття можливостей для розробки нових моделей управління, де гуманістичний підхід стає основою прийняття рішень навіть у складних, кризових ситуаціях.

Запропонована іноземними науковцями модель адміністративної емпатії передбачає розуміння емоційного стану громадян, адекватне реагування на нього та комунікацію, спрямовану на зниження конфліктності та підвищення ефективності управління. Це відкриває можливості для адаптації емпатійних підходів у діяльності Національної поліції України, особливо в умовах війни.

На нашу думку, адміністративна емпатія в діяльності Національної поліції України є багатовимірною управлінською категорією, що поєднує здатність правоохоронців розпізнавати емоційний стан громадян, аналізувати їхні потреби та адаптувати правозастосовну практику до конкретних ситуацій. На відміну від загального розуміння емпатії, яке переважно асоціюється з психологічними або етичними аспектами, адміністративна емпатія є частиною професійної компетентності поліцейських, що забезпечує ефективне реагування на суспільні виклики.

В умовах воєнного стану адміністративна емпатія виконує кілька важливих функцій у діяльності Національної поліції України. По-перше, вона сприяє зниженню соціальної напруги, дозволяючи поліцейським діяти не лише як контролюючий орган, але й як посередник між державою та населенням. По-друге, емпатійний підхід сприяє підвищенню ефективності комунікації, що є критично важливим для роботи з внутрішньо переміщеними особами, жертвами воєнних злочинів та іншими вразливими категоріями населення. По-третє, адміністративна емпатія впливає на якість прийняття рішень, оскільки врахування емоційного стану громадян дозволяє поліції уникати конфліктів та ефективніше координувати свою діяльність.

Аналізуючи модель адміністративної емпатії, викладену в роботі М. Едлінс [1, с. 38–40], зазначимо, що авторка виокремлює такі її компоненти: 1) емпатійну можливість, що виникає внаслідок явно або неявно спільного емоційного переживання; 2) ідентифікацію цієї спільної емоції; 3) встановлення зв'язку з емоцією так, як її переживає інша людина; 4) комунікацію розуміння від державного службовця до особи, яка поділилася своїм емоційним станом.

Зі свого боку вважаємо, що ключові складники реалізації адміністративної емпатії в діяльності поліції формуються на основі багатьох факторів та теоретичних концепцій. Зокрема, ми пропонуємо виділяти когнітивний складник, що ґрунтується на теорії когнітивної емпатії як здатності людини аналізувати та усвідомлювати емоційний стан іншого без необхідності його безпосереднього переживання. Цей складник адміністративної емпатії формує у працівників Національної поліції здатність аналізувати соціально-правовий контекст, прогнозувати ризики та адаптувати свої дії відповідно до суспільних викликів. Наприклад, у регіонах, що постраждали від бойових дій, важливою функцією правоохоронців стає не лише забезпечення правопорядку, а й допомога у відновленні зв'язку між державою та громадянами.

Афективний складник, що ґрунтується на теоріях афективної емпатії та емоційного інтелекту, визначає здатність людини безпосередньо переживати емоційний стан інших. У сфері адміністративної діяльності афективний складник впливає на прийняття етично обґрунтованих рішень, мінімізує конфлікти та сприяє соціальній інтеграції. Зокрема, робота в умовах бойових дій потребує емоційної чутливості, оскільки поліцейські стикаються з людьми, які пережили втрату рідних, насильство чи інші травматичні події. Водночас важливим аспектом є здатність до емоційної саморегуляції, що дозволяє поліцейським ухвалювати зважені рішення навіть у стресових ситуаціях.

Важливим складником адміністративної емпатії є безпосередньо поведінковий (комунікативний) складник [7, с. 51]. Теорія соціальної взаємодії розглядає соціальну комунікацію як основний механізм формування суспільних відносин. Комунікативні навички є важливим елементом адміністративної емпатії. Поліцейські повинні вміти будувати конструктивний діалог, використовувати тактику деескалації конфліктів та підтримувати довірчі відносини з населенням. Наприклад, під час роботи з внутрішньо переміщеними особами ефективна комунікація дозволяє швидше виявляти проблеми та сприяти їх вирішенню.

Невід'ємним складником будь-яких відносин є нормативно-правовий складник, що виступає регулятором відносин та фактором запобігання конфліктам. Запровадження адміністративної емпатії потребує відповідних змін у правовому регулюванні діяльності Національної поліції. Йдеться про розробку внутрішніх інструкцій, що передбачатимуть алгоритми взаємодії з громадянами в умовах воєнного стану, а також удосконалення стандартів професійної етики.

Зокрема, реалізація моделі адміністративної емпатії неможлива без інституційного (організаційного) складника, що передбачає закріплення елементів адміністративної емпатії на рівні управлінських практик у діяльності Національної поліції України. Це включає

впровадження програм навчання для поліцейських, розробку психологічної підтримки особового складу, а також створення механізмів громадського контролю за якістю виконання правоохоронних функцій у сфері комунікативної взаємодії.

Висновки. Інтеграція адміністративної емпатії в діяльність Національної поліції України є необхідною умовою адаптації правоохоронної системи до умов воєнного стану. Гуманізація поліцейських практик сприятиме більш ефективному реагуванню на соціальні виклики, підвищенню рівня довіри громадян до поліції та зменшенню конфліктних ситуацій. Запровадження концепції адміністративної емпатії у роботу Національної поліції України повинно сприяти: підвищенню ефективності діяльності в кризових умовах, оскільки дозволяє адаптувати реагування до реальних потреб громадян; зміцненню довіри громадян до правоохоронної системи, що є важливим елементом відновлення державних інститутів; збереженню психологічного здоров'я особового складу, що набуває особливого значення в умовах високих стресових навантажень. Таким чином, адміністративна емпатія повинна стати невід'ємною частиною сучасної правоохоронної політики, оскільки вона забезпечує не лише ефективність діяльності поліції, але й формує новий, більш гуманний підхід до державного управління загалом.

Список використаних джерел:

1. Edlins M. Developing a model of empathy for public administration. *Administrative Theory & Praxis*. 2019. № 43(1). С. 22–41. DOI: 10.1080/10841806.2019.1700459.
2. Edlins M., Dolamore S. Ready to Serve the Public? The Role of Empathy in Public Service Education Programs. *Journal of Public Affairs Education*. 2018. № 24(3). С. 300–320. DOI: 10.1080/15236803.2018.1429824.
3. Krznaric R. *Empathy: Why It Matters, and How to Get It*. New York : TarcherPerigee, 2015. 272 p.
4. Zitko P.A., Schultz K., Owens G.L. A Critical Review of Empathy Research: A Deficit in Evaluating the Organic Emergence of Empathy. *ResearchGate*. 2022. Preprint. URL: <https://www.researchgate.net/publication/361353975>.
5. Rai T.S., Fiske A.P. Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*. 2011. 118(1), 57–75. <https://doi.org/10.1037/a0021867>.
6. Sharma S., Sabharwal M. Antecedents of an Inclusive Leader in Public Organizations. *Journal of Social Equity and Public Administration*, 2025, 3(1). P. 158–172. <https://doi.org/10.24926/jsepa.v3i1.5865>.
7. Жук Н.А. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських : дис. ... д-ра філос. наук : 053 «Психологія». Київ, 2023. 244 с.

References:

1. Edlins, M. (2019). Developing a model of empathy for public administration. *Administrative Theory & Praxis*, № 43(1). S. 22–41. DOI: 10.1080/10841806.2019.1700459 [in English].
2. Edlins, M., & Dolamore, S. (2018). Ready to Serve the Public? The Role of Empathy in Public Service Education Programs. *Journal of Public Affairs Education*, № 24(3). S. 300–320. DOI: 10.1080/15236803.2018.1429824 [in English].
3. Krznaric, R. (2015). *Empathy: Why It Matters, and How to Get It*. New York: TarcherPerigee. 272 p. [in English].
4. Zitko, P.A., Schultz, K., & Owens, G.L. (2022). A Critical Review of Empathy Research: A Deficit in Evaluating the Organic Emergence of Empathy. *ResearchGate*. Preprint. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/361353975> [in English].
5. Rai, T.S., & Fiske, A.P. (2011). Moral psychology is relationship regulation: Moral motives for unity, hierarchy, equality, and proportionality. *Psychological Review*, 118(1), 57–75. <https://doi.org/10.1037/a0021867> [in English].
6. Sharma, S., & Sabharwal, M. (2025). Antecedents of an Inclusive Leader in Public Organizations. *Journal of Social Equity and Public Administration*, 3(1). S. 158–172. <https://doi.org/10.24926/jsepa.v3i1.5865> [In English].
7. Zhuk, N.A. (2023). *Komunikatyvna kompetentnist yak osnova profesionalizmu patrolnykh politseiskykh: dys. ... d-ra filos. nauk: 053 «Psykhologhiia»* [Communicative competence as the foundation of professionalism of patrol police officers: Doctor of Philosophy dissertation in specialty 053 “Psychology”]. Kyiv, 244 s. [in Ukrainian].

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-4>

Булачек Володимир Романович,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3067-7955>

Гречанюк Андрій Олексійович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7054-4391>

Йосипів Юрій Романович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри вогневої підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1019-3091>

Лиса Марія Олегівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри вогневої підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9585-8007>

Курляк Мар'ян Дмитрович,

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8062-4806>

ТАКТИКА ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОЗБРОЄННЯ У ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

***Анотація.** У статті досліджуються особливості та тактичні прийоми взаємодії підрозділів Національної поліції України з цивільним населенням у процесі вилучення незаконної вогнепальної зброї, боеприпасів та вибухових пристроїв у повоєнний період. Автори звертають особливу увагу на невідомість традиційних карально-репресивних методів та обґрунтовують доцільність впровадження нових, м'яких комунікативно-психологічних підходів. В умовах воєнного та поствоєнного часу, коли зброя масово потрапляє у цивільне середовище, ключовим чинником стабілізації безпеки виступає ефективна комунікація правоохоронців з громадянами.*

Окрема увага приділяється аналізу психологічних мотивів зберігання зброї серед цивільного населення. Серед них – прагнення до самозахисту, недовіра до державних інститутів, бажання зберігати контроль над особистою безпекою, комерційна зацікавленість або звички, сформовані в умовах війни. Стаття класифікує умовні групи осіб, які зберігають зброю, та пропонує індивідуалізований підхід до кожної з них на основі психологічної діагностики, емоційного стану та регіонального контексту.

На основі практичного досвіду, наукових джерел та емпіричних спостережень автори описують техніки аргументації, які можуть бути використані у взаємодії з населенням. До них належать: емоційне переконання, раціональна аргументація, демонстрація вигоди та наслідків, техніка залучення до співпраці тощо. Також описано важливість формування довіри до поліцейських через демонстрацію професійності, етичності та прозорості діяльності.

Висвітлюється роль інформаційної політики та освітніх програм у формуванні правової культури населення і створенні позитивного іміджу правоохоронців. Акцент зроблено на важливості створення безпечного середовища для добровільної здачі зброї, а також залучення громадських організацій як посередників між поліцією та громадою.

Стаття має прикладне значення для підрозділів Національної поліції, які працюють у сфері превенції правопорушень, а також для розробників програм з роззброєння населення. Вона надає практичні інструменти для побудови ефективної системи взаємодії між державою і суспільством у сфері безпеки.

Ключові слова: психологічний вплив, добровільна здача зброї, комунікація поліції з населенням, незаконний обіг вогнепальної зброї, повоєнна безпека.

Bulachek Volodymyr, Grechanuk Andrii, Yosupiv Yuriy, Lysa Mariia, Kurliak Marian. Tactics of actions of units of the National Police of Ukraine regarding the seizure of illegal weapons from the civilian population

Abstract. The article examines the features and tactical methods of interaction between units of the National Police of Ukraine and the civilian population in the process of seizing illegal firearms, ammunition and explosive devices in the post-war period. The authors pay special attention to the ineffectiveness of traditional punitive and repressive methods and justify the feasibility of introducing new, soft communicative and psychological approaches. In the conditions of war and post-war times, when weapons massively enter the civilian environment, the key factor in stabilizing security is effective communication between law enforcement officers and citizens.

Special attention is paid to the analysis of psychological motives for keeping weapons among the civilian population. Among them are the desire for self-defense, distrust of state institutions, the desire to maintain control over personal security, commercial interests or habits formed in wartime. The article classifies conditional groups of individuals who keep weapons and offers an individualized approach to each of them based on psychological diagnostics, emotional state, and regional context.

Based on practical experience, scientific sources and empirical observations, the authors describe argumentation techniques that can be used in interaction with the population. These include: emotional persuasion, rational argumentation, demonstration of benefits and consequences, techniques for attracting cooperation, etc. The importance of building trust in police officers through demonstration of professionalism, ethics and transparent activities is also described.

The role of information policy and educational programs in shaping the legal culture of the population and creating a positive image of law enforcement officers is highlighted. The emphasis is placed on the importance of creating a safe environment for the voluntary surrender of weapons, as well as the involvement of public organizations as mediators between the police and the community.

The article has practical significance for units of the National Police working in the field of crime prevention, as well as for developers of programs for disarming the population. It provides practical tools for building an effective system of interaction between the state and society in the field of security.

Key words: psychological impact, voluntary surrender of weapons, police communication with the population, illegal trafficking of firearms, post-war security.

Вступ. У результаті повномасштабної війни в Україні спостерігається значне зростання кількості вогнепальної зброї та вибухівки серед цивільного населення. Це явище створює серйозну загрозу як для громадської безпеки, так і для загальної стабільності у суспільстві. Традиційні карально-репресивні методи вилучення зброї виявили свою обмеженість і неефективність в умовах глибокої соціальної тривожності та зниження довіри до інститутів держави.

Саме тому особливої актуальності набуває пошук нових тактичних підходів до взаємодії підрозділів Національної поліції України з населенням. Ідеться насамперед про використання інструментів психологічного впливу та комунікації, які ґрунтуються на емпатії, довірі та партнерстві. У статті розглядаються як психологічні мотиви зберігання зброї цивільними, так і ефективні техніки аргументації, здатні стимулювати добровільну здачу

озброєння, тим самим сприяючи зменшенню рівня насильства та посиленню суспільної безпеки.

Мета статті полягає у дослідженні ефективності психологічних і комунікативних підходів, які можуть бути використані підрозділами Національної поліції України з метою стимулювання добровільної здачі вогнепальної зброї цивільним населенням у повоєнний період.

Матеріали та методи. У статті використано нормативно-правові акти, що регулюють обіг зброї в Україні, статистичні звіти щодо рівня її добровільної здачі, а також наукові та навчально-методичні праці з професійної психології та поліцейської комунікації. Методологічною основою слугував міждисциплінарний аналіз, який охоплює елементи психологічного впливу, методи соціальної взаємодії, емпатійного слухання, техніки переконання та залучення до співпраці. Також проаналізовано вітчизняні й зарубіжні практики роботи поліції в умовах постконфліктного суспільства.

Акцент зроблено на якісному контент-аналізі практичних ситуацій, експертних оцінках, результатах медіамоніторингу та дослідженнях з професійної підготовки поліцейських у сфері психологічного впливу. Це дозволяє сформулювати уявлення про оптимальні моделі взаємодії з різними категоріями цивільного населення та запропонувати конкретні механізми комунікації, що можуть бути інтегровані в оперативну діяльність поліції.

Результати. Зважаючи на результативність усталених способів вилучення вогнепальної зброї та вибухових речовин у цивільного населення, які застосовувалися до початку повномасштабної війни на території України, та співвідносячи їх із поточною динамікою поширення військових видів озброєння серед громадян у мирних регіонах, куди вони надходять із театрів бойових дій, постають обґрунтовані підстави стверджувати, що концептуальні засади сучасних методів і підходів до організації процесу повоєнного роззброєння цивільного населення, а також вилучення вогнепальної зброї та вибухівки, залишаються не

досить завершеними й позбавленими належної верифікації.

Тому у межах формування стратегії повоєнного роззброєння цивільного населення доцільно акцентувати увагу на психологічному аспекті відповідної діяльності, беручи до уваги індивідуальні тривоги, внутрішні побоювання та психоемоційні установки осіб, які приховують незареєстровану вогнепальну зброю, вибухові речовини та боєприпаси.

Державні ініціативи, орієнтовані на протидію нелегальному обігу зброї та її надмірній концентрації серед цивільного населення у прифронтових районах, здебільшого характеризуються фрагментарністю та відсутністю системності. Нормативно-правове забезпечення України у сфері регулювання виготовлення, придбання, зберігання, обліку, транспортування, використання та володіння вогнепальною зброєю є неповним і внутрішньо суперечливим [1].

Безсумнівною є те, що система усталених механізмів заохочення цивільного населення до добровільного повернення вогнепальної зброї та вибухових речовин певною мірою виступає сурогатною заміною повноцінних і результативних інструментів діяльності органів (підрозділів) Національної поліції України у сфері нейтралізації незаконного обігу вогнепальної зброї та реалізації засад гарантування суспільної безпеки [2].

Видається обґрунтованим, що підвищення результативності трансформації підходів правоохоронців у роботі з цивільним населенням стосовно заохочення до добровільного повернення зброї можливе шляхом включення відповідного обсягу знань із практичної психології до комунікативного компонента взаємодії Національної поліції з громадським середовищем.

Інакше кажучи, доцільним є переорієнтування зусиль із застосування карально-репресивних заходів щодо вилучення вогнепальної зброї у населення на практики переконання, спрямовані на стимулювання добровільного роззброєння цивільних осіб або самостійного виведення вогнепальної зброї з нелегального обігу.

Безперечно, розроблені інноваційні підходи у взаємодії працівників поліції з цивільним населенням щодо заохочення до добровільної здачі зброї, зокрема із врахуванням імплементації іноземного досвіду правоохоронної діяльності, у воєнний період та в умовах післявоєнного відновлення проходять етапи емпіричної перевірки їхньої прикладної ефективності. Значна кількість аспектів такої роботи підлягатиме подальшому уточненню як з точки зору змістового наповнення, так і щодо її раціональності.

Водночас слід враховувати, що запропоновані механізми стимулювання добровільної здачі вогнепальної зброї можуть не пройти перевірку практичною реалізацією та втратити актуальність у зв'язку з трансформацією суспільної свідомості. Тривалий характер збройного конфлікту, а також ведення бойових дій на значному просторі лінії зіткнення на території України можуть стати вагомими детермінантами, які сприятимуть зниженню сприйнятливості громадськості до психологічного впливу переконливих заходів з боку правоохоронних структур. Поєднання воєнного стану зі зростаючим рівнем соціальної тривожності, своєю чергою, потенційно спричинятиме подальше інерційне поширення вогнепальної зброї та вибухових матеріалів, що, ймовірно, призведе до виявлення значної кількості випадків їх незаконного накопичення в майбутньому.

Важливим елементом психологічного виміру комунікативної діяльності підрозділів Національної поліції та їх впливу на громадськість виступає інформативно-просвітницька робота, спрямована на донесення недопустимості зберігання незареєстрованої вогнепальної зброї, роз'яснення юридичної відповідальності за такі дії, а також інформування про наявну можливість звільнення від відповідальності у випадку добровільної здачі цієї зброї.

Безперечним є факт, що аргументована та логічно структурована інформаційна стратегія підтримує правову свідомість громадян і становить невід'ємний, фундаментальний елемент діяльності з мотивації цивільного населення до добровільної здачі вогнепальної зброї.

Психологічні чинники, що зумовлюють збереження та накопичення зброї. Для розробки ефективних методик стимулювання цивільного населення до добровільної здачі вогнепальної зброї, а також з урахуванням психологічного аспекту такого впливу доцільно сфокусувати увагу на мотивах і первинних причинах зберігання та накопичення засобів військового озброєння серед цивільних осіб, а також на категоріях осіб, які мають безпосереднє відношення до цього явища.

Безсумнівно, серед провідних мотивів, що визначають формування потреби у збереженні засобів ураження в українському суспільстві, слід виокремити такі: прагнення до самостійного гарантування безпеки для себе та своїх близьких в умовах невизначеності розвитку бойових дій на території України, а також потенційну можливість отримання вигоди через реалізацію або збут окремих видів військового озброєння чи їхніх компонентів.

Водночас у випадку осіб, що належать до умовної другої категорії мотивів, притаманні ознаки кримінальної поведінки, а їхні дії та наміри вимагають оперативного правового реагування, тоді як представників першої умовної групи доцільно розділити на тих, хто володіє навичками поводження з вогнепальною зброєю, та тих, хто не усвідомлює практичних аспектів її використання.

Отже, методи психологічного впливу та переконання щодо таких осіб слід підбирати з урахуванням потреб конкретної категорії індивідів або загалом потреб цивільного населення відповідного регіону.

Вступаючи в діалог із визначеними категоріями осіб або розробляючи більш комплексну концепцію психологічного впливу на суспільство, необхідно володіти чітким і глибоким усвідомленням провідних тривог, емоційних переживань та мотивацій, характерних для конкретного регіону України, спільноти або індивіда.

Для досягнення очікуваних результатів необхідно виробити надійну та відповідну аргументацію, здатну спрямувати поведінку цивільного населення у напрямі, визначеному

правоохоронними органами. Вказана аргументація має обов'язково включати елементи довіри до потенційної турботи з боку Національної поліції, гарантії захисту життя та здоров'я громадян, забезпечення безпеки громадського простору та підтримання порядку, при цьому враховуючи застереження щодо можливих ризиків і загроз, пов'язаних із вогнепальною зброєю, а також імовірні негативні сценарії розвитку подій у разі її незаконного зберігання.

Водночас, акцентуючи увагу на психологічних складниках взаємодії поліцейських з цивільним населенням у контексті стимулювання саме до добровільної здачі зброї та з огляду на існування певних, раніше зазначених суб'єктивних страхів серед громадян, поліцейський у своїй діяльності для досягнення очікуваних результатів має впроваджувати концепцію довірчих взаємин і формування основи для партнерства між суспільством і правоохоронними структурами.

Задля цього він має забезпечувати умови для становлення довірчих взаємин із громадянами. Поліцейський повинен систематично встановлювати контакт, формуючи інформаційний фундамент для співпраці, а також послідовно розвивати його до рівня, необхідного для належного виконання службових обов'язків.

Поширені методи аргументації. Ключовими техніками переконання громадян у необхідності та правильності визначених дій під час комунікації є такі підходи, як, наприклад, техніка емоційного впливу, що передбачає використання емоційних образів, почуттів та формування необхідних емоційних реакцій, які ґрунтуються на апеляції до природних переживань особи, заснованих на її власному досвіді. У застосуванні цієї методики в контексті службової діяльності важливо прагнути створити емоційну картину, в якій особа виступає в ролі безпосереднього учасника уявних ситуацій. Формуючи уявний образ (емоцію), можна сприяти тому, щоб людина уявно відчула себе іншою особою – свідком або учасником події, зайняла її позицію. Таким чином, основою такого діалогу є уявні

образи, які виникають у відповідь на вислови, зокрема: «Уявіть себе на місці батьків, чий дитині вдалося знайти зброю в квартирі», «Уявіть, що діти граються ручною гранатою», «Уявіть покалічених дітей», «Уявіть собі наслідки», «Чи хотіли б ви потім зустрітися з такою людиною...», «Ви собі цього ніколи не пробачите...», «Така людина може перебувати зовсім поруч, сидіти чи стояти поруч», а також інші подібні вислови і питання, які стимулюють уяву співрозмовника до формування візуалізацій, пов'язаних із небажаними наслідками необережного поводження зі зброєю та вибуховими речовинами або їх присутністю та приховуванням у місцях масового скупчення людей чи установах.

Наступним методом аргументації, який доцільно застосовувати у сфері протидії зберігання та накопиченню вогнепальної зброї серед цивільного населення, є раціональне переконання. Цей підхід базується на використанні обґрунтованих фактів і логічних аргументів з метою змінити попередню позицію індивіда. Суть такої техніки полягає в тому, що для досягнення бажаної поведінкової реакції особи необхідно представити низку доказів та аргументів, які сприяють формуванню в неї щирого усвідомлення потенційної загрози, пов'язаної з нелегальним зберіганням зброї та вибухових речовин у побутовому середовищі життєдіяльності людини.

Використовуючи аналогічні методи психологічного впливу на індивіда або певну групу, слід здійснювати ретельну підготовку. У процесі комунікації з аудиторією необхідно добирати переконливі та достовірні аргументи, орієнтовані безпосередньо на цільову групу, особу або контингент. Наведені аргументи мають базуватися на загальновідомих фактах, спиратися на підтверджені події або містити цікаву та інформативну статистичну інформацію. Для підсилення теоретичного матеріалу рекомендовано використовувати візуальні засоби, що ілюструють предмет дискусії.

Офіцерам поліції, які реалізують психологічний вплив шляхом застосування техніки аргументації, доцільно акцентувати увагу на

тому, що нелегальний обіг зброї спричиняє виникнення загроз на трьох умовних рівнях. Перший із них – особистісний, оскільки присутність нелегальної зброї в побутовому середовищі формує передумови для потенційної небезпеки кожного звичайного громадянина. Навіть під час повсякденної прогулянки вулицею особа непомітно для себе може опинитися у ситуаціях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї або вибухових пристроїв, а також у вуличних конфліктах, нападах, або ж перебувати поруч, наприклад, у громадському транспорті чи іншому багатолюдному місці, з особою, яка володіє вибуховими засобами чи вогнепальною зброєю. Будь-який представник населення може стати жертвою обставин або емоційного стану іншої людини.

Розвиваючи аргументаційну лінію, слід підкреслити, що незаконний обіг зброї породжує загрози не лише для окремих індивідів, а й для суспільства загалом, оскільки він сприяє загостренню соціальних конфліктів, підриває стабільність та стимулює реактивні настрої серед населення, створюючи перешкоди для його поступального розвитку. Останнім, третім рівнем є державний рівень, адже нелегальний обіг зброї здатен впливати на забезпечення захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, виступаючи одночасно інструментом загострення відповідної ситуації [3].

Особа, на яку спрямовано відповідний психологічний вплив, ретельно зважає представлені аргументи, здійснює аналіз отриманої інформації та підсвідомо прагне сформулювати висновки. Процес трансформації або формування нових переконань потребує певного часу. Сумніви, викликані переконливими аргументами, стимулюють індивіда до глибокого осмислення та перевірки наведених тверджень. Власноруч сформовані висновки, що виникають у результаті опрацювання отриманої інформації, є значно більш переконливими порівняно з тими, які нав'язуються опонентом у ході дискусії.

Дія-Вигода. Вкрай важливо роз'яснити сутність логічного зв'язку між діями поліцейського та отриманими особою перевагами.

Завершальний етап застосування техніки психологічного впливу має містити чіткий заклик до дії, що очікується від особи.

Дія-Наслідки. Особі слід пояснити кореляцію між її вчинками та передбачуваними наслідками, які вона отримає («Якщо Ви здійсните..., то отримаєте відповідні наслідки...», «У разі відмови зробити це добровільно..., Вас можуть очікувати такі проблеми...»).

Підрозділам Національної поліції, які здійснюють комунікацію з громадськістю з метою сприяння процесам роззброєння, рекомендується звернути увагу на додатковий метод аргументації під час психологічного впливу на цивільне населення задля досягнення передбаченого результату. Залучення до співпраці – це техніка переконання, що передбачає встановлення ефективного діалогу з метою інтеграції особи до співпраці у ролі односторонця або члена умовної групи.

Впровадження такого підходу в процесі цілеспрямованого психологічного впливу формує передумови, за яких цивільне населення, замість того щоб займати позицію опору, переходить до ролі партнера правоохоронних органів. В основі цього виду психологічного впливу лежать звернення, зокрема: «Нам необхідна ваша підтримка...», «Порадьте, будь ласка, як діяти максимально ефективно...», «Як би ви вчинили на нашому місці, враховуючи наявну ситуацію?», «Яким чином ми з вами можемо забезпечити захист тих, хто перебуває в зоні ризику?».

Безсумнівно, найвищого рівня ефективності вдається досягти у разі використання зазначених методик психологічного впливу у визначених співвідношеннях та поєднаннях [4].

Вважається доцільним, що для забезпечення очікуваних результатів першочергово слід представити беззаперечні свідчення загрози, яку становлять вогнепальна зброя та вибухові пристрої у руках невідготовлених осіб. Ці приклади необхідно належним чином візуалізувати. Надалі слід формувати емоційний стан тривожності, пов'язаний із наявністю засобів ураження в цивільному середовищі,

та, спираючись на створений емоційний фон, забезпечити підтримку тих осіб, до яких застосовується психологічний вплив.

Формуванню довірчих взаємин у процесі комунікації сприяє також таке. Працівники поліції демонструють конструктивні особистісні та професійні характеристики під час проведення ефективних профілактичних бесід, позбавлених формального забарвлення, зокрема щодо випадків вилучення вибухових пристроїв у осіб, які перебували у місцях скупчення людей; у разі представлення позитивного досвіду вирішення питань, пов'язаних із добровільною здачею вогнепальної зброї та вибухових пристроїв цивільними громадянами; висвітленні випадків надання компенсацій або винагород цивільним особам за діяльність, спрямовану на співпрацю з поліцією у сфері виявлення незаконної вогнепальної зброї та вибухових предметів; а також під час інформування про кореляцію між кількістю вогнепальної зброї серед цивільного населення та рівнем злочинності.

Вияв особистих морально-етичних характеристик працівників поліції, задіяних у процесі вилучення вогнепальної зброї та вибухових речовин у цивільних осіб, зокрема: демонстрація доброчесності та принциповості під час взаємодії з громадянами; прояв готовності надати підтримку особам, які внаслідок життєвих обставин опинилися у зв'язку з незаконним зберіганням вогнепальної зброї та вибухонебезпечних предметів; прагнення діяти в інтересах окремої особи, громади та суспільства загалом; повна відсутність зацікавленості або намірів до співучасті у незаконних схемах обігу вогнепальної зброї та вибухівки.

Перевага від співпраці з правоохоронними органами реалізується через: участь у різноманітних громадських агітаційних заходах, що спрямовані на висвітлення аспектів діяльності поліції у сфері роззброєння цивільного населення, зокрема за допомогою агітаційних матеріалів, які містять конкретні інструкції, переконливі аргументи та контактні дані; надання звітів громадськості щодо результатів діяльності у порядку, визначеному норматив-

ними документами; демонстрацію взаємної вигоди від співпраці з поліцією у контексті зменшення кількості нещасних випадків, пов'язаних із використанням вогнепальної зброї та вибухових речовин.

До складників методів діяльності Національної поліції, спрямованих на заохочення цивільного населення до добровільної здачі вогнепальної зброї, обов'язково має входити елемент техніки аргументації, що орієнтований на забезпечення гарантій захисту цивільних осіб від протиправних посягань та, відповідно, відсутності необхідності у приховуванні або накопиченні незаконної вогнепальної зброї.

Як видно, психологічний вплив, що є суттєвим елементом методів вилучення нелегальної вогнепальної зброї у цивільного населення, здійснюється через різноманітні форми інформативно-роз'яснювальної діяльності. Основним завданням цієї комунікації є донесення до широкої аудиторії відомостей про неприпустимість утримання незареєстрованої вогнепальної зброї, оскільки такі дії тягнуть за собою не тільки юридичну відповідальність, але і зберігання зброї в домашньому середовищі може призвести до нещасних випадків, в яких можуть бути залучені родичі та близькі особи.

Під час здійснення інформаційно-роз'яснювальної діяльності слід акцентувати увагу на тому, що у разі, якщо індивід ухвалить рішення позбутися такої зброї, тобто передасть її відповідно до встановленої законодавством процедури, йому буде дана можливість звільнення від юридичної відповідальності. Інформаційна стратегія як форма психологічного впливу на суспільство, а також правова культура є важливими складниками стабілізації такого загрозливого соціального явища, як незаконний обіг вогнепальної зброї.

Говорячи про поступову, комплексну інформаційну політику, спрямовану на формування культури поводження з вогнепальною зброєю, слід акцентувати увагу на важливості проведення такої діяльності, яка пов'язана з навчанням громадян основ правил, умов та процедур використання цієї зброї, організацією підго-

товки майбутніх власників вогнепальної зброї до правил її зберігання, транспортування, застосування та використання із наданням відповідних дозволів та підвищенням їхньої кваліфікації.

Попри наявність численних та різноманітних соціальних програм, спрямованих на роззброєння цивільного населення [5], висловлюються думки, що навіть за будь-яких умов, що сприяють здачі незаконної вогнепальної зброї, значна кількість таких одиниць зброї все одно залишатиметься у власності громадян.

Для запобігання тривалому тіньовому обігу такої зброї в Україні активно обговорюються можливості впровадження механізмів її легалізації. Від початку масштабної війни між Україною та Російською Федерацією, з огляду на масову передачу вогнепальної зброї цивільному населенню, а також значну кількість трофейного та залишеного озброєння, посилилася дискусія стосовно надання цивільним особам права вільно володіти вогнепальною зброєю.

З огляду на обставини, що виникають у ході масштабних воєнних конфліктів, які полегшують доступ цивільних осіб до вогнепальної зброї та вибухових засобів, а також створюють додаткові навантаження на державні органи, відповідальні за забезпечення правопорядку, проблема самозахисту громадян стає надзвичайно актуальною. У зв'язку з цим ослаблення безпекових гарантій з боку правоохоронних структур прямо корелює зі збільшенням обсягів незаконного обігу зброї та інших засобів для ведення бойових дій. Таким чином, населення не тільки прикордонних, а й прифронтових територій на підсвідомому рівні намагається зберігати таємницю щодо наявних засобів самооборони, що є підґрунтям для здійснення незаконної діяльності [6].

Знання зазначених обставин сприяє органам правопорядку у післяконфліктний період у формуванні стратегії інформаційно-психологічного впливу на громадськість з метою стимулювання процесу роззброєння.

З урахуванням ситуації, в якій опиняється цивільне населення, а також його природне бажання забезпечити власну безпеку, в межах

просвітницької діяльності та з метою запобігання конфліктам органи поліції повинні коригувати свою діяльність відповідно до нових обставин і оцінити доцільність встановлення обмеженого часовим періодом етапу для добровільного роззброєння, спонукаючи громадян до співпраці та взаєморозуміння. Важливим аргументом у цьому контексті є забезпечення гарантій безпеки для цивільного населення з боку правоохоронних органів, а також демонстрація ефективності їхніх дій.

Підстави для збереження зацікавленості українського населення до зброї. Однак слід усвідомити, що в післявоєнний період в Україні питання легалізації зброї залишатиметься предметом активних дискусій і буде важливим.

Серед факторів, що визначатимуть актуальність цієї теми, очевидно будуть: імовірність загрози та передбачення нападу з боку Російської Федерації. Ці умови сприятимуть формуванню психологічної готовності громадян до збройного опору агресорові; наявність значної кількості учасників бойових дій у суспільстві, які володіють навичками використання вогнепальної зброї, не бояться її та потребують можливості зберігати, носити і застосовувати таку зброю; наслідки впровадження елементів державної соціальної політики, програм військово-патріотичного виховання, мілітаризованих тренінгів для молоді та дорослих, що призведе до підвищеного інтересу до вогнепальної зброї, яка в разі відсутності законних каналів її отримання може спричинити нелегальне накопичення; а також значний соціальний досвід населення, здобутий під час війни, евакуації та інших кризових ситуацій.

На сьогодні Україна є, ймовірно, єдиною країною в Європі, яка не має окремого закону, що регулює обіг зброї. Навмисне ігнорування правового врегулювання цієї проблеми створює серйозну загрозу для зростання кількості нелегальної зброї серед громадян. Міжнародна практика підтверджує, що регулювання питань, пов'язаних із обігом та володінням вогнепальною зброєю серед цивільного насе-

лення, в різних країнах залежить від історичних умов, культурних традицій, правових систем та можливих загроз. Отже, необхідно врахувати, щоб у контексті сучасної безпечної ситуації країни політика органів державної влади щодо зброї не була абсолютно суперечливою.

Незважаючи на існування об'єктивних чинників, які ставлять під загрозу безпеку цивільного населення в Україні, а також на наявність підстав для надання громадянам можливості здійснювати право на самозахист і право на протидію збройній агресії, проблема існування нелегальної зброї серед населення повинна залишатися в центрі уваги правоохоронних органів.

Ключові елементи методології психологічного впливу (тактичні стратегії впливу на населення). Як зазначалося раніше, психологічні аспекти взаємодії поліцейських з цивільним населенням у контексті заохочення до добровільної здачі вогнепальної зброї є важливою складовою частиною забезпечення громадської безпеки та зниження рівня насильства у суспільстві. Ось кілька інших важливих елементів методології взаємодії з цивільним населенням, які необхідно врахувати в процесі комунікації для досягнення максимальної результативності [7]: 1) довіра та порозуміння. Поліцейським необхідно налагодити довірчі взаємини з громадою, зокрема через її представників, місцевих лідерів думок, керівників основних підприємств або установ. Варто звернути увагу на навчальні заклади, що розташовані на території відповідальності, оскільки це місця масового скупчення людей і, відповідно, центри поширення інформації, новин та чуток. Це можна досягти завдяки прямим відкритим комунікаціям, активній участі в житті населення та проведенню освітніх кампаній із залученням місцевих структур; 2) емоційний підхід. Необхідно брати до уваги емоційну ситуацію осіб, які володіють незареєстрованою вогнепальною зброєю або схильні до накопичення вибухових пристроїв. Поліцейські мають можливість застосовувати емпатичне слухання з метою виявлення їхніх

побоювань та внутрішніх мотивів. Завдання правоохоронця полягає не лише у визначенні побоювань членів місцевої громади чи виявленні їх психологічного стану з урахуванням територіальних та внутрішніх загроз безпеки, а й у межах цього емоційного підходу – раціональній інтерпретації на основі емоційного співпереживання ризиків, пов'язаних з присутністю бойових засобів ураження в місцях скупчення цивільного населення різних вікових груп та емоційних станів під час повсякденних життєвих процесів.

У процесі застосування методики емпатичного слухання важливо досягнути основні тривоги цивільних осіб, які незаконно володіють вогнепальною зброєю, аби звертатися безпосередньо до зазначених побоювань.

Зазвичай до таких побоювань може належати страх правових наслідків. Особа може переживати через можливість кримінального переслідування за зізнання або через великі штрафи за володіння зброєю без належних дозволів; занепокоєння за безпеку близьких. Завжди є ймовірність нещасних випадків, особливо в разі наявності дітей у домі, якщо члени сім'ї зловживають алкоголем, або часто бувають сторонні особи. Неправильне зберігання зброї здатне призвести до трагедій, потенційних конфліктів. Власники нелегальної зброї можуть боятися, що їхня зброя буде застосована в побутових конфліктах із сусідами або в інших напружених ситуаціях; занепокоєння через викриття. Такі особи можуть виявляти нервозність у поведінці через постійну загрозу того, що інформація про наявність зброї потрапить до правоохоронних органів, що може призвести до обшуків і арештів; психологічний тягар. Наявність незаконної зброї може викликати стан постійного занепокоєння та страху, що впливає на психоемоційний стан особи, спричиняючи її виснаження; соціальна стигматизація. Особа може боятися негативної реакції з боку суспільства або родини, якщо стане відомо про її рішення зберігати незаконну зброю.

Наявність вищезгаданих побоювань здатна істотно впливати на ухвалення рішень населення щодо зберігання чи застосування зброї.

Основне завдання правоохоронних органів полягає в точному визначенні, який із страхів є домінуючим. Одним із найефективніших способів вирішення цієї проблеми є реалізація освітніх ініціатив. Важливо організувати серію регулярних та інтенсивних інформаційних кампаній, що відповідають сучасним організаційним стандартам. При цьому необхідно враховувати, щоб такі заходи привертали увагу громадськості або конкретних цільових груп до наявних проблем, зокрема через надання аргументованих прикладів, що сприятимуть зміні ставлення до певних аспектів ситуації. Важливим елементом освітніх програм з мотивування до роззброєння цивільного населення, які мають довгостроковий ефект, є поточний моніторинг медіа. Він дозволяє оцінити ефективність цих програм, їх форму та методи, а також використовувати отримані дані для планування подальших кампаній. Важливим є також створення безпечного середовища для здачі нелегальної зброї. Оскільки власники зброї та вибухових пристроїв, здебільшого отриманих випадково або у контексті військових подій, не завжди мають повну інформацію про законодавчі норми, що регулюють її легальний продаж чи утилізацію, вони часто приховують таку зброю. Тому правоохоронні органи, зокрема поліція, повинні забезпечити конфіденційність та безпеку під час здачі зброї, створюючи умови, що гарантують захист осіб, які виявили намір позбутись зброї. Такий підхід може зменшити громадські страхи. Важливо також підкреслювати позитивні наслідки добровільної здачі зброї, такі як зниження ймовірності юридичних наслідків, скорочення ризиків побутових нещасних випадків та злочинів. Поліція може демонструвати приклади з практики, підкріплені статистичними даними, що стосуються кримінальних правопорушень. Співпраця поліції з громадськими організаціями також може призвести до позитивних результатів, оскільки такі організації можуть залучити населення до процесу виявлення та здачі нелегальної зброї. Активісти громадських об'єднань мають більше можливостей для

встановлення довірливих зв'язків з власниками нелегальної зброї та можуть обґрунтовано аргументувати переваги роззброєння. Крім того, важливо враховувати соціальні та культурні фактори, які можуть впливати на сприйняття незаконної зброї в різних регіонах та сприяти її накопиченню.

Мотивація людей до зберігання незаконної вогнепальної зброї може бути різною – самозахист. Багато осіб переконані, що наявність зброї посилить їхню безпеку та забезпечить захист від злочинців. Навіть нелегальна зброя може виступати як засіб самозахисту, надаючи відчуття контролю та безпеки в небезпечних ситуаціях. У районах з високим рівнем злочинності, де люди можуть відчувати себе вразливими перед потенційними атаками чи агресією, наявність зброї може дозволити швидше реагувати на загрозу. Хоча ці погляди часто базуються на особистих досвідах та соціальних умовах, психологічний аспект також відіграє важливу роль. Зброя може створювати уявне відчуття захищеності та сили, що позитивно впливає на психічний стан людини, особливо в умовах невизначеності. Культурні традиції та звичаї в деяких регіонах можуть стимулювати збереження, обмін або використання зброї, навіть якщо це незаконно. Недовіра до державних структур безпеки часто є додатковим фактором, що спонукає людей до самозахисту. Крім того, суб'єктивні емоційні чи психічні чинники, такі як пережиті травми або страхи, можуть мотивувати до зберігання зброї, незважаючи на раціональність таких дій. Відсутність легальних способів придбання зброї, суворі обмеження на її зберігання або висока вартість можуть спонукати до пошуку нелегальних шляхів отримання вогнепальної зброї. Крім того, деякі особи можуть вбачати вогнепальну зброю як фінансову інвестицію, сподіваючись на зростання її вартості чи потенційний попит у майбутньому.

Вказані чинники, що сприяють зацікавленості у зберіганні зброї, здатні впливати на ухвалення рішень людьми щодо збереження незаконної вогнепальної зброї, незважаючи на потенційні негативні наслідки. Зробивши

висновок, можна стверджувати, що правоохоронцям слід коригувати підходи до психологічної роботи з населенням відповідно до особливостей кожної окремої громади та насамперед чітко усвідомлювати мотиваційні чинники. Загалом, належна комунікація, емпатія і підтримка з боку представників поліції можуть значно сприяти підвищенню рівня добровільної здачі нелегальної зброї, що, своєю чергою, допоможе зменшити ризики, пов'язані з її використанням.

Висновки. У сучасних умовах, коли Україна переживає наслідки повномасштабної війни, проблема незаконного обігу вогнепальної зброї серед цивільного населення набула особливої актуальності. Дослідження, викладене у статті, підтверджує неефективність традиційних карально-репресивних методів у боротьбі з цією проблемою та обґрунтовує необхідність переходу до психологічно-орієнтованих, комунікативно-гнучких тактик взаємодії поліцейських із громадянами. Саме емпатія, аргументована роз'яснювальна робота та побудова довірливих стосунків із населенням здатні стати ефективними інструментами у процесі добровільної здачі зброї.

Автори наголошують, що важливим кроком до підвищення результативності заходів роз-

зброєння є індивідуалізація підходів до кожної соціальної групи осіб, які зберігають зброю. Аналіз психологічних мотивів, що спонукають громадян приховувати чи накопичувати озброєння, дозволяє поліції вибирати релевантні техніки впливу – від емоційного переконання до раціональної аргументації та залучення до співпраці.

Не менш значущою є інформаційна політика держави, яка має сприяти формуванню правової культури та підвищенню обізнаності населення щодо законних механізмів роззброєння. Водночас урахування культурних, регіональних та соціальних особливостей громад дозволяє адаптувати комунікативні стратегії поліції до конкретних обставин, що сприяє досягненню стабільного та безпечного середовища.

Таким чином, інтеграція методів психологічного впливу у щоденну діяльність Національної поліції у сфері протидії незаконному обігу зброї здатна забезпечити не лише короткостроковий ефект у вигляді зменшення кількості зброї на руках у цивільного населення, а і сформувати нову якість стосунків між державою та суспільством – на засадах довіри, партнерства та спільної відповідальності за безпеку.

Список використаних джерел:

1. Санакоєв Д. Нормативно-правові аспекти врегулювання обігу зброї в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Спеціальний випуск № 2 (127). С. 224–230.
2. Діяльність підрозділів превентивної діяльності Національної поліції щодо запобігання правопорушенням у сфері обігу вогнепальної зброї : навчально-практичний посібник / Фоменко А.Є., Бахчев К.В., Дудоров О.О., Камишанський О.Ю., Бочковий О.В. та ін. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 112 с.
3. Джафарова О.В., Дунаєва Т.Є. Запобігання незаконному обігу вогнепальної зброї в умовах повномасштабної агресії РФ проти України. *Наукові перспективи*. 2023. № 11(41). С. 848–857.
4. Психологія у професійній діяльності поліції : навчальний посібник / О.О. Євдокімова та ін. ; за заг. ред. В.В. Сокурєнка. Харків : НУВС, 2018. 426 с.
5. Дрок І.С. Діяльність Національної поліції України щодо стабілізації незаконного обігу вогнепальної зброї. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/479/12821/26788-1?inline=1>.
6. Професійно-психологічна підготовка поліцейського : навчальний посібник / Я.М. Когут та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 403 с.
7. Психологічні особливості комунікації в діяльності оперативного працівника поліції : методичні рекомендації / Я.М. Когут, О.М. Борисюк, Ю.Ц. Жидецький, Н.М. Калька, Н.О. Пряхіна, О.Й. Хомин. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 112 с.

References:

1. Sanakoiev, D. (2023). Normatyvno-pravovi aspekty vrehuliuvannia obihu zbroi v umovakh voiennoho stanu [Regulatory and legal aspects of regulating the circulation of weapons under martial law]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. Spetsialnyi vypusk № 2 (127), 224–230 [in Ukrainian].
2. Diialnist pidrozdiliv preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii shchodo zapobihannia pravoporusheniam u sferi obihu vohnepalnoi zbroi: navchalno-praktychniy posibnyk (2023) [Activities of the preventive activity units of the National Police to prevent offenses in the sphere of firearms circulation: educational and practical manual] / Fomenko A.Ye., Bakhchev K.V., Dudorov O.O., Kamyshanskyi O.Yu., Bochkovyi O.V. ta in. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 112 s. [in Ukrainian].
3. Dzhaferova, O.V., & Dunaieva, T.Ye. (2023). Zapobihannia nezakonnomu obihu vohnepalnoi zbroi v umovakh povnomasshtabnoi ahresii RF proty Ukrainy [Prevention of illegal circulation of firearms under conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Naukovi perspektyvy – Scientific prospects*, 11(41), 848–857 [in Ukrainian].
4. Psykholohiia u profesiinii diialnosti politsii: navchalniy posibnyk (2018) [Psychology in professional police work: a manual] / O.O. Yevdokimova ta in.; za zah. red. V.V. Sokurenka. Kharkiv: NUVS. 426 s. [in Ukrainian].
5. Drok, I.S. Diialnist Natsionalnoi politsii Ukrainy shchodo stabilizatsii nezakonnoho obihu vohnepalnoi zbroi [Activities of the National Police of Ukraine in the stabilization of illegal trafficking in firearms]. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/479/12821/26788-1?inline=1> [in Ukrainian].
6. Profesiino-psykholohichna pidhotovka politseiskoho: navchalniy posibnyk (2022) [Professional and psychological training of a police officer: a manual] / Ya.M. Kohut ta in. Lviv: LvDUVS. 403 s. [in Ukrainian].
7. Psykholohichni osoblyvosti komunikatsii v diialnosti operatyvnoho pratsivnyka politsii: metodychni rekomendatsii (2019) [Psychological features of communication in the activities of an operational police officer: methodological recommendations] / Ya.M. Kohut, O.M. Borysiuk, Yu.Ts. Zhydetskyi, N.M. Kalka, N.O. Priakhina, O.Y. Khomyn. Lviv: LvDUVS. 112 s. [in Ukrainian].

УДК 349

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-5>

Войтушенко Ігор Олегович,

аспірант в галузі публічного права та адміністрування
кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
площа Троїцька, 2А, Дніпро, 49000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2431-7258>

Мамедова Ельміра Алгаламівна,

доктор філософії в галузі права,
інспектор служби освітньої безпеки
Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області
Департаменту патрульної поліції,
проспект Науки, 26, Дніпро, 49005, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9199-4431>

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМИ ЕКСТРЕНОЇ ДИСПЕТЧЕРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Непрості реалії сьогодення нашої держави спонукають нас до швидкісного темпу інтеграції сучасних технологій. В умовах сучасного розвитку технологій використання штучного інтелекту стає важливим елементом у багатьох галузях, включаючи правоохоронні органи та систему екстреної диспетчеризації. Система екстреної диспетчеризації є критично важливим компонентом роботи поліції, оскільки вона безпосередньо впливає на ефективність реагування на надзвичайні ситуації. Національна поліція України нині використовує традиційні методи, що передбачають участь людини в процесі обробки запитів. Інтеграція штучного інтелекту у систему диспетчеризації Національної поліції України дозволить не тільки підвищити швидкість обробки запитів, але й забезпечити більш точне розподілення ресурсів, оптимізуючи прийняття рішень у реальному часі.

Екстрена диспетчеризація Національної поліції України є важливою ланкою у забезпеченні безпеки громадян, тому дослідження, удосконалення та інтеграція такої системи вважаються пріоритетом. У цій статті були досліджені зміни у технологічній сфері, в результаті яких було знайдено ефективні шляхи для впровадження штучного інтелекту, що може істотно поліпшити оперативність і точність в обробці запитів, зменшити час реагування та підвищити загальну ефективність роботи правоохоронних органів. У статті також розглядаються успішні приклади інтеграції штучного інтелекту в екстрену диспетчеризацію в інших країнах, що можуть стати основою для подальших розробок в Україні.

Україна як держава, що переживає війну зі сторони російської федерації, розуміє важливість адекватного використання допоміжної сили захисту у вигляді штучного інтелекту. Під час дослідження цього питання з'ясувалось, що така технологія в останні десятиліття активно впроваджується у різні галузі, і однією з найбільш перспективних сфер його застосування є правоохоронні органи, зокрема система екстреної диспетчеризації. В Україні система екстреної диспетчеризації Національної поліції нині працює на основі традиційних технологій, однак впровадження новітніх інновацій, зокрема штучного інтелекту, має потенціал для значного підвищення ефективності роботи та оперативності реагування на надзвичайні ситуації. Це дослідження спрямоване на вивчення можливостей інтеграції штучного інтелекту у систему екстреної диспетчеризації поліції України, а також визначення основних проблем і бар'єрів, які можуть виникнути у разі впровадження таких технологій.

Ключові слова: штучний інтелект, система екстреної диспетчеризації, Національна поліція України, алгоритми машинного навчання, безпека даних, оптимізація ресурсів.

Voytushenko Igor, Mamedova Elmira. Integration of artificial intelligence into emergency dispatch systems of the National Police of Ukraine

Abstract. *The difficult realities of our country today encourage us to rapidly integrate modern technologies. In the context of modern technological development, the use of artificial intelligence is becoming an important element in many areas, including law enforcement agencies and the emergency dispatch system. The emergency dispatch system is a critically important component of police work, as it directly affects the effectiveness of responding to emergencies. The National Police of Ukraine today uses traditional methods that involve human participation in the process of processing requests. The integration of artificial intelligence into the dispatch system of the National Police of Ukraine will not only increase the speed of processing requests, but also ensure more accurate resource allocation, optimizing decision-making in real time.*

Emergency dispatch of the National Police of Ukraine is an important link in ensuring the safety of citizens, therefore, research, improvement and integration of this system are considered a priority. This article examines changes in the technological sphere, as a result of which effective ways were found for the implementation of artificial intelligence, which can significantly improve the efficiency and accuracy of processing requests, reduce response time and increase the overall efficiency of law enforcement agencies. The article also examines successful examples of integrating artificial intelligence into emergency dispatching in other countries, which can become the basis for further developments in Ukraine. Ukraine, as a state experiencing war from the Russian Federation, understands the importance of adequate use of auxiliary defense forces in the form of artificial intelligence. When studying this issue, it turned out that this technology has been actively introduced into various industries in recent decades, and one of the most promising areas of its application is law enforcement agencies, in particular the emergency dispatching system. In Ukraine, the emergency dispatch system of the National Police currently operates on the basis of traditional technologies, however, the introduction of the latest innovations, in particular artificial intelligence, has the potential to significantly increase the efficiency of work and the speed of response to emergency situations. This study aims to study the possibilities of integrating artificial intelligence into the emergency dispatch system of the Ukrainian police, as well as to identify the main problems and barriers that may arise when implementing such technologies.

Key words: *artificial intelligence, emergency dispatch system, National Police of Ukraine, machine learning algorithms, data security, resource optimization.*

Вступ. Система екстреної диспетчеризації в Україні нині стикається з кількома серйозними проблемами, які потребують вирішення. Першу проблему ми об'єднали – це нестача кадрів та людський фактор. Під час військового конфлікту між росією та Україною поліцейські лави вичерпуються, бюджет скорочується, старші офіцери ідуть захищати кордони нашої держави, важко знайти кваліфікованих новобранців [1]. Що стосується людського фактора, то це людська втома, стрес та емоційне навантаження, що можуть впливати на швидкість і точність прийняття рішень у екстремальних ситуаціях. Друга проблема полягає в обробці великої кількості інформації, що надходить у систему. Часто це вимагає значних часових і трудових затрат, що знижує ефективність реагування. Наступна проблема – це необхідність своєчасного розподілу ресурсу у ситуаціях, коли кілька подій відбуваються одночасно, дуже важливо швидко визначити, де є найбільша потреба у силах і засобах.

Для вирішення цих проблем впровадження штучного інтелекту може стати ефективним рішенням, оскільки він здатний автоматично аналізувати дані, прогнозувати розвиток подій і пропонувати оптимальні варіанти для розподілу ресурсів.

Під час вивчення наукових публікацій та досліджень було з'ясовано, що загалом тема штучного інтелекту тільки починає вивчатися українськими науковцями як окрема галузь, котра на цьому сталому етапі допомагає людству. Наявні дослідження, що висвітлюють роль штучного інтелекту у системах безпеки та правоохоронних органах загалом, але їх не дуже велика кількість. Зокрема, це роботи таких науковців, як О. Бочковий, О. Храпенко, А. Меденцев, О. Баранов, Г. Блінова, Л. Шевченко, А. Коваленко, С. Прокопов. Ці інтеграції поки що перебувають на етапі активного обговорення і вивчення. Більшість наукових робіт вказують на важливість використання штучного інтелекту для оптимізації обробки даних і

поліпшення роботи поліцейської структури. У країнах Європи та США вже реалізовані пілотні проекти, в яких штучний інтелект допомагає у сортуванні запитів і прогнозуванні ситуацій. Наприклад, у Великій Британії та Канаді використовуються системи для прогнозування місць скоєння злочинів, що дозволяє органам правопорядку більш ефективно реагувати на загрози. В Україні ж вивчення питання впровадження таких систем тільки починається, проте вже є певний досвід роботи з автоматизованими системами в різних сферах, що може стати основою для розробки аналогічних технологій у правоохоронних органах України.

Метою статті є дослідження можливостей інтеграції штучного інтелекту у систему екстреної диспетчеризації Національної поліції України. Основні завдання статті – це визначення переваг впровадження штучного інтелекту у таку систему, виявлення наявних проблем і бар'єрів на шляху інтеграції та розробка рекомендацій для подальшого вдосконалення процесу впровадження технологій. Окремо розглянуто приклади успішних ініціатив з інтеграції штучного інтелекту в екстрені диспетчерські служби інших країн. Під час дослідження інтеграції штучного інтелекту у системи екстреної диспетчеризації Національної поліції України авторами використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові наукові методи пізнання, які застосовувались системно: порівняльно-правовий, формально-логічний та інші загальнонаукові методи. У науковій аргументації теоретичних висновків використано сучасні положення філософії.

Результати. Наукова спільнота наразі зосереджена на концептуальному осмисленні можливостей інтеграції штучного інтелекту в правоохоронні структури. Більшість досліджень підкреслює доцільність застосування штучного інтелекту для удосконалення процесів обробки інформації та підвищення ефективності оперативно-службової діяльності. На

сучасному етапі ця технологія сприймається як перспективний інструмент, здатний служити на благо суспільству.

В Україні ж подібні технології поки лише вивчаються, хоча вже є попередній досвід роботи з автоматизованими інформаційними платформами в інших секторах. Це створює передумови для адаптації та впровадження схожих рішень і в сфері правоохоронної діяльності

Матеріали дослідження містять підґрунтя застосування штучного інтелекту та машинного навчання для допомоги роботі екстреної диспетчеризації Національної поліції України. Системи екстреної диспетчеризації мають вирішальне значення для громадської безпеки, виступаючи першою точкою контакту з правоохоронними органами в кризових ситуаціях. Ці системи координують реагування на різні надзвичайні ситуації, включаючи медичні, пожежні та поліцейські інциденти. Традиційно люди-оператори керують цими викликами, покладаючись на ручні процеси для оцінки ситуації та використання відповідних ресурсів. Хоча цей підхід вважається ефективним, він може призвести до затримок і помилок, особливо під час великої кількості дзвінків. Зростаюча складність надзвичайних ситуацій і потреба в більш швидкому реагуванні підкреслили обмеження традиційних систем диспетчеризації.

Матеріали дослідження містять підґрунтя застосування штучного інтелекту та машинного навчання для допомоги роботі екстреної диспетчеризації Національної поліції України.

Авторську концепцію поняття «штучний інтелект» та його розуміння надав учений О. Баранов. Він зазначив, що штучний інтелект – це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники, еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини [5]. Тобто із зазначеного зрозуміло, що штучний інте-

лект означає симуляцію процесів людського інтелекту машинами. Він охоплює різноманітні можливості, включаючи навчання, міркування, вирішення проблем, сприйняття та розуміння мови. Системи штучного інтелекту можуть швидко обробляти великі обсяги даних і приймати рішення на основі цієї інформації, що є особливо цінним у чутливих до часу ситуаціях, таких як екстрена диспетчерська служба.

Машинне навчання являє собою підмножину штучного інтелекту, яка зосереджена на розробці алгоритмів, які дозволяють комп'ютерам навчатися та робити прогнози на основі даних. Це робиться шляхом надання їм доступу до набору даних і залишення алгоритму здатності самостійно робити висновки. Одним із найважливіших аспектів машинного навчання є те, що воно з часом стає кращим, оскільки отримує доступ до все більшої кількості даних [2]. З вищезазначеного нами з'ясовано, що машинне навчання базується на штучному інтелекті, але чітко відокремлюється від нього, коли алгоритми аналізують дані, намагаючись «навчити» підмножину штучного інтелекту, яка зосереджена на розробці алгоритмів, які дозволяють комп'ютерам навчатися та робити прогнози на основі даних. На відміну від традиційного програмування, де кодуються конкретні інструкції, алгоритми визначають шаблони та зв'язки в даних. З часом ці системи покращують свою продуктивність, оскільки вони обробляють більше даних, що робить їх високоефективними в динамічних середовищах, таких як реагування на надзвичайні ситуації. Насамперед штучний інтелект і машинне навчання зможуть революціонізувати екстрені служби, запровадивши автоматизацію та розширені можливості аналізу даних.

Диспетчерські центри допомоги Національної поліції України, швидкої медичної допомоги, рятувальної служби стикаються з великою кількістю дзвінків, особливо під час масштабних інцидентів або стихійних лих. Цей вплив може перевантажити людей-операторів, що призведе до довшого часу очі-

кування та затримки відповідей. Обмежені ресурси ще більше посилюють проблему, оскільки диспетчерські центри можуть не мати достатнього персоналу чи обладнання, щоб впоратися зі сплеском дзвінків. Штучний інтелект може допомогти керувати цими великими обсягами, автоматизуючи сортування та маршрутизацію викликів, гарантуючи, що термінові виклики отримають негайну увагу.

У зв'язку з бойовими діями на території України надзвичайні ситуації можуть бути різного ступеня складності та небезпеки, зростає потреба у складних технологіях, які можуть впоратися зі зростаючими вимогами. На нашу думку, штучний інтелект і машинне навчання надають інструменти та пропонують рішення, необхідні для вирішення цих завдань, підвищують ефективність, точність і швидкість, завдяки інтеграції цих технологій диспетчеризація Національної поліції України зможе покращити час реагування та зменшити кількість помилок. Тоді як традиційні системи покладаються на заздалегідь визначені правила та втручання людини для обробки інформації та прийняття рішень, своєю чергою, системи штучного інтелекту та машинного навчання можуть аналізувати дані, вчитися на минулому досвіді та адаптуватися до нових ситуацій без явного програмування. Обмежені ресурси ще більше посилюють проблему, оскільки диспетчерські центри можуть не мати достатнього персоналу та обладнання, щоб впоратися зі сплеском дзвінків. Науковиця Сніголя Матуселене в дослідженні «Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід» зазначила, що інтеграція штучного інтелекту у системи диспетчеризації правоохоронних органів забезпечує ефективне управління ресурсами та оперативне реагування на події в режимі реального часу [3]. Традиційні системи диспетчеризації надзвичайних ситуацій переважно реагують на надзвичайні ситуації, коли вони виникають, такий підхід може обмежувати їхню здатність передбачати і запобігати інцидентам. Також центри Наці-

ональної поліції України часто стикаються з великою кількістю дзвінків, особливо під час масштабних інцидентів, цей наплив може перевантажити людей-операторів, що призведе до довшого часу очікування та затримки відповідей. Якщо відбудеться інтеграція, то штучний інтелект зможе допомогти керувати цими великими обсягами, автоматизуючи сортування та маршрутизацію викликів, гарантуючи, що термінові виклики отримають негайну увагу. Штучний інтелект і машинне навчання, аналізуючи історичні дані та визначені закономірності, можуть вказувати на можливі майбутні надзвичайні ситуації. У подальшому, розпізнаючи ці закономірності, диспетчерські центри можуть впроваджувати превентивні заходи та ефективніше розподіляти ресурси, зменшуючи ймовірність певних типів надзвичайних ситуацій.

Процес покращення маршрутизації дзвінків з допомогою штучного інтелекту передбачає оцінку таких факторів, як тип надзвичайної ситуації, місцезнаходження абонента та доступні ресурси. Наприклад, система штучного інтелекту може направляти виклик за запитом громадянина, якщо штучний інтелект буде чути мовні запити щодо медичної допомоги, виклики перенаправляються до спеціалізованого медичного диспетчера, під час викликів на спеціальну лінію 102 та запитів щодо надання правової допомоги, котра не потребує прибуття екіпажу поліції, штучний інтелект надає правову допомогу, посиляючись на свою базу даних, міняючи непотрібні дії та прискорюючи процес. Автоматизовані системи сортування використовують штучний інтелект для оцінки терміновості вхідних дзвінків, віддаючи пріоритет тим, які потребують негайної уваги. Це зменшує навантаження на людей-операторів, дозволяючи їм зосередитися на критичних випадках. Крім того, штучний інтелект може постійно вивчати попередні виклики на лінію 102, підвищуючи точність сортування з часом, також такі системи сортування підвищують загальну ефективність реагування на надзвичайні ситуації, гарантуючи оперативне реагування на найбільш термінові виклики.

Аналіз історичних даних минулих викликів за допомогою штучного інтелекту і машинного навчання допомагає визначити закономірності та тенденції, які можуть сформувати майбутні відповіді. Наприклад, вивчаючи частоту та місця минулих викликів, штучний інтелект може передбачити території, де ймовірно можуть виникнути подібні надзвичайні ситуації. Ця можливість прогнозування дозволяє диспетчерським центрам більш ефективно розподіляти ресурси та готуватися до періодів високого навантаження.

Системи штучного інтелекту та машинного навчання інтегрують дані з багатьох джерел, у результаті надаючи повний огляд ситуації. Ця інтеграція забезпечує безперебійний обмін інформацією та спільне прийняття рішень, забезпечуючи ефективну співпрацю всіх установ. Наприклад, під час масштабного інциденту поліція, пожежна служба та медичні служби можуть координувати свої зусилля на основі даних у реальному часі, які надають системи штучного інтелекту. Обробляючи інформацію з різних джерел, системи штучного інтелекту фільтрують шум та враховують лише відповідні дані. Ця підвищена точність допоможе диспетчерам приймати обґрунтовані рішення та зменшує ризик помилок, які можуть скомпрометувати відповідь. Ситуаційні центри Національної поліції України зможуть контролювати місцезнаходження та стан підрозділу, забезпечуючи ефективне використання ресурсів. Відстеження в режимі реального часу також дає цінну інформацію про хід реагування, дозволяючи вносити коригування та перерозподіл за потреби. Ця можливість особливо корисна в динамічних і швидко мінливих ситуаціях, де своєчасна інформація має вирішальне значення.

Ефективне сортування та кваліфікація викликів іноді може мати вирішальне значення для забезпечення належного розподілу ресурсів. Іноді диспетчерам на лінії 102 може бути складно точно кваліфікувати чи оцінити терміновість дзвінка виключно на основі інформації, наданої абонентом. Нерозуміння, паніка та неповні деталі можуть призвести до неправильних оцінок, що призведе до запізнілих

або неадекватних відповідей. На нашу думку, штучний інтелект може допомогти, аналізуючи тон, мову та контекст абонента, забезпечуючи точнішу оцінку терміновості ситуації. Також у системах штучного інтелекту є мовні системи, котрі використовуються для перекладу в режимі реального часу для тих, хто не розмовляє українською, долаючи мовні бар'єри, які могли б затримувати відповіді. Перекладаючи розмови між абонентами та диспетчерами, штучний інтелект забезпечує точну та швидку передачу важливої інформації, ця можливість особливо важлива в нашому суспільстві.

Під час військових дій в Україні багато людей зазнали різної категорії травм, з котрими вони живуть у суспільстві, наприклад, вади мовлення або слуху. У Сполучених Штатах Америки служба екстреної допомоги 911 має різні методи зв'язку, включаючи текстові повідомлення та відеодзвінки. На нашу думку, ця інклюзивність робить служби екстреної допомоги більш доступними для людей з обмеженими можливостями, які можуть мати труднощі з використанням традиційних голосових дзвінків. Наприклад, люди з вадами слуху можуть надсилати текстові повідомлення на номер 911, гарантуючи, що вони отримають необхідну допомогу без затримки.

Висновки. Із вищезазначеного можна зробити такі висновки стосовно інтеграції у систему екстреної диспетчеризації Національної поліції України штучного інтелекту через

впровадження кількох ключових напрямів, таких як:

1. Автоматичний аналіз вхідних запитів. Алгоритми машинного навчання можуть допомогти автоматично визначати тип події та її пріоритетність на основі даних, що надходять від громадян. Це дозволяє значно зменшити час реагування та зменшити навантаження на диспетчерів.

2. Прогнозування ситуацій. ШІ здатен обробляти великі обсяги історичних даних, що дозволяє передбачати розвиток ситуацій. Це може допомогти поліції не тільки ефективно реагувати на поточні події, але й запобігати потенційним загрозам.

3. Оптимізація розподілу ресурсів. Застосування алгоритмів для аналізу найбільш пріоритетних випадків дозволяє оптимізувати розподіл сил і засобів, що суттєво підвищує ефективність роботи поліції.

Інтеграція штучного інтелекту у систему екстреної диспетчеризації Національної поліції України є важливим кроком у напрямі підвищення ефективності і точності роботи правоохоронних органів. Однак для успішного впровадження необхідно вирішити низку питань, таких як безпека даних, етика, а також підготовка кадрів та правові норми. Використання штучного інтелекту може значно скоротити час реагування на надзвичайні ситуації та оптимізувати процеси прийняття рішень, що своєю чергою підвищить загальну ефективність роботи поліції.

Список використаних джерел:

1. Мамедова Е.А., Войтушенко О.І. Новий рубіж поліцейської діяльності. Засади використання штучного інтелекту Національної поліції України. Міжнародний досвід. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 4. С. 51–56. <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-4-7>.
2. «Штучний інтелект чи машинне навчання? В чому різниця». 2024. URL: <https://www.zfort.com.ua/blog/shtuchnii-intelekt-chi-mashinne-navchannya-v-chomu-riznitsya> (дата звернення: 20.03.2025).
3. Матуєлене С., Шевчук В., Балтрунене Ю. Штучний інтелект в діяльності органів правопорядку та юстиції: вітчизняний та європейський досвід. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Том 29. № 4. С. 12–46. <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02>.
4. Шепеленко Д., Прокопов С. Штучний інтелект у сфері інформаційного забезпечення Національної поліції. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2024). Частина II. 2024. С. 393–394. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/393-394>.
5. Баранов О.А. Визначення терміна «штучний інтелект». *Інформація і право*. 2023. № 4. С. 32–49.
6. Бугера О.І. Штучний інтелект та запобігання злочинності: досвід США. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 4. С. 99–102.

References:

1. Mamedova, E.A., & Voitushenko, I.O. (2024). Novyi rubizh politseiskoi diialnosti. Zasady vykorystannia shtuchnoho intelektu Natsionalnoi politsii Ukrainy. Mizhnarodnyi dosvid [New frontier in police activity. Principles of using artificial intelligence in the National Police of Ukraine. International experience]. *Tsentralnoukrainskyi visnyk prava ta publichnoho upravlinnia – Central Ukrainian Bulletin of Law and Public Administration*, 4, 51–56. <https://doi.org/10.32782/cuj-2024-4-7> [in Ukrainian].
2. «Shtuchnyy intelekt chy mashynne navchannya? V chomu riznytsya» [“Artificial Intelligence or Machine Learning? What’s the Difference?”]. Retrieved from: <https://www.zfort.com.ua/blog/shtuchnii-intelekt-chi-mashinne-navchannya-v-chomu-riznicya> [in Ukrainian].
3. Matuyelene, S., Shevchuk, V., & Baltrunene, Yu. (2022). Shtuchnyy intelekt v diyal’nosti orhaniv pravoporyadku ta yustytisy: vitchyznyaniy ta yevropeys’kiy dosvid [Artificial intelligence in the activities of law enforcement agencies and justice: domestic and European experience]. *Teoriya ta praktyka sudovoyi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and forensics*. Vol. 29. No. 4, 12–46. <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.02> [in Ukrainian].
4. Shepelenko, D., & Prokopov, S. (2024). Shtuchnyi intelekt u sferi informatsiinoho zabezpechennia Natsionalnoi politsii [Artificial Intelligence in the Sphere of Information Support of the National Police]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (DDUVS, 15.03.2024). Chastyna II – International and national security: theoretical and applied aspects: materials of the 8th International Scientific and Practical Conference (DDUVS, 15.03.2024). Part II*. Pp. 393–394. <https://doi.org/10.31733/15-03-2024/2/393-394> [in Ukrainian].
5. Baranov, O.A. (2023). Vyznachennia terminu «shtuchnyi intelekt» [Definition of the Term “Artificial Intelligence”]. *Informatsiia i pravo – Information and Law*, 4, 32–49 [in Ukrainian].
6. Bugera, O.I. (2023). Shtuchnyi intelekt ta zapobihannia zlochynnosti: dosvid SSHa [Artificial Intelligence and Crime Prevention: USA Experience]. *Prykarpattskyi Yuridichniy Visnyk*, 4, 99–102 [in Ukrainian].

УДК 35.07:35.08

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-6>**Добрянська Наталія Валеріївна,**

кандидат юридичних наук, професор,

доцент кафедри державно-правових та гуманітарних наук

Навчально-наукового гуманітарного інституту

Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,

вулиця Джона Маккейна, 33, Київ, 01042, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6319-0409>

СТАДІЇ ПРОЦЕДУРИ У ПРАВОВІДНОСИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОХОДЖЕННЯМ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. У статті висвітлено стадії процедури у правовідносинах, пов'язаних з проходженням публічної служби в Україні. Автором обґрунтовано, що проходження публічної служби є складним адміністративно-правовим процесом, що охоплює низку послідовних стадій, кожна з яких регулюється нормами законодавства та спрямована на забезпечення ефективності державного управління. Визначено, що адміністративна процедура у цій сфері включає порядок вступу на службу, її проходження, переведення, просування кар'єрними сходами, оцінювання ефективності службової діяльності, застосування дисциплінарних заходів, а також припинення службових відносин.

Доведено, що початковою стадією адміністративної процедури є добір кандидатів та їхній вступ на службу, що здійснюється через конкурсний відбір, призначення та оформлення на посаду. Аргументовано, що важливим елементом цього етапу є дотримання принципів рівності, прозорості та професійності, що забезпечує належний підбір кадрів. Проаналізовано стадії адміністративної процедури проходження публічної служби та встановлено, що такі включають процеси оцінювання результатів роботи, підвищення кваліфікації, просування по службі або переведення в інші органи влади.

У статті аргументовано, що окрему роль відіграє дисциплінарне провадження, яке є важливим механізмом забезпечення службової дисципліни та відповідальності. Доведено, що завершальним етапом є припинення публічної служби, яке може відбуватися з різних підстав, включаючи власне бажання, досягнення граничного віку, скорочення посади або порушення службових обов'язків.

На підставі аналізу правового регулювання адміністративних процедур, пов'язаних із проходженням публічної служби, виявлені основні недоліки чинного законодавства та запропоновано шляхи його вдосконалення. Доведено, що оптимізація цих процедур сприятиме підвищенню ефективності державного управління, зміцненню принципів правової держави та довіри до інститутів влади.

Ключові слова: адміністративна процедура, етапи, публічна служба, проходження служби.

Dobrianska Nataliia. Stages of administrative procedure in legal relations related to public service

Abstract. The article highlights the stages of the administrative procedure in legal relations related to public service in Ukraine. The author substantiates that public service is a complex administrative and legal process that includes a number of consecutive stages, each of which is regulated by legislative norms and is aimed at ensuring the efficiency of public administration. It is determined that the administrative procedure in this area includes the procedure for entering the service, its passage, transfer, career advancement, assessment of the effectiveness of service activities, application of disciplinary measures, as well as termination of service relations. It is proven that the initial stage of the administrative procedure is the selection of candidates and their entry into service, which is carried out through competitive selection, appointment and registration for a position. It is argued that an important element of this stage is compliance with the principles of equality, transparency and professionalism, which ensures proper selection of personnel. The stages of the administrative procedure for passing the public service are analyzed and it is established that these include the processes of evaluating work results, improving qualifications, promotion or transfer to other government bodies.

The article argues that a separate role is played by disciplinary proceedings, which are an important mechanism for ensuring official discipline and responsibility. It is proved that the final stage is the termination of public service, which can occur for various reasons, including one's own desire, reaching the age limit, reduction in position or violation of official duties.

Based on the analysis of the legal regulation of administrative procedures related to passing the public service, the main shortcomings of the current legislation are identified and ways of its improvement are proposed. It is proved that the optimization of these procedures will contribute to increasing the efficiency of public administration, strengthening the principles of the rule of law and trust in government institutions.

Key words: *administrative procedure, stages, public service, passing the service.*

Вступ. Проходження публічної служби є складним адміністративно-правовим процесом, що охоплює низку взаємопов'язаних стадій: від вступу на службу до її припинення. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від чітко визначених адміністративних процедур, які регулюють добір, кар'єрне зростання, оцінювання діяльності та відповідальність службовців. Системність і прозорість таких процедур є важливими для забезпечення стабільності публічного управління, підтримання високих професійних стандартів і дотримання правових гарантій службовців.

Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників. По-перше, сучасні виклики державного управління, зокрема необхідність підвищення якості публічних послуг, вимагають удосконалення механізмів управління персоналом у державному секторі. По-друге, зростає потреба у посиленні антикорупційних заходів, що безпосередньо впливає на процедури відбору, оцінювання та дисциплінарної відповідальності службовців. По-третє, реформування державної служби в Україні, зокрема імплементація Закону України «Про адміністративну процедуру», вимагає глибшого аналізу правових механізмів, які регулюють кар'єрний шлях публічних службовців.

Дослідження адміністративних процедур у цій сфері дозволить визначити прогалини у чинному законодавстві, оцінити ефективність застосовуваних механізмів та розробити рекомендації щодо їх вдосконалення. Це, своєю чергою, сприятиме підвищенню прозорості публічної служби, посиленню правових гарантій для службовців та зміцненню довіри суспільства до державних інституцій.

Матеріали та методи. Для дослідження стадій адміністративної процедури у правовідносинах, пов'язаних із проходженням публічної служби, автором використову-

валися як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція та системний підхід), так і спеціально-юридичні (формально-юридичний, теоретико-правовий та ін.). Зокрема, методи аналізу та синтезу дозволили розчленувати адміністративні процедури на окремі стадії, провести їх узагальнення для визначення загальних закономірностей. Індукція та дедукція – виведення загальних принципів проходження публічної служби на основі аналізу окремих правовідносин і норм законодавства. Системний підхід покладено в основу розгляду адміністративних процедур як взаємопов'язаної системи правових норм і управлінських рішень, що регулюють кар'єру службовця. Формально-юридичний метод дозволив провести аналіз нормативно-правових актів, які регулюють порядок проходження публічної служби, включаючи закони, підзаконні акти, рішення судів, а теоретико-правовий метод – дослідити доктринальні підходи до адміністративної процедури, а також провести аналіз наукових концепцій щодо її оптимізації. Комбінація цих методів дозволила здійснити всебічний аналіз адміністративних процедур у публічній службі, визначити їхні недоліки та запропонувати шляхи вдосконалення.

Теоретичну основу цього дослідження становили праці таких науковців, як О.В. Запотоцька, О.В. Дикань, В.І. Дьордяй, Ю.Ю. Пустовіт, Я.В. Фенич та ін., щодо етапів проходження публічної служби, а також визначення видів адміністративних процедур у правовідносинах, що виникають під час проходження публічної служби.

Результати. В Україні процедура проходження публічної служби урегульована законами України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII «Про державну службу» [1], від 7 червня 2001 р. № 2493-III «Про службу в органах місцевого самоврядування» [2] та ін.

При цьому, хоча положеннями ч. 2 ст. 1 Закону України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX «Про адміністративну процедуру» [3] визначено, що цей Закон не поширюється, зокрема, на правовідносини, які складаються у разі проходження державної служби, однак слід врахувати, що прийняття цього закону безпосередньо вплинуло на деякі аспекти регулювання публічної служби.

На підтвердження цієї думки І.В. Бойко зазначає, що в законодавчому полі загальний закон про адміністративну процедуру має неабияке значення для правозастосування, оскільки, по-перше, спрощує для приватної особи можливість ознайомлення з приписами законодавчих актів, що регламентують перебіг її відносин із адміністрацією (адже вони вміщені в одному акті і підходять для застосування в різних сферах), по-друге, й для адміністративного органу дотримання принципів і правил загального характеру з урахуванням особливостей (якщо такі є) у спеціальних законах вбачається гарантією від конфліктів і порушень прав осіб, а отже, й унеможливлення свавілля [4, с. 234].

Ця думка є обґрунтованою, оскільки загальний закон про адміністративну процедуру дійсно забезпечує єдність і прозорість правозастосування, спрощуючи взаємодію громадян із державою. Крім того, він створює чіткі правила для адміністративних органів, що мінімізує ризики свавільних рішень і правових конфліктів.

У науковій літературі проходження державної служби визначають як сукупність правочинів, які згідно з чинним законодавством виникають у зв'язку зі вступом на державну службу, зміною умов служби або її припиненням. При цьому до основних етапів проходження державної служби відносять: вступ на службу (призначення на посаду), безпосередньо здійснення служби та припинення державної служби [5, с. 17].

Інші вчені на підставі аналізу положень Закону України «Про державну службу» виділяють такі стадії проходження державної служби, як: вступ на державну службу та призначення на посаду державної служби;

просування державного службовця по службі; проведення оцінювання результатів службової діяльності; підвищення рівня професійної компетентності державних службовців; припинення державної служби [6, с. 457–458].

Що стосується поняття «адміністративна процедура в публічній службі», то О.В. Дикань та В.В. Яровенко визначають його як регламентований нормами адміністративного права порядок розгляду і вирішення органами державного управління індивідуально-конкретної справи щодо публічного службовця, пов'язаної із проходженням ним публічної служби [7, с. 92].

Необхідно погодитися з наведеною точкою зору, але з певним зауваженням. Зокрема, поняття «органи державного управління», застосоване у визначенні, не охоплює всіх суб'єктів, які можуть вирішувати питання публічної служби. Наприклад, у сфері місцевого самоврядування це можуть бути органи місцевої влади. З огляду на це видається, що доречніше вжити термін «органи публічної влади». Крім того, визначення у запропонованому варіанті обмежує адміністративні процедури лише розглядом і вирішенням справ, хоча вони включають і виконання рішень, контроль, можливість оскарження. Тому було б доцільно зазначити, що такі процедури охоплюють весь процес проходження служби – від прийняття на роботу до її припинення.

Вважається також, що адміністративні процедури мають особливу цінність для захисту прав та законних інтересів особи внаслідок їх зумовленості та вмонтованості у конкретну правову, а ширше – у соціальну культуру [8, с. 478].

Необхідно зазначити, що адміністративна процедура в публічній службі має певні особливості, оскільки врегульована, головним чином, законами України «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування».

Слід зазначити, що деякі процедури проходження публічної служби у період дії режиму воєнного стану зазнали певних змін. Зокрема, значної трансформації зазнало правове регу-

лювання статусу публічних службовців, організації їхньої роботи, процедур вступу та звільнення із публічної служби. Певних змін також зазнав механізм застосування заборон та обмежень, які були складовою частиною адміністративної дієздатності публічного службовця і були насамперед пов'язані із процедурою вступу на публічну службу та дією національного антикорупційного законодавства [9, с. 33].

З метою визначення етапів адміністративної процедури в правовідносинах, пов'язаних із проходженням публічної служби, звернемося до аналізу законів України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та деяких норм Закону України «Про адміністративну процедуру». На підставі цього аналізу можна виявити, що процес проходження служби включає такі основні стадії адміністративної процедури:

1. Ініціювання адміністративної процедури (добір на посаду та прийняття на службу), що включає: відкриття вакансії та її оголошення в Єдиному порталі вакансій державної служби або інших офіційних джерелах; подання кандидатами документів для участі в конкурсі (заява, декларація про доходи, документи про освіту тощо); перевірка відповідності кандидата кваліфікаційним вимогам та допуск до конкурсу.

2. Розгляд кандидатури (конкурсна процедура), а саме: проведення конкурсу на зайняття вакантної посади (тестування, співбесіда, оцінка професійних компетентностей); визначення переможця на основі рейтингу кандидатів; прийняття рішення про призначення особи на посаду.

3. Ухвалення адміністративного акта (призначення на посаду), що передбачає: видання наказу або розпорядження про призначення; ознайомлення особи з посадовими обов'язками, умовами праці, правами та обов'язками; офіційне набуття статусу державного службовця або посадової особи місцевого самоврядування.

4. Повідомлення та набуття чинності рішенням: новопризначений службовець проходить спеціальну перевірку, вступає у силу випро-

бувальний термін (за потреби); орган публічної влади вносить відповідні дані до кадрових реєстрів.

5. Проходження служби (оцінювання, підвищення кваліфікації, дисциплінарні процедури), включаючи: щорічне оцінювання результатів службової діяльності; можливість проходження навчання, курсів підвищення кваліфікації; контроль за дотриманням службової дисципліни, застосування заохочень або дисциплінарних стягнень у разі порушень.

6. Припинення адміністративної процедури (звільнення або переведення на іншу посаду), що може включати: добровільне звільнення за власним бажанням або переведення до іншого органу публічної влади; звільнення у зв'язку із закінченням контракту, скороченням штату або дисциплінарним порушенням; видання відповідного адміністративного акта (наказу про звільнення) та проведення остаточного розрахунку, а також оскарження рішення у разі незгоди службовця через адміністративний або судовий порядок.

Ці стадії відображають повний життєвий цикл публічної служби – від вступу на посаду до звільнення або переведення. Законодавче врегулювання цих процедур сприяє прозорості, справедливості та ефективності державного управління.

При цьому до основних недоліків правового регулювання адміністративних процедур у проходженні публічної служби можна віднести: 1) недостатню уніфікованість адміністративних процедур, оскільки адміністративні процедури у сфері проходження публічної служби регулюються різними законами, іншими нормативно-правовими актами, які не завжди узгоджені між собою; 2) низький рівень цифровізації (порівняно з іншими видами адміністративних процедур, зокрема у сфері надання публічних послуг) адміністративних процедур, оскільки бюрократичні процедури часто залишаються паперовими та непрозорими, що ускладнює моніторинг кадрових процесів та сприяє корупційним ризикам; 3) проблеми з конкурсними процедурами, оскільки конкурси на зайняття посад публіч-

ної служби не завжди є об'єктивними через суб'єктивні рішення конкурсних комісій, затягування процесу та відсутність прозорих механізмів оцінювання кандидатів; 4) відсутність ефективного механізму оцінювання службової діяльності, адже оцінювання результатів роботи державних службовців часто формальне та не відображає реальної ефективності їхньої діяльності; 5) недостатній рівень захисту прав службовців у разі звільнення, зокрема, здебільшого звільнення державних службовців відбувається на підставі суб'єктивних рішень керівництва без належних гарантій їхнього захисту.

Вирішення вказаних проблем можна здійснювати шляхом: 1) гармонізації законодавства та розробки єдиного нормативного акта, який комплексно врегулює адміністративні процедури публічної служби; 2) розширення використання Єдиного державного реєстру публічних службовців; 3) впровадження електронного документообігу для кадрових рішень (конкурси, оцінювання, переведення, звільнення); 4) використання автоматизованих систем аналізу ефективності службовців; 5) запровадження єдиних електронних тестувань для кандидатів, що унеможливить маніпуляції; 6) чіткі критерії оцінки професійної компетентності кандидатів, мінімізація суб'єктивного чинника; 7) створення незалежних наглядових органів, які здійснюватимуть контроль за конкурсними процедурами; 8) впровадження системи ключових показників ефективності (KPI) для різних категорій службовців; 9) регулярні перевірки професійних компетенцій та розвиток механізму ротації кадрів тощо.

Таким чином, для ефективного регулювання адміністративних процедур у сфері публічної служби необхідно усунути нормативні прогалини, посилити цифровізацію кадрових процесів, забезпечити прозорість конкурсів та об'єктивність оцінювання службовців. Запровадження цих змін сприятиме підвищенню ефективності державного

управління, мінімізації корупційних ризиків і зміцненню довіри суспільства до державної служби.

Висновки. Таким чином, аналіз адміністративних процедур, пов'язаних із проходженням публічної служби, свідчить про їхню ключову роль у забезпеченні прозорості, ефективності та стабільності державного управління. Чітке правове регулювання всіх стадій – від вступу на службу до її припинення – сприяє дотриманню принципів законності, рівності та професіоналізму у сфері публічної служби.

Розгляд основних етапів адміністративного процесу дозволив встановити, що: вступ на публічну службу ґрунтується на конкурсному відборі, який має бути максимально відкритим і об'єктивним; процес проходження служби включає системи оцінювання, підвищення кваліфікації, кар'єрного зростання та дисциплінарної відповідальності, що потребують подальшої оптимізації; дисциплінарні процедури мають бути спрямовані не лише на притягнення до відповідальності, а й на попередження порушень через удосконалення етичних стандартів і внутрішнього контролю; процедура припинення служби повинна гарантувати дотримання прав службовців, зокрема через можливість адміністративного та судового оскарження.

На основі проведеного дослідження можна констатувати, що в Україні триває реформування адміністративних процедур у сфері публічної служби, проте наявні певні законодавчі прогалини, які потребують усунення. Зокрема, доцільним є подальше вдосконалення правових механізмів оцінювання службової діяльності, цифровізація кадрових процесів та розширення антикорупційних інструментів.

Запровадження сучасних підходів до регулювання адміністративних процедур у сфері публічної служби сприятиме підвищенню довіри громадян до державних інституцій, ефективному управлінню людськими ресурсами та розвитку професійного корпусу державних службовців.

Список використаних джерел:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n518>.
2. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
4. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. Вип. 69. С. 229–236.
5. Запотоцька О.В., Пустовіт Ю.Ю. Державна служба як вид публічної служби: поняття, особливості, етапи проходження. *Журнал східноєвропейського права*. 2023. № 117. С. 13–20.
6. Фенич Я.В., Дьордай В.І. Особливості проходження публічної служби в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 8. С. 456–461.
7. Дикань О.В., Яровенко В.В. Адміністративні процедури в публічній службі України: загальна характеристика роботи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. Вип. 13. С. 89–93.
8. Юрійчук І. Адміністративні процедури як цінність. Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції «Публічна служба і адміністративне судочинство: здобутки і виклики» (м. Київ, 5–6 липня 2018 року). Київ : ВД «Дакор». С. 475–479.
9. Шовкун Ю. Особливості адміністративно-правового регулювання проходження публічної служби та дотримання службових обмежень в умовах воєнного чи іншого надзвичайного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 4 (36). С. 30–36.

References:

1. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#n518> [in Ukrainian].
2. Pro sluzhbu v orhanakh mistsevoho samovriadiuvannia: Zakon Ukrainy vid 07.06.2001 № 2493-III [On Service in Local Self-Government Bodies: Law of Ukraine dated 07.06.2001 No. 2493-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].
3. Pro administrativnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX [On Administrative Procedure: Law of Ukraine dated 17.02.2022 No. 2073-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> [in Ukrainian].
4. Boiko, I. (2022). Rol i znachennia administrativnoi protsedury u publichnomu administruvanni [The role and significance of administrative procedure in public administration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, 69, 229–236 [in Ukrainian].
5. Zapototska, O.V., & Pustovit, Yu.Yu. (2023). Derzhavna sluzhba yak vyd publichnoi sluzhby: poniattia, osoblyvosti, etapy prokhodzhennia [Civil service as a type of public service: Concept, features, and stages of service]. *Zhurnal Skhidnoievropeiskoho prava – Journal of Eastern European Law*, 117, 13–20 [in Ukrainian].
6. Fenyc, Ya.V., & Diodiai, V.I. (2024). Osoblyvosti prokhodzhennia publichnoi sluzhby v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of public service under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 8, 456–461 [in Ukrainian].
7. Dykan, O.V., & Yavorenko, V.V. (2019). Administrativni protsedury v publichnii sluzhbi Ukrainy: zahalna kharakterystyka roboty [Administrative procedures in the public service of Ukraine: General characteristics]. *Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukraini – Public management and administration in Ukraine*, 13, 89–93 [in Ukrainian].
8. Yuriichuk, I. (2018). Administrativni protsedury yak tsinnist [Administrative procedures as a value]. Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference “Public Service and Administrative Justice: Achievements and Challenges” (Kyiv, July 5–6, 2018). Kyiv: VD “Dakor”, 475–479 [in Ukrainian].
9. Shovkun, Yu. (2023). Osoblyvosti administrativno-pravovoho rehuliuвання prokhodzhennia publichnoi sluzhby ta dotrymannia sluzhbovykh obmezhen v umovakh voiennoho chy inshoho nadzvychainoho stanu [Features of administrative and legal regulation of public service and compliance with service restrictions under martial law or other emergencies]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current Issues of Jurisprudence*, 4(36), 30–36 [in Ukrainian].

УДК 351.746:316.77-049.5](477)"364"

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-7>**Ніцевич Олеся Володимирівна,**

доктор філософії 081 «Право»,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ;
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2346-6812>

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Інформаційна безпека, яка в умовах воєнного стану набуває особливого значення, розглядається як один із пріоритетних напрямів державної політики України, що зосереджена на забезпеченні захисту національних інтересів, збереженні державного суверенітету, територіальної цілісності та гарантуванні безпеки громадян, особливо в умовах масштабної цифровізації суспільства та зростання кіберзагроз.

З огляду на воєнний стан та зростаючі кіберзагрози масштабна цифровізація та використання інформаційних технологій у поєднанні з великими масивами цифрових даних призвели до критичної ескалації злочинності в інформаційній сфері.

Значне розширення джерел доступу до інформації в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та водночас недостатнього рівня медіаграмотності (медіакультури) супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, що сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди. Некритичне сприйняття інформації створює загрози політичній та економічній стабільності демократичних держав.

Під час повномасштабного вторгнення російської федерації кібератаки є усталеним типом військових операцій і синхронізуються із застосуванням військової сили. Саме це поєднання військової агресії та кібератак має глибокий вплив на цивільне населення, зачіпаючи критичну інфраструктуру.

Державна політика у сфері кібербезпеки має бути націлена на формування безпечного національного кіберпростору, унеможливлення втручання іноземних держав та їхніх атак на об'єкти інфраструктури, зміцнення кібернетичної обороноздатності країни та зменшення вразливості об'єктів кіберзахисту.

Серед ключових стратегічних напрямів правового регулювання інформаційної безпеки в умовах воєнного стану виокремлюється необхідність міжнародної співпраці в рамках євроінтеграції та членства в НАТО з метою підвищення оперативності реагування на актуальні кіберзагрози. Стратегічним пріоритетом правового регулювання інформаційної безпеки в умовах воєнного стану має стати приведення нормативно-правової бази у відповідність до сучасних викликів та налагодження ефективнішої міжвідомчої координації.

Ключові слова: інформаційна безпека, стратегія інформаційної безпеки, кібербезпека, кіберзагрози, воєнний стан.

Nitsevych Olesia. Information security of Ukraine under martial law

Abstract. Information security is a priority area of Ukraine's state policy under martial law, aimed at safeguarding national interests, sovereignty, and the security of its citizens.

Given the state of war and the growing cyber threats, large-scale digitalization and the use of information technologies in conjunction with vast volumes of digital data have led to a critical escalation of crime in the information sphere.

The significant expansion of sources of access to information amid the rapid development of digital technologies, along with a low level of media literacy (media culture), is accompanied by a decline in the critical perception of information. This creates a basis for possible manipulation of public opinion and contributes to the increasing influence of disinformation and destructive propaganda. The uncritical perception of information poses a threat to the political and economic stability of democratic states.

During the full-scale invasion by the Russian Federation, cyberattacks have become a routine type of military operation, synchronized with the use of military force. This combination of military aggression and cyberattacks has a profound impact on the civilian population, affecting critical infrastructure.

State policy in the field of cybersecurity must be aimed at forming a secure national cyberspace, preventing interference by foreign states and their attacks on infrastructure facilities, strengthening the country's cyber defense capabilities, and reducing the vulnerability of cybersecurity targets.

Among the key strategic areas of legal regulation of information security under martial law is the necessity of international cooperation within the framework of European integration and NATO membership to enhance the responsiveness to current cyber threats. A strategic priority in the legal regulation of information security under martial law should be the alignment of the regulatory framework with modern challenges and the establishment of more effective interagency coordination.

Key words: *information security, information security strategy, cybersecurity, cyber threats, martial law.*

Вступ. Значення безпеки у сучасному суспільстві важко переоцінити. Поняття «безпеки» є багатогранним і може розглядатися з різних точок зору, але у загальному сенсі воно означає стан захищеності від будь-яких загроз, небезпек або ризиків, які можуть завдати шкоди, збитків або негативно вплинути на існування, функціонування або розвиток об'єкта безпеки.

Війна кардинально змінює пріоритети та значення багатьох аспектів життя, і безпека стає одним із найважливіших, якщо не найважливішим фактором для виживання, збереження та майбутнього як окремих людей, так і цілої нації.

Використання новітніх технологій, телекомунікаційних систем роблять загальну систему безпеки вразливою щодо посягань на неї. Створюються передумови витоку інформації, можливості технічного впливу на неї з метою формування потрібної суспільної думки та створення можливості фіксувати і передавати стратегічну інформацію ворогу незначними з технічної точки зору зусиллями.

Як зазначають науковці, інформація дозволяє вигравати у війні, не зробивши жодного пострілу, шляхом формування і розпалювання внутрішніх протиріч. Така тактика є характерною для війн нового формату – гібридних, де безпосередньо військовий фактор є лише одним зі складників цілого [1, с. 145]. Гібридні загрози, що комбінують звичайні військові дії з невійськовими інструментами впливу, породжують нові, складні завдання для захисту національної безпеки та незалежності держави.

Відповідно до Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021, деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України застосовуються державою-агресором з метою підривної стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Водночас ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, не забезпечено функціонування розвиненої національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України [2].

Інформаційна безпека є питанням виживання людини, суспільства та держави. Адже забезпечення інформаційної безпеки визначається не тільки інтересами держави, а й інтересами особи в контексті забезпечення її прав і свобод. Основою сучасної інформаційної безпеки є цілісність даних, доступність інформації, конфіденційність і надійність її збереження [3, с. 122].

Матеріали та методи. Матеріалами для проведення дослідження слугували нормативно-правові акти України у сфері національної безпеки, інформаційної безпеки та кібербезпеки, а також наукові публікації українських і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам протидії кіберзагрозам в умовах гібридної війни. Основу теоретичного аналізу становлять праці таких науковців, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.М. Бесчастний, С.А. Вавренюк, Ю.О. Винокуров, В.Д. Гавловський, В.М. Горовий, В.О. Голубєв, Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк,

М.І. Корнієнко, Н.В. Лесько, В.Я. Малиновський, О.С. Онищенко, В.В. Остроухов, Р.М. Пилипів, Є.Д. Скулиш, О.С. Проневич, В.С. Цимбалюк, О.Н. Ярмиш, та інших, які здійснювали дослідження у сфері інформаційної безпеки в умовах збройного конфлікту.

У межах дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи. Зокрема, застосовано метод системного аналізу для дослідження комплексної природи інформаційної безпеки як складової частини національної безпеки, а також для встановлення взаємозв'язку між законодавчими нормами, інституційними механізмами та реальними загрозами в інформаційному просторі.

Формально-юридичний метод був застосований для аналізу чинних нормативно-правових актів, що регулюють сферу інформаційної та кібербезпеки, з метою з'ясування їх змісту, структури та правозастосовної практики. Метод порівняльно-правового аналізу дав змогу зіставити українське законодавство із відповідними міжнародними стандартами, зокрема положеннями Будапештської конвенції та Конвенції ООН проти кіберзлочинності.

Також використовувалися методи дедукції, індукції, логіко-семантичного аналізу для формулювання теоретичних висновків і обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення державної політики у сфері інформаційної безпеки. На основі узагальнення наукових підходів сформульовано авторське бачення ключових напрямів правового регулювання у цій сфері в умовах воєнного стану.

Результати. Національна безпека визначається як багатокомпонентне явище, що відображає стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від реальних та потенційних загроз [4]. Її складовою частиною є інформаційна безпека.

Прийняття законів України «Про інформацію» (1992 р.), «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» (1994 р.), «Про кібербезпеку України» (2017 р.), «Про національну безпеку України» (2018 р.), та стратегічних документів, включаючи Стратегію національної безпеки України

(2020 р.), Стратегію інформаційної безпеки (2021 р.), Стратегію кібербезпеки (2021 р.), Стратегію забезпечення державної безпеки (2022 р.), створило фундамент для розгалуженої системи інформаційної безпеки України, під якою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, за якого досягається інформаційний розвиток (технічний, інтелектуальний, соціально-політичний, морально-етичний тощо). При цьому сторонні інформаційні впливи не завдають їм суттєвої шкоди [5, с. 11].

Інформаційна безпека є станом захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, наявна ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [2].

Значне розширення джерел доступу до інформації в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та водночас недостатнього рівня медіаграмотності (медіакультури) супроводжується зменшенням критичності сприйняття інформації, створює підґрунтя для можливих маніпуляцій громадською думкою, що сприяє зростанню впливу дезінформації та деструктивної пропаганди. Некритичне сприйняття інформації створює загрози політичній та економічній стабільності демократичних держав.

Зростаючі обсяги інформаційних ресурсів, що знаходяться в доступі, у сучасних інформаційних обмінах використовуються потенційним противником для посилення стресових ситуацій, паніки та дезорганізації серед громадян країни – об'єкта інформаційної агресії [6, с. 9].

З огляду на воєнний стан та зростаючі кіберзагрози масштабна цифровізація та використання інформаційних технологій у поєднанні з великими масивами цифрових даних призвели до критичної ескалації злочинності в інформаційній сфері. В умовах кіберпротистояння та активних воєнних дій ця зростаюча загроза інформаційних атак спричинила значне збільшення суспільно небезпечних діянь та породила нові, вкрай серйозні вразливості важливих об'єктів, від стабільного функціонування яких залежить обороноздатність та життєдіяльність країни.

Відповідно до Стратегії кібербезпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021, забезпечення кібербезпеки є одним із пріоритетів у системі національної безпеки України. Реалізація зазначеного пріоритету здійснюється шляхом посилення спроможностей національної системи кібербезпеки для протидії кіберзагрозам у сучасному безпековому середовищі. Російська федерація залишається одним з основних джерел загроз національній та міжнародній кібербезпеці, активно реалізує концепцію інформаційного протистояння, базовану на поєднанні деструктивних дій у кіберпросторі та інформаційно-психологічних операцій, механізми якої активно застосовуються у гібридній війні проти України. Така деструктивна активність створює реальну загрозу вчинення актів кібертероризму та кібердиверсій стосовно національної інформаційної інфраструктури [7].

Під час повномасштабного вторгнення російської федерації кібератаки є усталеним типом військових операцій і синхронізуються із застосуванням військової сили. Саме це поєднання військової агресії та кібератак має глибокий вплив на цивільне населення, зачіпаючи критичну інфраструктуру [8, с. 6].

Кібератаки під час війни були розгорнуті з метою знищення баз даних і систем, порушення роботи критично важливої інфраструктури, контролю інформаційного простору, вилучення значних обсягів персональних даних, проведення розвідки та шпигунства,

а також здійснення операцій впливу (включаючи дезінформаційні кампанії з метою підризу довіри до публічної влади та дискредитації України). Це:

1) деструктивні атаки – кібератаки, спрямовані на безповоротне видалення даних або пошкодження систем, що робить їх невідновлюваними. Ці атаки можуть мати довготривалі наслідки для організацій, якщо вони не можуть відновити резервні копії. Прикладами є шкідливе програмне забезпечення для стирання даних, спрямоване на державні установи та інші сектори;

2) руйнівні DDoS кібератаки – атаки, які мають на меті не просто тимчасово вивести з ладу вебсайт або сервіс, а завдати значної та довготривалої шкоди. Вони характеризуються надзвичайно великим об'ємом шкідливого трафіку, який генерується з величезної кількості скомпрометованих пристроїв (ботнетів). Цей трафік спрямовується на ціль, перевантажуючи її сервери та мережеву інфраструктуру до повного виснаження ресурсів;

DDoS-атаки становлять 87,5% усіх кібератак, зареєстрованих Інститутом кібермиру (CyberPeace Institute) [8, с. 8]. Найбільше атак було спрямовано на фінансовий, державний та сектор інформаційно-комунікаційних технологій.

3) перетворення інформації на зброю – це кібератаки, що призводять до крадіжки та вилучення даних (копіювання та переміщення даних на контрольовані зловмисниками сервери), шпигунство (отримання несанкціонованого доступу до інформації для збору розвідувальних даних про діяльність), моніторинг дій користувачів та збір інформації про інфраструктуру, системи безпеки для майбутніх атак;

4) дезінформація – це інформаційні операції, спрямовані на поширення неправдивої, спотвореної або маніпулятивної інформації з метою введення в оману, впливу на громадську думку, підризу довіри до певних інституцій або осіб, а також для досягнення політичних, економічних чи соціальних цілей. Це створення фейкових вебсайтів новин; масове розсилання електронних листів з неправи-

вою інформацією або фішинговими посиленнями, що ведуть на дезінформаційні ресурси; поширення дипфейків, які створюються або змінюються за допомогою штучного інтелекту. Як зазначає В.М. Горовий, розробляються спеціальні технології, що підвищують ефективність інформаційних каналів, посилюють маніпулятивні впливи на аудиторію користувачів. Також формується чітка диференціація об'єктів впливу та охоплення масштабних аудиторій, зменшується здатність об'єктів впливу блокувати інформацію, організовувати протидію небажаній інформації в мережі [9, с. 108].

Стратегія кібербезпеки України окреслює такі загрози кібербезпеці України:

1) гібридна агресія російської федерації проти України у кіберпросторі. Держава-агресор невпинно нарощує арсенал кіберзброї наступального призначення, застосування якої може викликати невивірні, незворотні руйнівні наслідки. Кібератаки російської федерації спрямовані насамперед на інформаційно-комунікаційні системи державних органів України та об'єкти критичної інформаційної інфраструктури з метою виведення їх з ладу (кібердиверсія), отримання прихованого доступу і контролю, здійснення розвідувальної та розвідувально-підривної діяльності. Кібератаки також активно використовуються державою-агресором як елемент спеціальних інформаційних операцій з метою маніпулятивного впливу на населення, втручання у виборчі процеси та дискредитації української державності;

2) кіберзлочинність, що завдає шкоди інформаційним ресурсам, суспільним процесам, особисто громадянам, знижує довіру суспільства до інформаційних технологій та призводить до значних матеріальних втрат. Набуває поширення використання кіберпростору для вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а також кримінальних правопорушень, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, торгівлею людьми, незаконним поводженням зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, незаконним обігом нар-

котичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших предметів і речовин, які загрожують життю та здоров'ю людей тощо;

3) організовані та спонсоровані урядами інших держав кібератаки, що пов'язані з викраденням у політичних, економічних або військових цілях чутливої інформації (кібершпигунство) та здійсненням розвідувально-підривної діяльності. Особливостями таких кібератак є їх тривалість, складність та прихований характер, що ускладнює їх попередження, виявлення та нейтралізацію;

4) використання терористичними організаціями кіберпростору для вчинення актів кібертероризму, фінансової та іншої підтримки терористичної діяльності [7].

Сучасні загрози інформаційній безпеці мають транскордонний характер, виходячи далеко за межі України. Їхній вплив не обмежується внутрішньою територією держави, а сягає глобальних масштабів, спричиняючи серйозні наслідки на міжнародному рівні.

Необхідність зміцнення міжнародної співпраці для ефективного реагування на еволюцію гібридних загроз обговорюється науковою спільнотою [10, с. 173]. Кіберпростір не має фізичних кордонів. Країни часто розробляють власні стратегії кібербезпеки, засновані виключно на своїх ідеалах та уявленнях про безпеку. Це призводить до існування різних підходів до забезпечення безпеки в інформаційному просторі в різних країнах. Тому в умовах постійних кібератак, спрямованих проти України, міжнародна співпраця є критично важливим фактором для забезпечення стійкості національного кіберпростору та захисту від зовнішніх загроз. Це дає можливість обмінюватися позитивним досвідом, інформацією про загрози, отримувати та координувати технічну, фінансову допомогу.

Україні необхідно враховувати міжнародний досвід під час формування державної політики та створення національної правової та організаційної бази для захисту кібербезпеки, особливо в умовах гібридної війни [11, с. 197].

Міжнародно-правовим стандартом у сфері кіберзлочинності вважається Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 23 листопада 2001 р. [12]. Вона стала першим міжнародним договором, спрямованим на боротьбу із кримінальними правопорушеннями, вчиненими за допомогою комп'ютерних систем та мережі Інтернет.

Значним кроком міжнародного співробітництва у боротьбі з кіберзлочинністю та пов'язаними з нею кримінальними правопорушеннями є прийняття резолюції Генеральної асамблеї ООН № 79/243 від 27 грудня 2024 р. «Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти кіберзлочинності» [13]. Вона створює спільну правову основу для міжнародної співпраці, що є необхідною умовою для ефективного протистояння транснаціональним кіберзагрозам. Універсальний характер Конвенції сприятиме гармонізації національного законодавства та покращенню координації між правоохоронними органами різних країн.

Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [14] визначає правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки. Відповідно до ст. 5 зазначеного Закону координація діяльності у сфері кібербезпеки як складника національної безпеки України здійснюється Президентом України через очолювану ним Раду національної безпеки і оборони України. Національний координаційний центр кібербезпеки як робочий орган Ради національної безпеки і оборони України здійснює координацію та загальний контроль за діяльністю суб'єктів сектору безпеки і оборони, які забезпечують кібербезпеку. Основними суб'єктами національної системи кібербезпеки є Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національна поліція України, Служба безпеки України, Міністерство оборони України та Генераль-

ний штаб Збройних сил України, розвідувальні органи України, Національний банк України, Міністерство закордонних справ України.

Значна кількість суб'єктів національної системи кібербезпеки ускладнює ефективний обмін інформацією про загрози, правопорушення та передовий досвід. Забезпечення ефективної взаємодії та координації між цими численними органами є ключовим для створення стійкої та дієздатної національної системи кібербезпеки України, здатної ефективно протистояти сучасним та майбутнім кіберзагрозам, особливо в умовах воєнного стану.

Науковий аналіз кібербезпеки також підкреслив необхідність посилення міжвідомчої координації для ефективного реагування на еволюцію гібридних загроз [10, с. 173].

Важливе місце у національній системі кібербезпеки належить Національній поліції України, яка забезпечує захист прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства і держави від кримінально протиправних посягань у кіберпросторі; здійснює заходи із запобігання, виявлення, припинення та розкриття кіберзлочинів, кримінальних правопорушень проти об'єктів критичної інформаційної інфраструктури; здійснює заходи з інформування громадян про безпеку в кіберпросторі [14].

Висновки. Інформаційна безпека залишається пріоритетним напрямом державної політики України в умовах воєнного стану, спрямованим на захист національних інтересів, суверенітету та безпеки громадян. В умовах війни ефективна політика інформаційної безпеки має базуватися на гнучкості, адаптивності та проактивному підході. Це передбачає постійний моніторинг інформаційного простору, аналіз нових загроз, розробку та оперативне оновлення стратегій і технологій.

Державна політика у сфері кібербезпеки має бути націлена на формування безпечного національного кіберпростору, унеможливлення втручання іноземних держав та їхніх атак на інфраструктурні об'єкти, зміцнення

кібернетичної обороноздатності країни та зменшення вразливості об'єктів кіберзахисту.

Серед ключових стратегічних напрямів правового регулювання інформаційної безпеки в умовах воєнного стану виокремлюється необхідність міжнародної співпраці в рамках євроінтеграції та членства в НАТО з метою підвищення оперативності реагування на актуальні кіберзагрози.

Стратегічним пріоритетом правового регулювання інформаційної безпеки в умовах воєнного стану має стати приведення нормативно-правової бази у відповідність до сучасних викликів та налагодження ефективнішої міжвідомчої координації, що виключить конфліктність між військовими та цивільними підходами до національної стратегії інформаційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Котерлін І.Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекті забезпечення інформаційних прав та свобод. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 145–150.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 р. «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>.
3. Смотрич Д.В., Браїлко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Випуск 77, частина 2. С. 121–127.
4. Про національну безпеку : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
5. Інформаційна безпека : підручник / В.В. Остроухов, М.М. Присяжнюк, О.І. Фармагей, М.М. Чеховська та ін. ; під ред. В.В. Остроухова. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 412 с.
6. Горовий В.М. Інформаційні можливості нейтралізації стресових явищ серед українського населення в умовах особливого періоду. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2022. № 1–3 (34–36). С. 6–13.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 р. «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 26 серпня 2021 р. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>.
8. Duguin S., Pavlova P. The role of cyber in the Russian war against Ukraine: Its impact and the consequences for the future of armed conflict. Policy Department, Directorate-General for External Policies. European Union. 2023. 47 s.
9. Горовий В.М. Інформаційні фактори розвитку постіндустріального суспільства : монографія. Київ : НАН України, Нац. б-ка України ім. В.І. Вернадського, 2024. 180 с.
10. Balan S., Balan L., Vorotynskyy V., Rybak I., Tarasiuk V. State information policy in the context of hybrid threats: Legal and political aspects. *Social & Legal Studios*. 2025. Volume 8, No. 1. Pp. 166–177.
11. Semenenko O., Dobrovolskyi U., Sliusarenko M., Levchenko I., Mytchenko S. Legal aspects of the cybertechnology development and the cyberweapon use in the state defence sphere: Global and Ukrainian experience. *Social & Legal Studios*. 2023. Volume 6, No. 4. Pp. 192–199.
12. Конвенція про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
13. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти кіберзлочинності від 27 грудня 2024 р. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/372/04/pdf/n2437204.pdf>.
14. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

References:

1. Koterlin, I.B. (2022). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu u aspekti zabezpechennia informatsiinykh prav ta svobod [Information security under martial law in the context of ensuring information rights and freedoms]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii – Actual Problems of Domestic Jurisprudence*. № 1. S. 145–150 [in Ukrainian].
2. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 r. “Pro Stratehiu informatsiinoï bezpeky”: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine “On the Information Security Strategy”] vid 28 hrudnia 2021 r. № 685/2021. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].

3. Smotrych, D.V., Brailko, L. (2023). Informatsiina bezpeka v umovakh voiennoho stanu [Information security under martial law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia "Pravo" – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series. Vypusk 77: chastyna 2.* S. 121–127 [in Ukrainian].
4. Pro natsionalnu bezpeku: Zakonu Ukrainy [On National Security: Law of Ukraine] vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].
5. Informatsiina bezpeka: pidruchnyk [Information security: Textbook]. / V.V. Ostroukhov, M.M. Prysiashniuk, O.I. Farmahei, M.M. Chekhovska ta in.; pid red. V.V. Ostroukhova. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2021. 412 s. [in Ukrainian].
6. Horovyi, V.M. (2022). Informatsiini mozhylyvosti neitralizatsii stresovykh yavysheh sered ukrainskoho naselennia v umovakh osoblyvoho periodu [Information capabilities to neutralize stress phenomena among the Ukrainian population under special conditions]. *Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy – Information Security of the Individual, Society, and the State.* № 1–3 (34–36). S. 6–13 [in Ukrainian].
7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 travnia 2021 r. «Pro Stratehiu kiberbezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021 "On the Cybersecurity Strategy of Ukraine"] vid 26 serpnia 2021 r. № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> [in Ukrainian].
8. Duguin, S., Pavlova, P. (2023). The role of cyber in the Russian war against Ukraine: Its impact and the consequences for the future of armed conflict. Policy Department, Directorate-General for External Policies. European Union. 47 s. [in English].
9. Horovyi, V.M. (2024). Informatsiini faktory rozvytku postindustrialnoho suspilstva: monohrafiia [Informational factors in the development of post-industrial society: Monograph]. Kyiv: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho, 180 s. [in Ukrainian].
10. Balan, S., Balan, L., Vorotynskyy, V., Rybak, I., Tarasiuk, V. (2025). State information policy in the context of hybrid threats: Legal and political aspects. *Social & Legal Studios.* Volume 8, No. 1. Pp. 166–177 [in English].
11. Semenenko, O., Dobrovolskyi, U., Sliusarenko, M., Levchenko, I., Mytchenko, S. (2023). Legal aspects of the cybertechnology development and the cyberweapon use in the state defence sphere: Global and Ukrainian experience. *Social & Legal Studios.* Volume 6, No. 4. Pp. 192–199 [in English].
12. Konventsiiia pro kiberzlochynnist [Convention on Cybercrime] vid 23 lystopada 2001 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text.
13. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty kiberzlochynnosti [UN Convention on Cybercrime] vid 27 hrudnia 2004 r. Retrieved from: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/372/04/pdf/n2437204.pdf> [in Ukrainian].
14. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 2017 r. № 2163-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.347.998.85

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-8>**Петелька Василь Ігорович,**

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6745-2003>

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ, ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ

Анотація. У статті на підставі комплексного системного аналізу розглянуто особливості адміністративних справ, що розглядаються в адміністративних судах. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю правового регулювання вирішення адміністративно-правових спорів між органами публічної влади та фізичними і юридичними особами. Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо розгляду адміністративних справ в адміністративних судах. Предметом дослідження є адміністративно-правові норми, що регламентують адміністративні справи в адміністративному судочинстві. Методологія дослідження характеризується використанням загальнонаукового, історичного, формально-логічного, організаційно-функціонального, порівняльного та інших методів. Адміністративне судочинство – систематизована сукупність матеріальних і процесуальних норм, що регулюють розгляд справ, що виникають з публічно-правових відносин. Зазначено, що адміністративна справа – звернення до адміністративного суду, що підлягає розгляду та вирішення в порядку адміністративного судочинства за участю сторін та інших зацікавлених осіб, вимога позивача до відповідача про захист права у сфері публічних правовідносин. Дослідження сутності юридичної конструкції «адміністративні справи» свідчать про її самостійність і відокремленість, що дозволяє зробити висновок про інституційний характер такої юридичної категорії. Припускаючи певний ступінь автономності правової категорії, необхідно спиратися на чинні норми права. Кожен елемент структури адміністративної справи несе власну специфічну спрямованість, що відокремлює адміністративні відносини в окремий інститут. Як елементи структури адміністративної справи мають розглядатися: предмет та підстава спору; правила повідомчості справи; сторони спору та інші особи, які беруть участь у справі – суб'єкти справи; процедури вирішення спору; процедури оскарження винесеного рішення.

Ключові слова: конфлікт, публічно-правовий спір, органи публічної влади, публічна служба, фізичні і юридичні особи, публічне управління.

Petelka Vasyl. Features of administrative documents that are considered in administrative courts

Abstract. The article, on the basis of a comprehensive system analysis, examines the peculiarities of administrative documents that are considered in administrative courts. The relevance of the investigation is due to the need for legal regulation of administrative and legal disputes between public authorities on individuals and legal entities. The object of investigation is the judicial proceedings for the consideration of administrative documents in administrative courts. The subject of investigation is the administrative legal norms that regulate administrative documents in administrative proceedings. The research methodology is characterized by the use of formal scientific, historical, formal-logical, organizational-functional, routine and other methods. Administrative judiciary is a systematized set of material and procedural rules that regulate the review of documents that arise from public legal regulations. It is stated that the administrative court on the right is transferred to the administrative court, which suggests that the highest level in the order of administrative justice, with the participation of the parties and other involved individuals, can be taken to a statement about the protection of rights in the sphere of public legal matters. The study of the essence of the legal structure of “administrative documents” testifies to its independence and strength, which allows us to draw conclusions about the institutional nature of this legal category. Assuming the next level of autonomy of the legal category, it is necessary to rely on the official rules of law. The skin element of the administrative structure has a specific straightness, which strengthens the administrative structures in the entire institution. As elements of the structure of administrative law we can consider: the subject and the subject of the dispute; rules of ownership; parties to the dispute and other individuals who take part in justice – subjects of justice; dispute resolution procedures; procedures for discrediting a decision made.

Key words: conflict, public legal dispute, public authorities, public service, individuals and legal entities, public administration.

Вступ. Адміністративно-правовий спір розуміють як адміністративно-правове ставлення комплексного матеріально-правового та процесуального характеру, що виражається в наявності протиріч сторін, викликаних конфліктом інтересів у сфері державного управління, або розбіжністю поглядів на законність та обґрунтованість організаційних дій органів та осіб, наділених державно-владними управлінськими повноваженнями. Під адміністративно-правовим спором розуміється суперечність, яка виникла у сфері публічного управління, здійснюваного органами влади та посадовими особами.

Питання адміністративної юстиції та адміністративної справи в адміністративному судочинстві розглядали у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, М.Г. Вербенський, О.П. Гетьманець, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, В.В. Конопльов, А.М. Куліш, Я.В. Лазур, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, О.І. Остапенко, Т.О. Проценко, С.Г. Стеценко, В.О. Шамрай, Ю.С. Шемшученко та ін. Практика застосування чинних нормативних актів, що визначають порядок вирішення адміністративно-правових спорів, свідчить про певні проблеми в цьому питанні. Необхідний всебічний аналіз чинного законодавства України, досвіду правового регулювання у країнах Європейського Союзу, який дозволить визначити напрями подальшого вдосконалення механізму попередження та вирішення адміністративно-правових спорів.

Матеріали та методи. Методологічна основа дослідження базується на використанні різних загальнонаукових та спеціальних методів пізнання закономірностей розвитку суспільних явищ. Під час написання статті були використані такі наукові методи, як: метод діалектичного матеріалізму, формально-логічний метод тлумачення права, нормативно-юридичний, порівняльно-правовий, історичний, аксіоматичний, догматичний та логічний методи, метод аналізу статистичних даних та судової статистики, аналогії, аналізу та синтезу, узагальнення.

Результати. Відповідно до Конституції України права і свободи людини та громадянина визначають зміст і застосування законів, діяльність публічних органів та забезпечуються судовим захистом. З моменту Незалежності держава переживає процес постійного реформування, спрямованого на забезпечення гарантій прав і свободи людини та громадянина. Це сприяє попередженню, мінімізації або усуненню конфліктних ситуацій між органами публічної влади та фізичними і юридичними особами, забезпечуючи якісне, повне та адекватне конституційно-правове регулювання [1, с. 55].

Адміністративне судочинство визначене державою як здійснення судами у спеціальній процесуальній формі розгляду індивідуальних адміністративних спорів, що забезпечує судовий контроль у сфері реалізації публічної влади, та націленого на захист прав фізичних і юридичних осіб, які звернулися до суду, та на відновлення правопорядку у сфері управління.

Термін «публічно-правовий конфлікт» ширший за поняття «адміністративно-правовий спор», що співвідносяться як ціле та частина. Адміністративно-правовий конфлікт включає спори, однією зі сторін яких є органи публічної влади, інші органи та посадові особи, які здійснюють публічне управління. Наприклад, діяльність виборчих комісій не передбачає здійснення публічного управління, тоді як Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України) відносить спори за участю таких органів до предмета розгляду під час провадження у справах, що виникають із публічно-правових відносин [2]. Якщо проводити докладний аналіз поняття «адміністративна справа», то головною характеристикою є вимога про вирішення правового спору.

Виникає бажання відмежувати терміни «адміністративна справа» та «позовна заява», оскільки позовна заява визначається як вимога до захисту. З цієї точки зору було б правильним визначити адміністративну справу як спір, переданий на розгляд та вирішення до суду.

Визначення адміністративної справи дається в КАС України: справа адміністративної юрисдикції (далі – адміністративна

справа) – переданий на розгляд адміністративного суду публічно-правовий спір, в якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова або службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні повноваження.

Можна виділити ознаки адміністративної справи: публічно-правовий спір; однією зі сторін спору є орган публічної влади, його посадова чи службова особа; спір переданий для вирішення адміністративному суду щодо позову. КАС України дає легальне визначення позову в адміністративному судочинстві. Під позовом розуміється звернення до адміністративного суду щодо захисту прав, свобод та законних інтересів у публічно-правових відносинах.

У п. 1 ч. 1 ст. 4 «Визначення термінів» КАС України надається широке поняття адміністративної справи. Однак є й інша думка щодо змісту поняття «адміністративна справа». У поняття «адміністративна справа» включається адміністративно-правовий спір, провадження у справах про адміністративні правопорушення та справа, що стосується публічно-правових відносин у контексті адміністративної процедури надання права [3].

Адміністративну справу можна розглядати у двох значеннях. По-перше, під адміністративною справою слід розуміти конкретний адміністративно-правовий спір, що виникає між сторонами адміністративних правовідносин. Таке розуміння адміністративної справи можна назвати матеріально-правовим. Адміністративну справу можна розглядати як сукупність документів, що збираються певним чином у ході розгляду спору і є єдиною, логічно цілісною системою. Цей підхід можна позначити як технічний, чи документарний.

Документарний підхід доповнює зміст матеріально-правового підходу та більш повно розкриває процесуальну сутність адміністративної справи.

У ст. 19 «Справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів» КАС України перераховано категорії справ, що розглядаються у порядку адміністративного судочинства. Це відкритий перелік, що дозво-

ляє висловлювати припущення щодо адміністративних спорів та можливості їх розгляду в адміністративному судочинстві.

У змісті адміністративних справ необхідно задати критерії відмежування адміністративних справ від інших категорій справ. Критерієм слід визнати адміністративний, управлінський характер спірних правовідносин. Якщо продовжувати аналізувати адміністративні справи з погляду виключення чи включення до цієї категорії тих чи інших правових спорів, необхідно повернутися до КАС України, де до адміністративних справ належать спори щодо захисту виборчих прав. Певний елемент публічності є. Однією зі сторін таких спорів є виборча комісія відповідного рівня.

Якщо дотримуватися зазначеного вище критерію – управлінського характеру, що у спірних правовідносинах органів публічної влади та інших органів, що здійснюють публічне управління, можна стверджувати, що спори про захист виборчих прав не належать до адміністративних справ. У правовій науці не склалося певної позиції щодо статусу виборчих комісій. Окремі аспекти статусу визначені ст. 33 «Статус виборчих комісій» Виборчого кодексу України [4]. До ознак публічного управління належать: виконавчо-розпорядча діяльність із застосування законів; здійснення адміністративної правотворчості і адміністративної юрисдикції; загальність публічного управління; безперервна, постійна та планомірна діяльність.

Виборчі комісії виконують деякі організаційні функції, проте їх не можна назвати виконавчо-розпорядчими. Виборчі комісії не видають обов'язкових для інших суб'єктів права правила поведінки, мають право приймати обов'язкові для інших органів і виборчих комісій рішення щодо конкретних звернень. Правове становище виборчих комісій у системі публічних органів неоднозначне. Такі органи не входять до системи органів виконавчої влади, їм притаманні деякі елементи публічного управління.

Щодо змісту категорії «адміністративна справа» можна порушити питання можливості включення сюди спорів, пов'язаних з

адміністративними договорами. Відповідно до ст. 19 «Справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів» КАС України до підсудності адміністративних судів належать спори, що виникають щодо укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання недійсними адміністративних договорів.

О.І. Остапенко визначає адміністративний договір як заснований на адміністративно-правових нормах і вироблений у публічних інтересах внаслідок добровільного узгодження волі двох чи більше суб'єктів адміністративного права, одним із яких завжди виступає суб'єкт публічної влади, багатосторонній акт, який встановлює взаємні права та обов'язки його [5, с. 410–411].

Т.О. Карабін виділяє такі ознаки адміністративного договору: зміст виходить за межі звичайних цивільно-правових договірних відносин; включає контрольно-наглядові повноваження представників виконавчих органів; укладання адміністративного договору з боку органу виконавчої лише у межах його компетенції; можливість одностороннього розірвання договору органом виконавчої влади у разі невиконання зобов'язань іншим учасником [6, с. 376].

До адміністративних договорів належать концесійні угоди, контракти органів публічної влади з підприємствами, що постачають продукцію, про надання податкових пільг тощо. Однією стороною в адміністративному договорі є орган публічної влади; відносини, врегульовані таким договором, представляють управлінські відносини, пов'язані зі здійсненням адміністративно-господарської та розпорядчої діяльності.

Спори щодо укладання, розірвання адміністративних договорів формально підпадають під встановлений критерій спорів, які виникають з управлінських відносин і підлягають розгляду у порядку адміністративного судочинства.

Зазначені особливості адміністративного договору не дозволяють поставити його в один ряд із такими класичними цивільно-правовими договорами, як договір купівлі-продажу,

оренди, постачання. З іншого боку, особливості розгляду справ, які впливають з публічних правовідносин, враховують специфічні риси адміністративного договору [7]. Суд може визнати обов'язковою явку представника публічного органу, покладання тягара доведення на публічний орган.

Ці заходи спрямовані на захист невідної сторони у спірних правовідносинах. В адміністративному договорі можуть брати участь приватні особи. Доцільно віднести спори, пов'язані з укладанням, зміною, розірванням адміністративних договорів, до адміністративних справ.

КАС України відносить до адміністративних справ справи про оскарження рішень, дій (бездіяльності) щодо публічної служби, проте не дає подальших вказівок. Цей різновид спорів за змістом є виключно адміністративними правовідносинами, сторонами якого є публічний службовець і керівник державної служби публічного органу.

КАС України до адміністративних справ відносить спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби. Про можливість включення до адміністративних справ спорів, пов'язаних з державною службою, висловлювалися вчені [8, с. 235].

Наприклад, В.П. Пікуль вважає, що адміністративним судам можуть бути підпорядковані спори публічно-службового характеру, спори публічних службовців, які вважають незаконними дії адміністрації [9, с. 47].

Відповідно до Закону «Про державну службу» індивідуальний службовий спір може бути розглянутий у суді за письмовими заявами службовця або громадянина, який поступає на службу або раніше перебував на публічній службі, керівника державної служби або представника виборного профспілкового органу такого публічного органу, якщо хоча б один з них не згоден з рішенням комісії зі службових спорів [10].

У законі, що встановлює правову регламентацію публічної служби, чітко вказано підсудність загальних місцевих судів зі службових спорів. Особливість цих категорій спорів поля-

гає у такому: стороною виступає публічний службовець; предметом судового розгляду є відносини, врегульовані законодавством про публічну службу, що свідчить про безпосередній зв'язок з адміністративним правом та регульованими відносинами.

Участь у цих правовідносинах публічних органів і керівника державної служби, характер субординації цих відносин свідчать про публічний характер зазначених спорів. Адміністративні суди розглядають у порядку провадження у адміністративних справах такі категорії службових спорів:

– у судах розглядаються індивідуальні службові спори за письмовими заявами: публічного службовця або громадянина, який раніше перебував на публічній службі, про поновлення на раніше заміщуваній посаді публічної служби незалежно від підстав припинення або розірвання службового контракту; звільнення з посади; звільнення зі служби; про зміну дати звільнення з посади, що заміщується, та формулювання причини зазначеного звільнення; про переведення на іншу посаду публічної служби без згоди службовця; про оплату за час вимушеного прогулу або про виплату різниці в грошовому утриманні за час виконання посадових обов'язків з оплачуваної нижче посади; керівника державної служби про відшкодування публічним службовцям шкоди, заподіяної державному органу, якщо інше не передбачено законами;

– винятково у судах розглядаються індивідуальні службові спори про неправомірну відмову у вступі на публічну службу; за письмовими заявами публічних службовців, які вважають, що вони зазнали дискримінації.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, можна назвати характерні риси адміністративних справ.

Адміністративна справа – вид адміністративно-правового спору. Предметом адміністративної справи є конкретний адміністративно-правовий спір. Зміст адміністративного спору становлять питання, що входять у предмет регулювання адміністративного права. Це питання, пов'язані зі здійсненням управлін-

ських функцій, діяльністю органів публічної влади. Спори, що виникають у цій сфері суспільних відносин, представляють заперечення рішень або дій (бездіяльності) органів публічної влади та їх посадових осіб.

Адміністративна справа – вид адміністративно-правового конфлікту. Оскільки адміністративна справа завжди є адміністративно-правовим спором, отже, вона є адміністративним конфліктом. У спорі очевидні всі ознаки конфлікту – протиборство суб'єктів права у зв'язку із застосуванням, порушенням чи тлумаченням правових норм, тому адміністративний спір є різновидом адміністративно-правових конфліктів. У ході такого конфлікту кожна зі сторін обстоює свою думку, використовуючи при цьому всі докази.

Особливості сторін у адміністративній справі – це фізичні та юридичні особи та суб'єкти, наділені владними повноваженнями. В наявності відносини влади – підпорядкування, вони мають особливості, перша полягає в тому, що вони беруть участь у адміністративно-правовому спорі, який виник між сторонами до звернення до суду.

Дії більш владної сторони, на думку невідної сторони, порушують її права та законні інтереси; тут мають місце адміністративно-правові відносини. Невладна сторона ініціює процес, звертається до суду за захистом порушених прав. У такому випадку починають діяти процесуальні норми, принципи відправлення правосуддя. Одними з принципів є принципи рівноправності сторін та рівності всіх перед законом і судом. Отже, органи публічної влади, їх посадові особи в процесі розгляду адміністративних справ користуються правами та мають статус, який мають фізичні та юридичні особи.

Вирішення спору здійснюється у процесуальній формі. Адміністративно-правовий спір може бути вирішений в адміністративному порядку, рішення або дія (бездіяльність) оскаржуються до вищого органу або вищої посадової особи, або у судовому порядку. У цьому випадку формується адміністративна справа, визначається предмет спору, застосовується процесуальне законодавство.

Судовий порядок – один з основних методів врегулювання адміністративних спорів. Теоретично виділяються різні способи вирішення спорів і конфліктів: примирення сторін, укладання угоди, медіація, переговори, адміністративний порядок. Найбільш повним і всебічним є судовий розгляд. У суді вислуховуються думки сторін, розглядаються письмові та речові докази, заслуховуються свідчення свідків, проводяться дебати. Остаточне вирішення спору закріплюється у вигляді судового рішення, яке є обов'язковим для сторін, але у разі незгоди кожна зі сторін має право його оскаржити. Існування такої процедури гарантує захист прав, свобод і законних інтересів.

Особливий порядок розгляду адміністративних справ. Такі особливості впливають із порядку вирішення окремих категорій адміністративних справ. Матеріально-правові особливості адміністративно-правових спорів зумовлюють наявність процесуальних особливостей. Спеціальні правила адміністративного судочинства впливають із особливостей матеріально-правових відносин.

Наприклад, розподіл тягаря доведення між сторонами у справах про оскарження рішень, дій (бездіяльності) органів влади та їх посадових осіб. Під час розгляду та вирішення адміністративних справ суд не пов'язаний підставами та доводами заявлених вимог, він може визнати обов'язковою явку на судові засідання представника органу публічної влади чи посадової особи.

Стаття 12 «Форми адміністративного судочинства» КАС України передбачає спро-

щений порядок розгляду адміністративних справ. Це свідчить про прагнення максимально убезпечити заявника від можливих зловживань владного суб'єкта та про забезпечення та гарантованість прав, свобод і законних інтересів заявників. Суспільні відносини не стоять на місці, вони постійно розвиваються, створюючи нові явища, які з часом вимагатимуть законодавчого закріплення та регламентації. Адміністративне судочинство не є винятком.

Висновки. Специфіка адміністративних справ найбільш яскраво відбивається в аналізі суб'єктного складу, де нерівність сторін, що сперечаються, санкціонована державою. Предметом адміністративної справи є спір про результат реалізації однією зі сторін владних виконавчо-розпорядчих і контролюючих повноважень, що належать їй, оскільки інша сторона є об'єктом управління. У процесуальному сенсі сторони адміністративної справи рівні перед законом, мають рівні процесуальні можливості захисту власних інтересів.

В адміністративній справі обов'язкова наявність суб'єкта публічного управління, його посадової особи або спеціально уповноваженого для реалізації публічних функцій суб'єкта. Адміністративна справа може виникати у зв'язку з управлінською діяльністю органів публічної влади чи органів, наділених спеціальними контрольними функціями. Оскільки всі органи публічної влади наділені повноваженнями щодо реалізації владного керуючого впливу у відповідній сфері, то коло суб'єктів адміністративної справи є широким.

Список використаних джерел:

1. Yesimov S. Implementation of constitutionalization of law and order in terms of constitutional risks. *Social & Legal Studios*. 2019. Issue 3 (5). P. 52–57.
2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.
4. Вибірчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/396-20>.
5. Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник. Видання 2-е, доповнене. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
6. Карабін Т.О. Адміністративні договори: невідомі та суперечливі питання українського законодавства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 372–377.

7. Токар А.М., Гаврік Р.О. Адміністративний договір у публічному адмініструванні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 14. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-14-01-12>.

8. Біла-Тіунова Л.Р., Васильківська В.В. Щодо належності справ про публічно-правові спори у патронатній службі до предметної юрисдикції адміністративних судів. *Актуальні питання юридичної науки*. 2024. № 22. Т. 2. С. 229–238.

9. Пікуль В.П. Види та аналіз проблем реалізації права на працю державними службовцями в умовах євроінтеграції України. *Трудове право; право соціального забезпечення*. 2024. № 4. Т. 35. С. 43–49.

10. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

References:

1. Yesimov, S. (2019). Implementation of constitutionalization of law and order in terms of constitutional risks. *Social & Legal Studios*, 3 (5), 52–57 [in English].

2. Pro administrativnu protseduru: Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 r. № 2073- IX [About the administrative procedure: Law of Ukraine dated 02.17.2022. No. 2073-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> [in Ukrainian].

3. Kodeks administrativnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 r. № 2747-IV [Code of Administrative Judiciary of Ukraine: Law of Ukraine dated July 6, 2005. No. 2747-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> [in Ukrainian].

4. Vyborchyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.12.2019 r. № 396-IX. [Election Code of Ukraine: Law of Ukraine dated December 19, 2019. No. 396-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/396-20> [in Ukrainian].

5. Ostapenko, O.I. Kovaliv, M.V., & Yesimov, S.S., et al. (2021). Administrativne pravo Ukrainy (zahal'na chastyna): navchal'nyy posibnyk. Vydannya 2-he, dopovnene [Administrative law of Ukraine (zagalny part): primary aid. Edition 2nd, additional]. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].

6. Karabin, T.O. (2024). Administrativni dohovory: nevidomi ta superechlyvi pytannya ukraïns'koho zakonodavstva [Administrative agreements: the unknown and super-sensitive nutrition of Ukrainian legislation]. *Analitichno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative law*, 4, 372–377 [in Ukrainian].

7. Tokar, O.M., & Havrik, R.O. (2024). Administrativnyi dohovir u publichnomu administruvanni [Administrative agreement with public administration. Problems of current transformations]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Pravo, publichne upravlinnya ta administruvannya – Series: Law, public management and administration*. 14. Retrieved from: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2024-14-01-12> [in Ukrainian].

8. Bila-Tiunova, L.R., & Vasylykivska, V.V. (2024). Shchodo nalezhnosti sprav shchodo publichno-pravovykh sporiv u patronatniy sluzhbi do predmetnoyi yurysdyktsiyi administrativnykh sudiv [Reliability of inquiries about public law disputes from the patronage service to the subject jurisdiction of administrative courts]. *Aktual'ni pytannya yurydychnoyi nauky – Current nutrition of legal science*, 22. 2, 229–238 [in Ukrainian].

9. Pikul', V.P. (2024). Vydy ta analiz problem realizatsiyi prava na pratsyu derzhavnyimi sluzhbovtamy v umovakh yevrointehratsiyi Ukrainy [Types and analysis of the problems of implementing the right to practice by government officials in the minds of European integration of Ukraine]. *Trudove pravo; pravo sotsial'noho zabezpechennya – Labor law; social security law*, 35, 43–49 [in Ukrainian].

10. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII [About state service: Law of Ukraine dated 10.12.2015. No. 889-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

УДК 342.9:35.07

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-9>

Петелька Олексій Ігорович,

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0653-4910>

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті на підставі комплексного системного аналізу розглянуто адміністративні процедури в діяльності органів публічного управління в контексті європейської інтеграції України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що держава взаємодіє з фізичними і юридичними особами, забезпечуючи можливість участі у виробленні адміністративних рішень. Цей важливий аспект розвитку законодавства та практики його застосування первинний, решта напрямів реформування публічного управління повинні розглядатися похідними від нього. Інститут адміністративних процедур може виступати засобом перетворень публічного управління, сприяючи досягненню таких завдань: створення гарантій захисту прав фізичних і юридичних осіб у взаємних правових відносинах з органами публічної влади, посадовими особами; забезпечення законності у діяльності адміністрації; легітимзації адміністративних рішень; створення правових меж адміністративного розсуду; протидії корупції; стандартизації адміністративної та судової практики; стимулювання економічного зростання та створення сприятливих умов для інвестицій. Об'єктом дослідження є врегульовані правом суспільні відносини, що виникають у зв'язку із взаємодією органів публічної влади з фізичними і юридичними особами щодо прийняття адміністративних актів. Предметом дослідження виступають норми законодавства про адміністративні процедури та практика застосування. Адміністративні процедури виступають сполучною ланкою між публічною адміністрацією, фізичними і юридичними особами під час прийняття адміністративних актів публічною адміністрацією за підсумком процедури. Зазначено, що впровадження законодавства щодо адміністративних процедур є вимогою Європейського Союзу, спрямованою на створення привабливого інвестиційного клімату. Законодавство про адміністративні процедури сприяє систематизації законодавства про публічне управління.

Ключові слова: акти, адміністративно-процесуальне право, адміністративний розсуд, взаємодія, законодавство, фізичні і юридичні особи.

Petelka Oleksii. Administrative procedures in the activities of public administration bodies

Abstract. The article, based on a comprehensive system analysis, examines administrative procedures in the activities of public administration bodies in the context of Ukraine's European integration. The relevance of the study is due to the fact that the state interacts with individuals and legal entities, ensuring the possibility of participation in the development of administrative decisions. This important aspect of the development of legislation and the practice of its application is primary, the remaining areas of public administration reform should be considered derivatives of it. The institute of administrative procedures can act as a means of transforming public administration, contributing to the achievement of the following tasks: creating guarantees for the protection of the rights of individuals and legal entities in mutual legal relations with public authorities and officials; ensuring legality in the activities of the administration; legitimizing administrative decisions; creating legal boundaries for administrative discretion; combating corruption; standardizing administrative and judicial practice; stimulating economic growth and creating favorable conditions for investment. The object of the study is the legally regulated social relations that arise in connection with the interaction of public authorities with individuals and legal entities regarding the adoption of administrative acts. The subject of the study is the norms of legislation on administrative procedures and the practice of application. Administrative procedures act as a connecting link between public administration, individuals and legal entities when adopting administrative acts by public administration following the procedure. It is noted that the implementation of legislation on administrative procedures is a requirement of the European Union aimed at creating an attractive investment climate. Legislation on administrative procedures contributes to the systematization of legislation on public administration.

Key words: acts, administrative procedural law, administrative discretion, interaction, legislation, individuals and legal entities.

Вступ. Теорія адміністративних процедур є складовою частиною адміністративного права, а законодавство про адміністративні процедури сприяє систематизації законодавства про публічне управління. Методологічна основа європейської концепції адміністративних процедур базується на доктрині належного управління (*good administration*), що набула великого поширення у правових системах країн-членів ЄС. Ця теорія виходить із необхідності забезпечення формальної законності, розумності, справедливості публічного управління. Останнє має досягатися за допомогою закріплення та реалізації конкретних процедурних прав громадян, головними з яких є право на участь в адміністративній процедурі та право на обгрунтоване рішення.

Загальні питання адміністративної процедури розглядали вчені: В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Н.П. Бортник, М.Г. Вербенський, С.М. Гусаров, Т.О. Коломоєць, Р.С. Мельник, О.І. Миколенко, О.М. Музичук, О.І. Остапенко, Т.О. Проценко, С.Г. Стеценко, І.М. Шопіна, Ю.С. Шемшученко та інші. Розглянута правова категорія вимагає наукового вивчення в контексті ефективності керівника на цілях вдосконалення громадського управління.

Матеріали та методи. Методологічна основа статті зумовлена об'єктом та предметом і включає філософські, загальні та спеціально-наукові методи: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, методи аналізу та синтезу, метод абдукції. Вся система використаних методів пізнання була спрямована на вирішення поставлених завдань та досягнення мети наукової роботи. Спеціальні юридичні методи сприяли формуванню єдиної, внутрішньо несуперечливої правової теорії, визначення понять та дослідження сутності правових явищ. Історико-правовий метод дозволив провести ретроспективний аналіз правового регулювання адміністративних процесуальних відносин та простежити шляхи його розвитку. Особливу роль у дослідженні відіграє порівняльно-правовий метод, який дозволив виявити та зіставити переваги та недоліки, у

тому числі прогалини правового регулювання адміністративних процедур в Україні та країнах Європейського Союзу, встановити тенденції подальшого розвитку та вдосконалення відповідного законодавства та практики застосування з урахуванням досвіду держав Європейського Союзу.

Результати. У юридичній літературі досить докладно викладено положення, що розкривають природу, призначення та особливості правової категорії «адміністративна процедура» [1; 2]. Адміністративна процедура визначається як нормативно встановлений порядок послідовно вчинених дій суб'єктом права для реалізації прав та обов'язків. Закон України «Про адміністративну процедуру» розглядає адміністративну процедуру як визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [3].

Управлінський та адміністративний процеси в окремих випадках ототожнюють, виділяють власне управлінські процедури, де останні представляють нормативно встановлений порядок послідовного здійснення уповноваженими суб'єктами права узгоджених дій щодо реалізації компетенцій, законодавчих та інших правових актів.

Адміністративні процедури регулюються спеціальними нормативними актами, які встановлюють правила та вимоги, яких повинні дотримуватися державні органи під час розгляду справ та звернень фізичних чи юридичних осіб. Такі процедури призначені для забезпечення прозорості, законності, справедливості та ефективності адміністративних процесів.

Під адміністративними процедурами розуміють: порядок прийняття нормативних актів громадського управління; процедури організації роботи органів громадського управління; процедури розгляду звернень фізичних та юридичних осіб щодо реалізації прав та законних інтересів у сфері публічного управління; певні процедури у сфері економіки (реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, реєстрація прав на нерухоме майно та угод з ним; ліцензування окремих видів господарської діяльності; контрольно-наглядові про-

цедури; процедури технічного регулювання); дозвільні процедури (дозволи на приватну охоронну діяльність, на володіння, носіння та перевезення зброї та боєприпасів); заохочувальні процедури з боку держави.

Д.В. Анохіна зазначає, що внутрішня структура адміністративної процедури є логічною і послідовною, що вбачається зі стадійності процедури та ієрархії способів і інструментів, що застосовуються посадовими особами у процедурах [4, с. 286]. Розглянута дефініція охоплює значний спектр відносин, фактично описується діяльність органів публічної влади, зокрема організаційна, нормотворча, контрольно-наглядова тощо. Це насамперед алгоритм балансу публічного та приватного інтересу, взаємодії на засадах верховенства закону, принципів пропорційності, правової визначеності та права бути вислуханим. Адміністративні процедури, по суті, є системою правових стандартів, що регламентують процес адміністрування. Вони дозволяють організувати адміністрування так, щоб воно діяло відповідно до встановленої міри публічної влади та слугувало загальному благу.

У зв'язку з тим, що метою встановлення адміністративної процедури є виконання публічних функцій та надання адміністративних і публічних послуг, її призначення – обмежувати адміністративний розсуд та запроваджувати легальні критерії дій службовців, посадових осіб, державних і комунальних структур, фізичних та юридичних осіб. Стійкість права є одним із вирішальних чинників легітимності правової системи в масовій свідомості. Основою конституційного правопорядку є стабільність і відсутність суперечностей між владою, свободою та власністю [5, с. 53]. Упорядкування діяльності надає відкритого та заздалегідь передбачуваного характеру, а отже, сприяє ефективності, прозорості та демократичності.

З допомогою адміністративних процедур забезпечується законність у процесі адміністрування. Діяльність адміністративних органів відповідає закону; створюються гарантії неупередженості та справедливості адміністрування; підвищується прозорість адміні-

стрування, доступність для публічного та внутрішньовідомчого контролю; створюються умови, що сприяють зростанню свідомості та відповідальності посадових осіб, компетентності та професіоналізму; створюються гарантії захисту прав приватної особи в адмініструванні; покращується імідж влади, підвищується довіра суспільства до адміністративної системи; створюється основа розвитку єдиної адміністративної практики в адміністративних органах.

Під час вивчення правової процедури наголошується на її головному складнику – реалізації основної, матеріальної, юридичної норми, заснованої на ній матеріальній основі правових відносин, без чого складно зрозуміти природу юридичної процедури та механізм її функціонування.

Водночас необхідно враховувати, що процесуальна процедура чи процес має дві мети – виявлення (встановлення, існування) охоронних правовідносин; безпосередня їх реалізація.

У правовій літературі називаються ознаки юридичної процедури: закріплення за сукупністю дій суб'єктів права найменування процедури; зміст (обов'язкова послідовність суворо встановлених дій); наявність обов'язкових правових наслідків процедури, що змінюють, скасовують чи встановлюють права та обов'язки суб'єктів процедур [6; 7].

Називаються характерні риси категорії, що вивчається: виклад і закріплення у законах та підзаконних нормативних актах; нормативно встановлений порядок провадження юридичної діяльності; забезпечення охорони нормативного режиму від порушень у вигляді правових санкцій, що становлять міру юридичної відповідальності; орієнтовне значення для досягнення певної правової мети, що гарантує правомірність та результативність юридичної діяльності. Важливою ознакою юридичної процедури є офіційна (формальна) визначеність.

Висловлювалося думка, що правова процедура – це заздалегідь та офіційно встановлена модель (програма) поведінки суб'єктів. Попередню офіційну визначеність юридичної

процедури найчастіше пов'язують із встановленням у нормативно-правових актах, де найбільш значущими є процедурні норми, що гарантують дотримання фундаментальних прав людини. Вказується необхідність закріплення на законодавчому рівні.

Норми опосередковують юридичну процедуру, не просто встановлюють межі, міру поведінки публічно-владних суб'єктів, але докладно визначають дії, метод, порядок, послідовність вчинення, форму закріплення результатів цих дій. Не будь-яка врегульована правом процедура здійснення юридичних дій може називатися юридичним процесом, що історично склався, прийнятим у законодавстві, на практиці та в науці адміністративного права.

У юридичній науці неодноразово робилася спроба розділити адміністративні процедури на види за спеціальними критеріями. Залежно від характеру прав і обов'язків учасників класифікуються: на такі, що надають право; пов'язані з виконанням обов'язків; дозвільні; реєстраційні; контрольно-наглядові; державно-заохочувальні. Virізняють юрисдикційні процедури; процедури організації діяльності публічної влади (процедури ухвалення правових актів управління); процедури здійснення юридично значимих дій органами публічної влади (ліцензування, реєстрації, контролю, нагляду).

Пропонується розмежувати позитивні та юрисдикційні адміністративні процедури. Позитивні, своєю чергою, ділять на внутрішні, учасники яких у відносинах влади – підпорядкування, та зовнішні, учасники яких у відносинах прямого підпорядкування не перебувають. Зовнішні процедури пропонується поділяти на вертикальні – право вимоги належить заявнику та горизонтальні – право вимоги належить уповноваженому органу.

У літературі подається список позитивних адміністративних процедур, що включає: організаційні процедури (діловодство); нормотворчі процедури (підготовка та прийняття нормативних та індивідуальних актів); інформаційні процедури (документообіг, інформаційно-комунікаційне обслуговування);

процедури, пов'язані із вчиненням організаційно-технічних дій (матеріально-технічне забезпечення); адміністративно-управлінські процедури, пов'язані з розподілом, перерозподілом та делегуванням повноважень; адміністративні процедури, пов'язані з юридично значущими діями (реєстрація, ліцензування, квотування, облік); контрольно-наглядові процедури; процедури, пов'язані з розглядом пропозицій та заяв; процедури, що реалізуються у надзвичайних ситуаціях та особливих конституційно-правових і адміністративно-правових режимах; колізійні процедури, пов'язані з розглядом скарг, вирішенням розбіжностей та спорів у сфері публічного управління.

Залежно від першорядності завдання, що стоїть перед державою під час реалізації функцій у відповідних адміністративних процедурах, виділяють охоронно-обмежувальні та реалізаційні процедури. Перші спрямовані на забезпечення публічного інтересу держави, що виражається у встановленні спеціальних вимог та обмежень для приватних осіб, контролі дотримання.

Завдання реалізаційних процедур полягає у сприянні реалізації прав приватних осіб, задоволенні приватного інтересу шляхом ухвалення державно-владних актів чи вчинення юридично значимих дій.

Залежно від процесуальних особливостей здійснення правозастосовної адміністративно-публічної діяльності можна виділити процесуальні адміністративно-правові процедури здійснення адміністративно-публічної діяльності з вирішення влади органами індивідуальних адміністративних справ у відповідних провадженнях та поза процесуальними адміністративно-правовими процедурами, здійснення адміністративними органами адміністративної діяльності або вчинення адміністративно-правових дій.

Управління є універсальною, невід'ємною властивістю держави, необхідною для забезпечення та захисту державних інтересів, публічних інтересів суспільства та приватних інтересів громадян, його вдосконалення та ефективність набувають особливого значення у воєнному становищі. У зв'язку з інтеграцій-

ними процесами України та Європейського Союзу відбувається вдосконалення публічного управління та його еволюція, де за зміни принципів побудови держави еволюційний розвиток поступається місцем кардинальній перебудові всього публічного апарату, що супроводжується встановленням нових і скасуванням частини або всіх інститутів колишньої системи публічних установ. Позитивний результат реформування досягається у разі своєчасного встановлення адекватних новим умовам інститутів публічної влади, під час адаптації до названих умов установ, що діяли.

Виходячи з того, що правові процедури становлять істоту механізму реалізації закону, можна говорити про певну залежність ефективності публічного управління від якості адміністративних процедур. Це закономірно, оскільки юридично закріплена процедура дозволяє поетапно регламентувати акти поведінки суб'єктів відносин, встановлюючи оптимальний з погляду дотримання інтересів сторін шлях досягнення соціальної мети.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства, зумовленого євроатлантичним прагненням України та воєнним станом внаслідок збройної агресії російської федерації, спостерігаються стійкі тенденції, що впливають на базові елементи структури правовідносин [8]. Вбачається зміна суб'єктного складу правовідносин. На цей процес впливають численні об'єктивні фактори: перехід до кіберфізичних систем; об'єднання інформаційно-комунікаційної, логістичної та технологічної систем; формування об'єднаних систем управління на основі злиття систем управління технологічними процесами та систем організаційного управління. Водночас є тенденція до необґрунтованого та мало контрольованого розширення змісту правовідносин. Доводиться констатувати, що здебільшого штучно розширюється зміст правовідносин з використанням суттєвого та не завжди виправданого обсягу нормативних регуляторів.

Адміністративна процедура поряд з публічною функцією і адміністративною та публічною послугою – важливий елемент, нероз-

ривно пов'язаний зі здійсненням фізичними та юридичними особами законних прав і обов'язків. Процедура відображає рівень демократизації суспільства та стан законності. Удосконалення управління залежить від конкретних управлінських процесів, варіативність яких становить безпосередньо управлінську діяльність. Водночас слід зазначити, що адміністративні процедури – малоефективний інструмент регулюючого впливу (управлінської конструкції) за нестабільності структури правовідносин. Правова адміністративна процедура як складне юридичне явище пронизує всі сторони життя держави та суспільства: політичну, правову, соціальну тощо.

Щоб здійснювати регулятивний вплив на зазначені групи відносин, держава встановлює певний порядок реалізації закріплених правил і норм. Поняття «процедура» означає порядок. Під порядком слід розуміти правила, норми суспільного устрою, спосіб життя, поведінки; спосіб, метод здійснення.

Законодавство у цій сфері активно розвивається. Сучасний стан та перспективи розвитку законодавства про адміністративні процедури в Україні тісно пов'язані з широким процесом адміністративної реформи та постійними змінами у системі публічного управління, що ґрунтується на впровадженні нормативних документів Європейського Союзу [9 с. 236].

Формування належних адміністративних процедур є основою розвитку однакової адміністративної практики в органах публічної влади. Адміністративна процедура представляє встановлений порядок дій, який має бути дотриманий під час здійснення певної публічної діяльності, включаючи надання адміністративних послуг. Жоден закон не може врахувати всі можливі ситуації, які можуть виникнути на практиці. Тому адміністративна процедура надає основу, на підставі якої можуть бути розроблені та доповнені конкретні правила та інструкції, щоб регулювати конкретні ситуації відповідно до закону. Розвиток законодавства про адміністративні процедури органів влади є важливим напрямом реформ, вкладених у підвищення прозорості, ефективності та відповідальності громадських органів.

Е. Шмідт-Ассманн зазначає, що адміністративні процедури повинні внести порядок у діяльність виконавчої влади: окремі етапи прийняття рішення, ролі тих, що беруть участь у цьому, вплив різних інтересів і значення результату рішення мають стати прозорішими. Процедури, з одного боку, є реальними процесами та, з іншого боку, зразками впорядкування. Вони впливають на застосування матеріального права з боку виконавчої влади та допомагають забезпечити законність виконавчої [10, с. 333–334].

Законодавство про адміністративні процедури регулює порядок взаємодії державних органів з фізичними та юридичними особами та іншими заінтересованими сторонами під час надання державних послуг, ухвалення рішень та здійснення адміністративних процедур. Мета такого законодавства полягає у забезпеченні прозорості, справедливості та законності у діяльності державних органів, захисті прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Розвиток законодавства про адміністративні процедури передбачає: визначення загальних принципів адміністративних процедур, доступність, передбачуваність, справедливість, ефективність та захист прав учасників процедур; встановлення процедурних правил, що регулюють дії органів публічної влади під час розгляду заяв, ухвалення рішень, видачі дозволів тощо; передбачає вимоги до інформаційної прозорості, обов'язкового роз'яснення процедур та прав фізичних та юридичних осіб; встановлення гарантії прав учасників адміністративних процедур, включаючи декларацію про оскарження рішень, декларацію про отримання обґрунтованих рішень, декларацію про консультацію та представництво, механізми

забезпечення відповідальності органів влади за порушення прав учасників процедур.

Розвиток законодавства про адміністративні процедури здійснюється на основі аналізу передового досвіду країн-членів Європейського Союзу, міжнародних стандартів та потреб суспільства. Воно спрямоване на створення ефективних і справедливих механізмів взаємодії державних органів із суспільством, на підвищення якості наданих публічних та адміністративних послуг та захист прав фізичних та юридичних осіб.

Висновки. Адміністративні процедури виступають сполучною ланкою між різними адміністративно-правовими феноменами: реалізації компетенції публічною адміністрацією; адміністративними актами, прийнятими громадською адміністрацією за підсумком процедури; фізичними та юридичними особами. Будучи врегульованим адміністративним законодавством, адміністративні процедури пронизують усі основні його інститути та забезпечують єдність, взаємну узгодженість. Адміністративна процедура представляє гарантію права і свободи громадян, оскільки дає можливість адміністрації встановлювати власні правила щодо здійснення взаємодії з невіддільними суб'єктами. Адміністративні процедури надають органам управління вибір форми взаємодії. Вибір надається для того, щоб діяльність мала гнучкість і враховувала обставини певного випадку.

Формування належних адміністративних процедур є основою розвитку однакової адміністративної практики у громадських органах влади. Адміністративна процедура дозволяє сформулювати коло певних правил, які можуть бути доповнені, оскільки жоден закон не може передбачати регулювання всіх без винятку ситуацій та випадків.

Список використаних джерел:

1. Нестеренко К.О., Булгакова О.В. Адміністративна процедура як новий етап взаємодії органів державної влади і суспільства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 482–486.
2. Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина) : навчальний посібник. Вид. 2-е, доповнене. Львів : СПОЛОМ, 2021. 616 с.
3. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.
4. Анохіна Д.В. Адміністративна процедура: поняття та стадії відповідно до Закону України «Про адміністративну процедуру». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 283–286.

5. Yesimov S. Implementation of constitutionalization of law and order in terms of constitutional risks. *Social & Legal Studios*. 2019. Issue 3 (5). P. 3–10.
6. Бойко І. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2022. № 69. С. 229–236.
7. Ковалів М.В., Єсімов С.С. Адміністративні процедури нагляду у сфері технічного регулювання щодо забезпечення безпеки продукції. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2019. № 23. С. 149–154.
8. Деякі питання діяльності місцевих органів виконавчої влади з питань європейської інтеграції, міжнародного співробітництва та координації міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів від 20.08.2024 р. № 985. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2024-%D0%BF#Text>.
9. Горбалінський В.В. Перспективи розвитку і застосування законодавства щодо надання адміністративних процедур в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 233–237.
10. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права. Київ : К.І.С., 2009. 552 с.

References:

1. Nesterenko, K.O., & Bulhakova, O.V. (2023). Administratyvna protsedura yak novyy etap vzayemodiyi orhaniv derzhavnoyi vlady i suspil'stva [Administrative procedure as a new stage of interaction between state authorities and society]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 6, 482–486 [in Ukrainian].
2. Ostapenko, O.I. Kovaliv, M.V., & Yesimov, S.S., at el. (2021). Administratyvne pravo Ukrayiny (zahal'na chastyna): navchal'nyy posibnyk. Vyd. 2-e, dopovnene [Administrative law of Ukraine (general part): textbook. Ed. 2nd, supplemented]. Lviv: SPOLOM [in Ukrainian].
3. Pro administratyvnu protseduru: Zakon Ukrayiny vid 17.02.2022 r. № 2073- IX [On administrative procedure: Law of Ukraine dated 02/17/2022 No. 2073-IX]. URL. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> [in Ukrainian].
4. Anokhina, D.V. (2023). Administratyvna protsedura: ponyattya ta stadiyi vidpovidno do Zakonu Ukrayiny «Pro administratyvnu protseduru» [Administrative procedure: concepts and stages in accordance with the Law of Ukraine “On administrative procedure”]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 6, 283–286 [in Ukrainian].
5. Yesimov, S. (2019). Implementation of constitutionalization of law and order in terms of constitutional risks. *Social & Legal Studios*, 3 (5), 3–10 [in English].
6. Boyko, I. (2022). Rol' i znachennya administratyvnoyi protsedury u publichnomu administruvanni [The role and significance of administrative procedure in public administration]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: Law*, 69, 229–236 [in Ukrainian].
7. Kovaliv, M.V., & Yesimov, S.S. (2019). Administratyvni protsedury nahlyadu u sferi tekhnichnoho rehulyuvannya shchodo zabezpechennya bezpeky produktsiyi [Administrative procedures for supervision in the field of technical regulation regarding product safety]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 23, 149–154 [in Ukrainian].
8. Deyaki pytannya diyal'nosti mistsevykh orhaniv vykonavchoyi vlady z pytan' yevropeys'koyi intehratsiyi, mizhnarodnoho spivrobitnytstva ta koordynatsiyi mizhnarodnoyi tekhnichnoyi dopomohy: Postanova Kabinetu Ministriv vid 20.08.2024 r. № 985 [Some issues of the activities of local executive bodies on issues of European integration, international cooperation and coordination of international technical assistance: Resolution of the Cabinet of Ministers of 20.08.2024 No. 985]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/985-2024-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
9. Horbalins'kyi, V.V. (2023). Perspektyvy rozvytku i zastosuvannya zakonodavstva shchodo nadannya administratyvnykh protsedur v Ukrayini [Prospects for the development and application of legislation on the provision of administrative procedures in Ukraine]. *Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 6, 233–237 [in Ukrainian].
10. Shmidt-Assmann, E. (2009). Zahal'ne administratyvne pravo yak ideya vrehulyuvannya: osnovni zasady ta zavdannya systematyky administratyvnoho prava [General administrative law as an idea of regulation: basic principles and tasks of the taxonomy of administrative law]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК [343:351.74]:343.53-048.66:159.9-049.2](477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-10>

Баб'як Андрій Васильович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності
Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2284-3864>

Царук Юрій Юрійович,

ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Навчально-наукового інституту з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4529-9567>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ МАНІПУЛЮВАННЮ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню аспектів психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання; особливості встановлення межі юридичної винуватості особи шахрая при маніпуляції, як виду та способу вчинення шахрайства, вчиненому в умовах воєнного стану; поняття та сутності значення терміну маніпулювання.*

З врахуванням здобутого практичного досвіду, виокремлено недоліки в питанні протидії співробітниками карного розшуку підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України маніпулюванню під час вчинення шахрайства, сформовано бачення ймовірних, юридично правильних «кроків» щодо протидії шахрайству, в частині покращення питомої ваги розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі минулих років (нерозкриті злочини).

Проаналізовано стан наукових досліджень у питанні психологічного впливу шахраєм на жертву за допомогою маніпулювання.

Опрацьовано емпіричні дані відомчої звітності та отримано математичне підґрунтя в розрізі зареєстрованих (виявлених), розкритих та нерозкритих кримінальних правопорушень шахрайства, та акцентовано увагу на тому, що значна частина суб'єктів, які вчинили кримінальні правопорушення – шахрайство, та яких було виявлено, є жінки.

З'ясовано «арсенал засобів» та прийоми злочинного маніпулювання свідомістю і поведінкою на жертву, які використовують шахраї при вчиненні кримінального правопорушення.

Досліджено структурну складову особи шахрая, виокремлено орієнтири і мотиви шахрайської діяльності, з'ясовано значення психологічних термінів: установка та установка особи.

Зроблено висновок, що у питанні протидії шахрайству як виду кримінального правопорушення, співробітникам карного розшуку кримінальної поліції Національної поліції України, необхідно враховувати особливості психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання, для максимальної ефективної протидії окресленому виду кримінального правопорушення.

Ключові слова: шахрайство, маніпулювання, психологічний вплив, протидія, підрозділи кримінальної поліції Національної поліції України.

Babyak Andriy, Tsaruk Yuriy. Peculiarities of counteracting psychological manipulation by the criminal police units of the National Police of Ukraine as an integral part of committing fraud in martial law conditions

Abstract. The article is devoted to the study of aspects of psychological impact on the victim through manipulation; peculiarities of establishing the limits of legal culpability of a fraudster in manipulation as a type and method of committing fraud committed under martial law; the concept and essence of the term manipulation.

Taking into account the practical experience gained, the author highlights the shortcomings in the issue of countering manipulation during fraud by the criminal investigation officers of the criminal police units of the National Police of Ukraine, and forms a vision of possible, legally correct "steps" to counter fraud in terms of improving the proportion of solving criminal offenses, including those of previous years (unsolved crimes).

The author analyzes the state of scientific research on the psychological impact of a fraudster on a victim through manipulation.

The author analyzes empirical data from departmental reporting and obtains a mathematical basis in terms of registered (detected), solved and unsolved criminal offenses of fraud, and emphasizes that a significant part of the subjects who committed criminal offenses of fraud and were detected are women.

The author identifies the "arsenal of means" and methods of criminal manipulation of the victim's consciousness and behavior used by fraudsters in committing a criminal offense.

The author examines the structural component of a fraudster's personality, identifies the guidelines and motives of fraudulent activity, and clarifies the meaning of psychological terms: attitude and personality.

It is concluded that in the issue of combating fraud as a type of criminal offense, the criminal investigation officers of the criminal police of the National Police of Ukraine should take into account the peculiarities of psychological influence on the victim through manipulation, for the most effective counteraction to the outlined type of criminal offense.

Key words: fraud, manipulation, psychological influence, counteraction, criminal police units of the National Police of Ukraine.

Вступ. За статистичними даними Офісу Генерального прокурора, шахрайство посідає видиме місце серед злочинів проти власності. При формуванні статистичних даних, в розрізі досліджуваного періоду років, виходячи з характеристики вчинених кримінальних правопорушень, нами акцентована увага на тому, що значну частину суб'єктів, які вчинили кримінальні правопорушення – шахрайство, та яких було виявлено, були жінки. В пропорційному відношенні це становить 1 до 3, тобто кожним третім виявленим шахраєм, на жаль, є жінка. Звичайно, в ширшому розумінні проблематики виявлення осіб шахраїв, більшість вчинених ними (zareestrovanih) кримінальних правопорушень, так і залишається не розкритими, що наводить нас на думку, про те що статистично відсоток жінок – шахрайок, як суб'єктів вчинення кримінального правопорушення, набагато вищий і в пропорційному

відношенні (спираючись на практичний досвід протидії даному виду кримінального правопорушення), скоріш за все становить 1 до 2, тобто кожним другим шахраєм вчинених нерозкритих кримінальних правопорушень, по факту може виявитись жінка (Табл. 1).

Кількість кримінальних правопорушень - шахрайство, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято (не розкриті злочини): у 2020 році – 19 141, у 2021 році – 15 122, у 2022 році – 25 808, у 2023 році – 66 594, у 2024 році – 48 509 [1].

Окреслена досліджувана статистична частина, видимо виражає явні прорахунки в протидії підрозділами кримінальної поліції, зокрема співробітниками карного розшуку Національної поліції України вказаному виду кримінального правопорушення.

У зв'язку з окресленою проблематикою, акцент проведеного дослідження зроблено на

Таблиця 1

**Характеристика виявлених кримінальних правопорушень – шахрайство
(ст. 190 КК України)**

	Виявлено осіб, які вчинили кримінальні правопорушення	З них: жінки	За віком на час вчинення кримінального правопорушення		У стані сп'яніння		Раніше вчиняли кримінальні правопорушення	Зайнятість на час вчинення кримінального правопорушення	
			18–28 років	29–39 років	алкогольного	наркотичного, токсичного або психотропного		працездатні, які не працюють і не навчаються	безробітні
2020	3 561	1 151	290	457	73	0	1 197	2 637	201
2021	3 287	912	330	446	59	1	1 185	2 483	154
2022	2 346	644	248	312	36	0	708	1 872	89
2023	3 861	925	410	491	53	2	1 266	3 061	102
2024	3 198	902	518	601	47	0	930	2 371	68

особливості психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання, юридичного встановлення межі винуватості особи шахрая при маніпуляції, як виду та способу вчинення шахрайства, вчиненому в умовах воєнного стану, виокремлення недоліків в питанні протидії маніпулюванню під час вчинення шахрайства.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематикою протидії шахрайства, в сфері психології переймалися науковці Ю.В. Александрова, А.С. Булатова, О.В. Волохова, Л.М. Прудка, О.В. Смаглюк та інші.

Незважаючи на значний внесок вітчизняних вчених у дослідження означеної проблематики, особливості дослідження психологічних аспектів особи шахрая у питанні протидії шахрайству, в тому числі, вчиненому шляхом незаконних операцій з використанням електронно – обчислювальної техніки, в умовах воєнного стану, на сьогодні потребують подальшого наукового дослідження.

Мета статті полягає в дослідженні аспектів психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання; особливості встановлення межі юридичної винуватості особи шахрая при маніпуляції, як виду та способу вчинення шахрайства, вчиненому в умовах воєнного стану; поняття та сутності значення терміну маніпулювання; з врахуванням здо-

бутого практичного досвіду, виокремити недоліки в питанні протидії співробітниками карного розшуку підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України маніпулюванню під час вчинення шахрайства, з формуванням ймовірних, юридично правильних «кроків» щодо протидії, а саме покращення питомої ваги розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі минулих років (нерозкриті злочини).

Матеріали та методи. Для досягнення зазначеної мети використано діалектичний метод пізнання взаємозв'язку та взаємозумовленості теорії та практики в розумінні питання протидії психологічному маніпулюванню суб'єктом вчинення шахрайства, як виду та способу вчинення кримінального правопорушення, статистичний метод при обробці та проведенні аналізу емпіричних даних відомчої звітності з метою обробки та отримання математичного підґрунтя результатів кількості зареєстрованих (виявлених), розкритих кримінальних правопорушень, в яких суб'єкт вчинення злочину є жінка, формально – логічний метод (абстрагування, аналіз та синтез, узагальнення) при обґрунтуванні висновків та перспективи подальших можливих напрямів дослідження.

Результати. Воєнні фактори – ті обставини фізичної та соціальної дійсності, які безпосередньо та/або опосередковано пов'язані з негативними наслідками розв'язаної росією

повномасштабної війни проти України. Таких наслідків та, відповідно, факторів – значна кількість. Слід виділити ті з них, які, на наше переконання, можуть вважатися базовими для кримінологічного прогнозу: негативні соціально – демографічні зміни у чисельності та структурі населення України; негативні макроекономічні ефекти (зростання внутрішнього та зовнішнього боргу, через видатки на сектор оборони); руйнація або значна обструкція окремих галузей економіки; негативні соціально – психологічні фактори: дисфункції інституту сім'ї, дитинства й материнства, пов'язаної з тривалим розривом фізичної дистанції між членами родин через виїзд жінок і дітей за кордон. Отже, нарощування агресивно-насиленницького криміногенного потенціалу є фактом динамічної реальності, що має негативне кримінологічне та прогностичне значення [2, с. 175–177].

Нагадаємо, що протидія, у згаданому розумінні, це явище, яке приховує багатоаспектний зміст діяльності держави та суспільства, що проявляється у різних формах, способах, проводиться на різних рівнях та у різних напрямках із застосуванням широкого спектра заходів і засобів протистояння злочинним проявам. Усі ці складові та детермінанти протидії і стають предметами окремих досліджень, а подекуди замінюються поняттям, що не об'єднує їх в одне ціле та не окреслює зміст того, що необхідно визначити ним [3, с. 246].

Обман – повідомлення неправдивих відомостей (дія) або замовчування відомостей, які мають бути повідомленні (бездіяльність), з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно. Він може виражатися в усній, письмовій формі, у використанні підроблених документів, тощо.

Зловживання довірою – це вид обману, що полягає у використанні винним довірливих відносин з потерпілим, заснованих на родинних, службових відносинах, знайомстві, інших цивільно-правових відносинах. Наприклад, винний входить у довіру до потерпілого і обіцяє йому допомогти купити автомобіль, для чого потерпілий передає гроші, які винний привласнює.

Особливості шахрайства полягають у тому, що потерпілий, будучи введеним в оману, зовні добровільно передає винному майно або право на майно, вважаючи, що це є правомірним, необхідним або вигідним для нього, що він зобов'язаний це зробити. Тому обман або зловживання довірою за часом передусь передачі майна або права на майно і викликає у потерпілого усвідомлення правомірності такої передачі.

Суб'єктом є особа, яка досягла до вчинення шахрайства 16 років.

Суб'єктивна сторона – прямий умисел, корисливий мотив і мета. Прямий умисел – особа усвідомлює, що посягає на чужу власність, таємно вилучає чуже майно, на яке вона не має ніякого права, передбачає спричинення матеріальної шкоди в певному розмірі і бажає завдати таку шкоду. Корисливий мотив – спонукання до незаконного збагачення за рахунок чужого майна. Корислива мета – збагатитися самому або незаконно збагатити інших осіб, в долі яких зацікавлений винний.

Специфічною кваліфікуючою ознакою шахрайства є спосіб обману: шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. Небезпека такого шахрайства полягає в тому, що ця техніка значно полегшує вчинення шахрайства, дозволяє заволодівати значними коштами, завдаючи непоправної шкоди власникам [4, с. 5–6].

Пропонуємо більш детально зупинитися на особливості межі прямого умислу винуватості, так як з практичного досвіду у протидії даному виду кримінального правопорушення, більша частина кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст.190 КК України на кінець звітного періоду залишаються не розкритими злочинами, тобто кінцеве рішення по яких не прийнято, по причині складності доведення, в межах зібраних матеріалів (доказів) у кримінальному провадженні, в яких не зовсім відображено прямий умисел винного, а тому потрібні саме ті матеріали, які чітко відображали б про те, що винна особа усвідомлювала (на момент вчинення кримінально-караного діяння), що посягає на чужу влас-

ність, тобто на майно, на яке винна особа не має ніякого права, та передбачала спричинення матеріальної шкоди в певному розмірі і більше того, бажала завдати таку шкоду. Підсумовуючи виокремлену в даному питанні проблематику, чітко вбачається застосування психологічного впливу на особу, за допомогою маніпулювання, на наш погляд, ключового інструменту та елементу вчинення кримінального правопорушення.

У практиці протидії шахрайству відзначається, що разом із класичними прийомами обману і зловживанням довірою, шахраї застосовують нові способи, що ще не мали аналогів у минулому. А саме, окрім, використання новітніх технологій, обман і зловживання довірою ґрунтуються на стратегіях психологічної дії. Тобто, сутність шахрайства полягає у психологічному впливі шахрая на жертву, а саме досягнення матеріальної вигоди шляхом обману або шантажу [5, с. 31].

Злочинне маніпулювання у разі шахрайства включає досить широкий арсенал засобів, що чинять психологічну дію на жертву. До основних прийомів злочинного маніпулювання свідомістю і поведінкою жертви у разі шахрайства, можна віднести такі: маніпулювання змістом та формою надання інформації, створення штучного дефіциту часу у прийнятті рішення (вимагання сплатити неіснуючу послугу або товар у найкоротший термін) та ін. Успіх такої маніпуляції передусім залежить від того: наскільки маніпулятор майстерно приховує шахрайські наміри; знає психологічні уразливості жертви, щоб визначити, яка тактика буде найбільш ефективною; має достатній рівень жорстокості, щоб не турбуватися про те, що жертві буде завдано збитку в разі потреби [5, с. 31].

Ми погоджуємося з думкою В.В. Кальниш, що маніпуляція – це вид психологічного впливу, майстерне виконання якого веде до прихованого порушення в іншої людини намірів, які не збігаються з її актуально існуючими бажаннями [6, с. 58].

Розпочинаючи злочинні дії, особа створює її модель у своїй свідомості, розробляє схеми проведення шахрайської операції,

вживає організаційних й технічних заходів, спрямованих на забезпечення можливості її практичної реалізації. Під час вчинення шахрайства, для досягнення поставленої мети злочинець намагається використовувати психологічний вплив на особу за допомогою маніпулювання. Вивчення особи шахрая є пріоритетним напрямом, зокрема в кримінології. Знання про особу шахрая потрібні для розуміння причин протиправної поведінки і розробки заходів протидії шахраям. Не маючи в розпорядженні відповідних знань про психологічні особливості особи шахрая, неможливо планувати і ефективно здійснювати протидію з розкриття злочинних діянь такого роду [5, с. 31].

Виокремимо одні з найпоширеніших схем шахрайства, які вчиняються за допомогою мережі Інтернет. Для прикладу: смс-повідомлення про виграш цінного призу, для отримання якого шахраї переконують жертву здійснити переказ певної суми коштів, мотивуючи потенційними транспортними витратами на їх доставку. Після отримання коштів шахраї, як правило, не виходять на зв'язок; випадки, пов'язані з господарською діяльністю інтернет-магазинів та сайтів, коли під час замовлення обраних товарів шахраї просять сплатити передоплату (як правило вказані інтернет-магазини безслідно зникають, не відправляють обраний покупцем товар та / або надсилають товар невідповідної якості). Мета зазначених інтернет-магазинів – обманути значну кількість покупців за дуже короткий проміжок часу. Популярний спосіб, які використовують шахраї та який заснований на довірі людей – проведення збору коштів на «термінову допомогу», при якому шахраї видають максимально жалісну історію (легенду), деталі якої формують доволі талановито.

Зазначимо, що особа шахрая в кіберпросторі характеризується низкою специфічних соціальних характеристик. Так, значну питому вагу подібних кримінальних правопорушень становлять жінки. Найбільш активним у разі здійснення шахрайства є вік 18 до 40 років, згідно вищенаведеної статистики,

половина з виявлених шахрайок вже вчиняли кримінальні правопорушення – шахрайство, більшість з яких на момент вчинення шахрайства не працювали і не навчалися, інша частина є безробітними, і вчиняли шахрайство будучи в стані сп'яніння. Про те складається тенденція омолодження цієї категорії правопорушень.

Психологічна характеристика особи-шахрая базується на концепції, яка запропонована юридичною психологією, згідно з якою в основі відмінностей між особою злочинця та правослухняними громадянами лежать ціннісні орієнтації, дефекти правосвідомості та злочинні наміри. На специфіку ціннісних орієнтацій шахрая вказує той факт, що він відноситься до жертви як до неживого об'єкта. Людина для нього насамперед – це можливе джерело власних матеріальних благ. Внутрішній світ жертви, її переживання, страждання у разі позбавлення матеріальних цінностей для злочинця не мають значення [5, с. 32].

Також до характерних особливостей особистості шахраїв можна віднести таке: дар переконання; вміння викликати довіру чи повагу (довіру через симпатію, повагу і страх – через ілюзію сили); адаптивність і гнучкість; вміння працювати з інформацією та швидко реагування на мінливу інформацію; вміння планувати, обмірковувати все до дрібниць; схильність до ризику; знижена тривожність; високий самоконтроль, самовладання, терпіння та ін. [7, с. 156].

У структурі особи шахрая тісно переплетені не лише ціннісні орієнтири і мотиви, але й моральні основи та установки. Установка – це неусвідомлюваний особовий стан готовності до певної діяльності, за допомогою якої може бути здійснена та або інша потреба. Установка особи – це зайнята нею позиція, яка полягає в певному відношенні до цілей і завдань, що стоять перед нею, та виражається у готовності до діяльності, спрямованої на їх здійснення. Таким чином, установка як готовність особи до певної лінії поведінки, конкретних вчинків разом із ціннісними орієнтаціями лежить в основі злочинної поведінки шахрая, детермінує її. Установка впливає на

міру готовності, рішучості скоїти шахрайство і може проявлятися безпосередньо перед скоєнням злочину. Вивчаючи особистість шахраїв, можна констатувати у них наявність таких рис, як: обачність, хитрість, рішучість, латентність, детермінацію корисливих спонукань [5, с. 32].

Інтуїтивно шахраї використовують фактор навіювання, впливаючи на емоції і почуття, тобто на підсвідомість жертви, тим самим маніпулюючи поведінкою, розумом і волею людини, незалежно від рівня освіченості [8, с. 208].

У шахрайських посяганнях на перший план виступає яскраво виражений корисливий мотив. Про те, окрім користі, мотивами шахрайської діяльності можуть бути: самоствердження, приховане прагнення до влади. Залежно від домінування того або іншого мотиву у разі скоєння кримінального правопорушення уявляється можливим поділити шахраїв, що використовують маніпуляцію свідомістю і поведінкою жертв, на такі групи: шахраї з провідним корисливим мотивом, раціональним підходом до способу здійснення шахрайства, підготовкою до його здійснення і усвідомленням усіх наслідків злочинної діяльності; шахраї з провідним ігровим мотивом (шахрай-гедоніст, що отримує задоволення від процесу злочинної діяльності); шахраї з ведучим ситуативно виниклим мотивом, під впливом сприятливих (з точки зору реалізації злочинного задуму) обставин; шахраї з провідним мотивом, що виник під впливом групового тиску. Серед шахраїв, які орудують в кіберпросторі через мережу Інтернет, найбільше зустрічаються злочинці з корисливими та ігровими мотивами. Корисливі злочинці здебільшого не бачать цінностей поза матеріальною сферою, основною їхньою властивістю є неконтрольоване прагнення до матеріального збагачення [5, с.32].

Шахраї самі по собі є гарними психологами і знають, на які слабкі сторони людської натури можна натиснути, щоб переконати жертву добровільно розлучитися з грошима (малоосвіченість, невігластво, жадібність, віра в «щасливий випадок», спрага «халяви», лень,

азарт, самозамилування, марнославство, несаможестивність, забобони, звичка бути ввічливим і дотримуватися суспільних норм, невротичні стани, тощо) [5, с. 33].

На жаль, у нашій країні шахраї, зокрема інтернет-шахраї, практично не несуть жодного покарання.

Здобутий практичний досвід, дає нам можливість сформулювати розуміння та виокремити бачення в частині покращення протидії співробітниками карного розшуку підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України маніпулюванню під час вчинення шахрайства, з формуванням ймовірних, юридично правильних «кроків» покращення питомої ваги розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі минулих років (нерозкриті злочини). Нами зосереджено увагу, в ключовому, на наш погляд, спектрі даної проблематики, а саме те, що при вчиненому злочинному маніпулюванні, шахрай використовує новітні (сучасні) носії технічної інформації, для прикладу (пристрої – моноблоки, мобільні телефони, планшетні комп'ютери, що містять звуко- та відеозаписи, і т.п.), які залишають свої «специфічні» цифрові сліди, у вигляді (для прикладу metadata (метадані – *в перекладі дослівно означає «дані про дані»*; cookie-файли – невеликі за обсягом текстові файли, які зберігаються на комп'ютері, планшеті чи мобільному телефоні користувача з метою аналізу користування вебсайтом та покращення роботи з системами; кеш-файли – файли які розміщуються в кеші браузера), які в процесі дослідження (з'ясування) можуть бути використанні як потенційне джерело цифрових доказів, які містять електронні дані та в подальшому (під час досудового розслідування матеріалів кримінального провадження), з дотримання вимог КПК України, можуть і повинні розглядатись та використовуватись (для співробітників карного розшуку у взаємодії з слідчим, дізнавачем), як цифрові докази про системність психологічного впливу (повторюваність та різносторонність злочинного маніпулювання, який відображений у вигляді смс-переписування,

листування (в тому числі на електронну пошту), особисті чат спілкування в соціальних мережах: фото-, відеоматеріали (скріншоти) і т.п.), в яких відображено прямий злочинний умисел, поєднаний з корисливим мотивом та корисливою метою, що дає нам достатньо підстав вважати, що у такий спосіб орган досудового розслідування у взаємодії з підрозділами карного розшуку, в межах розслідування (оперативного супроводу) кримінального провадження, обґрунтовано, шляхом документування та доказування, доводиться винуватість особи шахрая.

Висновки. Досліджено аспекти психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання. З'ясовано поняття та сутність значення терміну маніпулювання.

Обумовлено особливості встановлення межі юридичної винуватості особи шахрая при маніпуляції, як виду та способу вчинення шахрайства, вчиненому в умовах воєнного стану, в тому числі шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

З врахуванням здобутого практичного досвіду, виокремлено недоліки в питанні протидії співробітниками карного розшуку підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України маніпулюванню під час вчинення шахрайства, сформовано ймовірні, юридично правильні «кроки» щодо протидії даному виду кримінального правопорушення, в частині покращення питомої ваги розкриття кримінальних правопорушень, в тому числі минулих років (нерозкриті злочини).

У загальному підсумку зроблено висновок, що у питанні протидії шахрайству як виду кримінального правопорушення, співробітникам карного розшуку кримінальної поліції Національної поліції України, необхідно враховувати особливості психологічного впливу на жертву за допомогою маніпулювання, що є суттєвим, та знання яких у практичній діяльності зазначених підрозділів підсилить і надає змогу оперативним працівникам в найкоротший термін максимально ефективно протидіяти окресленому виду кримінального правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Сайт офісу Генерального прокурора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Орлов Ю.В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.
3. Поляк С. П. Поняття та сутність протидії втягненню неповнолітніх у злочинну діяльність як цивілізаційного супротиву одному з проявів злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 244–258.
4. Албул С. В., Ганжа О.О., Гаспаров А.В., Єгоров С.О., Поляков Є.В., Щурат Т.Г. Організація і тактика оперативно-розшукової протидії шахрайствам, вчиненим з використанням мережі Інтернет та засобів телефонного зв'язку : посібник. Одеса : ОДУВС, 2023. 40 с.
5. Прудка Л.М. Психологічні особливості шахрайства в мережі інтернет. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 30–33.
6. Кальниш В.В. Формування громадсько-політичної поведінки великих груп населення. *Наукове видання*. Київ. 2019. С. 260.
7. Кравченко О.В. Психологічні особливості шахрая. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06. Х., 2005. 21 с.
8. Булатов А.С. Кримінальне маніпулювання під час шахрайства. *Юридична психологія: науковий журнал*. Київ. 2015. № 2. С. 203–213.

References:

1. Sait ofisn Heneralnoho prokurora Ukrainy [Website of the Office of the Prosecutor General of Ukraine]. Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> [in Ukrainian].
2. Orlov, Yu.V. (2023). *Zlochyynnist i protyidiia yii v umovakh viiny: kryminalno-pravovyi ta kryminolohichnyi vymiry : monohrafiia* [Crime and Counteraction to It in Wartime: Criminal Law and Criminological Dimensions: Monograph]. Kharkiv : Pravo, 252 s. [in Ukrainian].
3. Poliak, S. P. (2017). Poniattia ta sutnist protyidii vtiahnenniu nepovnolitnikh u zlochyynnu diialnist yak tsyvilizatsiinoho suprotivnu odnomu z proiaviv zlochyynnosti [The concept and essence of countering the involvement of minors in criminal activity as a civilizational resistance to one of the manifestations of crime]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 244–258 [in Ukrainian].
4. Albul, S. V., Hanzha, O.O., Hasparov, A.V., Yehorov, S.O., Poliakov, Ye.V., & Shchurat, T.H. (2023). *Orhanizatsiia i taktyka operatyvno-rozshukovoi protyidii shakhraistvam, vchynenym z vykorystanniam merezhi Internet ta zasobiv telefonnoho zviazku : posibnyk* [Organization and tactics of operational-detective counteraction to fraud committed using the Internet and telephone communications: manual]. Odesa : ODUVS. 40 s. [in Ukrainian].
5. Prudka, L.M. (2018). Psykholohichni osoblyvosti shakhraistva v merezhi internet [Psychological features of fraud on the Internet]. *Pivdenoukrainskyi pravnychiy chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 2, 30–33 [in Ukrainian].
6. Kalnysh, V.V. (2019). Formuvannia hromadsko – politychnoi povedinky velykykh hrup naselennia [Formation of socio-political behavior of large population groups]. *Naukove vydannia – Scientific publication*. S. 260 [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O.V. (2005). Psykholohichni osoblyvosti shakhraia [Psychological characteristics of a fraudster]. Extended abstract of Candidate's thesis. H., 21 s. [in Ukrainian].
8. Bulatov, A.S. (2015). Kryminalne manipuliuvannia pid chas shakhraistva [Criminal manipulation during fraud]. *Yurydychna psykholohiia: naukovyi zhurnal – Legal psychology: a scientific journal*, 2, 203–213 [in Ukrainian].

УДК 343.1:343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-11>**Горошко Олександр Володимирович,**

здобувач ступеня доктора філософії з галузі 08 «Право»

кафедри оперативного-розшукової діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1961-471X>

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТУ, ЯКИЙ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ СПЕЦСЛУЖБАМИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено особливості боротьби з організованою злочинністю як інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав в умовах війни в Україні. Для реалізації поставленої мети застосовано діалектичний, статистичний, системно-структурний та формально-логічний методи дослідження. Відзначено, що в контексті російсько-української війни боротьба з організованою злочинністю набула нового змісту, оскільки спецслужби Російської Федерації намагаються використовувати організовані злочинні угруповання для проникнення в політичні та економічні структури України. Зазначено, що для здійснення підливних операцій на території України російські спецслужби активно залучають окремих учасників існуючих організованих злочинних груп, а також прагнуть створити нові злочинні угруповання з метою проведення незаконної діяльності в межах нашої держави. Наголошено, що для ефективної боротьби з транснаціональною та етнічною організованою злочинністю Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України має право ініціативно ухвалювати рішення щодо заборони в'їзду на територію держави особам, що належать до категорій «злочинці в законі», «кримінальний авторитет», а також підконтрольним та близьким до них особам. У статті аналізуються основні напрямки діяльності Служби безпеки України в боротьбі з організованою злочинністю, що може становити загрозу національній безпеці в умовах війни. Вказується, що однією з форм дестабілізації ситуації в Україні, особливо в прикордонних та прифронтових зонах, є спроби російських спецслужб використовувати організовані злочинні угруповання, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, з метою ослаблення обороноздатності країни. Визначено, що у контексті російсько-українського конфлікту особливу роль відіграє протидія організований кіберзлочинності, а також забезпечення стабільної та безпечної роботи державних органів і критично важливих об'єктів інфраструктури у кіберпросторі. Наголошено на важливості боротьби з інформаційно-психологічними операціями російських спецслужб, які спрямовані на поширення дезінформації та спроби розпалювання внутрішніх конфліктів як в Україні, так і в контексті відносин з міжнародними партнерами.

Ключові слова: протидія, організована злочинність, дестабілізація, спецслужби, Служба безпеки України, кіберзлочинність, інформаційно-психологічні операції.

Horoshko Olexsandr. Features of combating organized crime as a tool used by the special services of foreign states during the war in Ukraine

Abstract. The article highlights the features of the fight against organized crime as a tool used by foreign intelligence services in the context of the war in Ukraine. To achieve this goal, dialectical, statistical, system-structural and formal-logical research methods were used. It is noted that in the context of the Russian-Ukrainian war, the fight against organized crime has acquired a new meaning, since the special services of the Russian Federation are trying to use organized criminal groups to penetrate the political and economic structures of Ukraine. It is noted that to carry out subversive operations on the territory of Ukraine, Russian intelligence services are actively involving individual members of existing organized criminal groups, and are also seeking to create new criminal groups in order to carry out illegal activities within our state. It is emphasized that in order to effectively combat transnational and ethnic organized crime, the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine has the right to proactively make decisions to ban entry into the territory of the state to persons belonging to the categories of "thief in law", "criminal authority", as well as persons controlled by and close to them. The article analyzes the main areas of activity of the Security Service of Ukraine in the fight against organized crime, which may pose a threat to national security in wartime. It is indicated that one of the forms of destabilization of

the situation in Ukraine, especially in border and front-line zones, is the attempts of Russian special services to use organized criminal groups involved in the illegal trafficking of narcotics in order to weaken the country's defense capabilities. It was determined that in the context of the Russian-Ukrainian conflict, a special role is played by combating organized cybercrime, as well as ensuring the stable and secure operation of state bodies and critical infrastructure facilities in cyberspace. The importance of combating information and psychological operations of Russian special services aimed at spreading disinformation and attempts to incite internal conflicts both in Ukraine and in the context of relations with international partners was emphasized.

Key words: counteraction, organized crime, destabilization, special services, Security Service of Ukraine, cybercrime, information and psychological operations.

Вступ. У контексті неспровокованої агресії Російської Федерації проти України боротьба з організованою злочинністю набуває нового значення, оскільки спецслужби держави-агресора застосовують організовані злочинні угруповання (ОЗУ) для проникнення в політичні та економічні структури України. Як зазначає В.В. Малюк, організована злочинність, що існує за межами Росії, виступає інструментом державної політики, а тому спостерігаються випадки проведення спецслужбами РФ гібридних спеціальних операцій за кордоном, у яких активно залучаються організовані злочинні угруповання [1, с. 103].

Для досягнення цієї мети спецслужби Російської Федерації активно залучають не лише окремих представників вже існуючих організованих злочинних угруповань (ОЗУ), але й намагаються формувати нові злочинні групи з метою ведення незаконної діяльності на території України. У зв'язку з цим, правоохоронними органами України зафіксовано випадки, коли деякі національні ОЗУ підтримували «прямі зв'язки» з злочинними угрупованнями, що знаходяться на території РФ і перебувають під контролем російських спецслужб. Окрім того, відомо, що ще до початку російсько-української війни керівництво РФ використовувало організовану злочинність для досягнення своїх геополітичних цілей. Зокрема, для створення хаосу та паніки в окремих регіонах України на ранніх етапах збройної агресії, російські спецслужби намагалися залучити вітчизняні ОЗУ [1, с. 104].

Метою статті є визначення особливостей протидії організованій злочинності як інструменту, який використовується спецслужбами іноземних держав в умовах війни в Україні.

Матеріали та методи. Окремі аспекти діяльності правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю в умовах війни в Україні були висвітлені у працях таких дослідників, як В. І. Василичук, А. А. Вознюк, М. Л. Грібов, В. В. Малюк, А. В. Мовчан, С. О. Павленко, Р. С. Яблонський, В. Г. Севрук, А. М. Ханькевич, В. В. Шендрік та інших науковців.

Проте, в їхніх дослідженнях недостатньо уваги приділено вивченню специфіки протидії організованій злочинності як інструменту, що використовується спецслужбами іноземних держав в умовах війни в Україні. Для проведення цього дослідження нами були застосовані як загальнонаукові методи пізнання, так і спеціалізовані. Зокрема, для реалізації поставленої мети використано діалектичний, статистичний, системно-структурний та формально-логічний методи.

Результати. Як зазначає І. Вигівський, на початку повномасштабного вторгнення збройних сил РФ в Україну більшість «злочинців у законі» та кримінальних авторитетів залишили територію, що потрапили в зону активних бойових дій або тимчасово були окуповані ворогом. Водночас вони перемістилися в інші регіони України або за її межі, внаслідок чого частково втратили свій злочинний вплив на криміногенну ситуацію в країні. Тому у прифронтових районах у березні-травні 2022 року було зафіксовано тенденцію до зниження рівня реєстрації кримінальних правопорушень. У той же час, у більш безпечних регіонах, куди перемістилося чимало переселенців, спостерігався незначний зріст кількості скоєних правопорушень [2].

У лютому–березні 2022 року спецслужби РФ планували використати «злочинців у законі» для дестабілізації ситуації в Україні, зокрема

через спроби організувати масові заворушення в установах виконання покарань, а також нагнітання обстановки в Одесі та Києві. У слідчих ізоляторах та колоніях були надіслані так звані «воровські прогони», частина з яких не мала підписів, а інші були підписані чеченськими «злочинцями в законі». У цих «прогонах» закликали «мужиків» не підтримувати українську владу, оскільки це нібито «не їхня війна». Додатково, мовляв, якщо хтось із «еліти» чи представників середнього рівня злочинного світу вирішить підтримати українську владу у її боротьбі з державою-агресором, то на нього чекає «великий спрос» – саме так писали ці «злочинці в законі». Мали місце спроби «розкачати» ситуацію. У деяких СІЗО, де наявні «смотрящі», які фактично підтримують проукраїнську позицію, ці «прогони» були проігноровані або отримали негативну відповідь. Адже, згідно з «поняттями» кримінального світу, він є інтернаціональним, і кордони між державами не мають значення для «злочинців». Тому мав би бути принцип нейтралітету, і кримінальний світ не повинен був би підтримувати жодну зі сторін. Проте, замість нейтралітету, з боку криміналітету РФ почали надходити повідомлення про те, що українські «авторитети» та «злочинці в законі» повинні нібито підтримати російську армію [3].

Отже, з метою протидії деструктивному впливу злочинних угруповань на криміногенну ситуацію в Україні, у квітні 2022 року Міністр внутрішніх справ України надав підрозділам Департаменту стратегічних розслідувань (ДСР) Національної поліції повноваження приймати рішення щодо заборони в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства. Зокрема, для ефективної боротьби з транснаціональною та етнічною організованою злочинністю, ДСР має право ініціативно ухвалювати рішення про заборону в'їзду на територію України особам, які належать до категорій «злочинців в законі», «кримінальний авторитет», а також їхнім підконтрольним та наближеним особам [4; 5, с. 44].

У свою чергу, Служба безпеки України також розпочала комплексну боротьбу з організованою злочинністю, яка може становити

загрозу національній безпеці в умовах війни. Зокрема, у березні 2023 року внаслідок проведеної СБУ спеціальної операції в Дніпрі було нейтралізовано організоване злочинне угруповання, члени якого здійснювали розбійні напади та вимагання коштів у громадян, зокрема у представників малого та середнього бізнесу [5, с. 44]. Для приховування своєї злочинної діяльності фігуранти неодноразово змінювали транспортні засоби, застосовували підроблені номерні знаки та фальшиві посвідчення співробітників СБУ. Під час проведеної спецоперації працівники Служби безпеки затримали п'ятьох активних учасників угруповання при спробі викрадення особи, ще чотири підозрюваних були затримані в ході слідчих дій. Встановлено, що ватажком угруповання був місцевий кримінальний авторитет, який утримувався в слідчому ізоляторі за розбій та грабежі, звідки він дистанційно керував діяльністю угруповання та «узгоджував» список потенційних жертв. В результаті обшуків у членів угруповання було вилучено незареєстровану зброю та інші докази їхньої злочинної діяльності [6].

З початку російсько-української війни співробітниками СБУ було ініційовано 124 тисячі кримінальних проваджень, викрито понад 2 тисячі державних зрадників та понад 6 тисяч колаборантів [7].

Одним із ключових напрямів дестабілізації обстановки в Україні, особливо в прифронтових зонах, є спроби спецслужб Російської Федерації залучити організовані злочинні угруповання (ОЗУ), які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, з метою ослаблення обороноздатності нашої країни. У зв'язку з цим, з початку військових дій в Україні працівниками Державного бюро розслідувань (ДБР) та Національної поліції було розпочато досудове розслідування майже 400 кримінальних справ, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психotropних речовин, їх аналогів та прекурсорів. В рамках проведених заходів було ліквідовано підпільні цехи з виробництва наркотиків у Дніпрі, Харкові, Одесі, Чернівцях та Ужгороді [5, с. 43–45]. Як результат діяльності право-

охоронців, припинено функціонування шести ОЗУ, затримано більше 50 осіб, а також вилучено понад 3,3 тонни готової продукції, вартість якої перевищує 90 мільйонів гривень [8].

Одночасно зупинено функціонування найбільшого маркетплейсу в даркнеті «Гідра», що спеціалізувався на продажу наркотичних речовин, підроблених документів, викрадених персональних даних користувачів Інтернету, а також на відмиванні коштів через криптовалюту. Цей ресурс здійснював свою діяльність на території України, Російської Федерації, Білорусі та Казахстану. Платформу асоціюють з російським сегментом даркнету, який є одним з найбільш потужних і організованих у своєму роді. Враховуючи це, Німеччина надала українським правоохоронним органам доступ до всіх матеріалів розслідування, здобутих завдяки арешту маркетплейсу. Згодом у кількох містах України були затримані особи, причетні до діяльності «Гідри» на території України [5, с. 43–45; 9].

В умовах російсько-української війни особливу роль відіграє боротьба з організованою кіберзлочинністю, а також забезпечення надійної та безпечної діяльності державних установ і об'єктів критичної інфраструктури в кіберпросторі. Зокрема, у 2023 році Служба безпеки України повідомила про припинення функціонування організованого злочинного угруповання, яке створило потужну ботоферму для дискредитації керівництва держави та Збройних сил України. Члени цієї групи поширювали через Інтернет дезінформацію про діяльність вищого військово-політичного керівництва країни, розповсюджували фейкові новини щодо ситуації на фронті та здійснювали інші інформаційні диверсії. Як було встановлено працівниками СБУ, ресурси цієї ботоферми також використовували представники спецслужб Російської Федерації. Від початку повномасштабного вторгнення росії фахівці Департаменту кібербезпеки СБУ нейтралізували більше 10 тисяч ворожих кіберінцидентів та атак на державні органи влади і критично важливі об'єкти інфраструктури. За вимогою СБУ було заблоковано майже 500 проросійських YouTube-каналів з понад 15 мільйонами

підписників. Також на блокування було передано більше 1500 Telegram-каналів та ботів, а також понад 1500 акаунтів у Instagram, Facebook і TikTok [5; 10].

У грудні 2023 року кіберспеціалісти СБУ успішно відбили кібератаки Російської Федерації, спрямовані на національного оператора мобільного зв'язку «Київстар». Служба безпеки не лише сприяла швидкому відновленню функціонування оператора «Київстар» протягом кількох днів, а й відбила нові кібератаки. Згодом керівництво Департаменту кібербезпеки СБУ повідомило, що за цією атакою стоїть хакерське угруповання Sandworm, яке є підрозділом російської військової розвідки і неодноразово здійснювало кібератаки на українські об'єкти, включаючи операторів зв'язку та інтернет-провайдерів. Кіберфахівці СБУ працювали безпосередньо на місці події, надаючи допомогу працівникам «Київстар», залучаючи міжнародні компанії з кібербезпеки та координуючи зусилля державних органів для якнайшвидшого відновлення мобільної мережі [5; 11].

Згідно з інформацією, наданою Комітетом з питань розвідки при Президентові України, у рамках спецоперації «Майдан-3» Росія витратила майже 250 мільйонів доларів на проведення ідеологічних диверсій через телеграм-канали, а загальний бюджет цієї операції досяг 1,5 мільярда доларів. Основною метою російських спецслужб є зрив мобілізаційних заходів в Україні та поширення дезінформації щодо нібито нездатності нашої держави досягти перемоги. Окрім того, активно поширюються фейки про «втому від України» серед західних партнерів. Ще одна російська інформаційно-психологічна операція була ініційована в березні–травні 2024 року з метою поширення дезінформаційних матеріалів і спроб дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні, а також загострення відносин з нашими міжнародними партнерами [12].

З огляду на те, що для здійснення підривної діяльності в Україні російські спецслужби залучають деяких представників УПЦ МП, у 2022 році СБУ ініціювала серію контррозвідувальних та безпекових заходів у середовищі УПЦ. Зокрема, за результатами проведених

заходів було розпочато 61 кримінальне провадження щодо 61 священнослужителя. Загалом суди вже ухвалили 22 вироки стосовно окремих кліриків, які підтримали агресора. Відповідно до матеріалів Служби безпеки України, введено санкції проти 17 функціонерів УПЦ, а майже 250 представникам РПЦ заборонено в'їзд на територію України [5; 13].

У травні 2024 року СБУ виявила п'ятьох блогерів на Київщині, які проводили інформаційно-підривну діяльність на користь Російської Федерації, зокрема намагалися зривати мобілізацію в Україні. Вони організовували провокативні трансляції, поширювали фейкові публікації щодо військовослужбовців ЗСУ, зокрема представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП). Цей деструктивний контент активно «підхоплювали» російські пропагандисти для створення постановочних сюжетів. Крім того, фігуранти поширювали дані про місця розташування та маршрути переміщення українських військових, що могло бути використано агресором для здійснення точкових ракетних і дронівих ударів по локаціях, де перебували представники Сил оборони.

У результаті цього було затримано киянина, який за допомогою власного автомобіля здійснював онлайн-трансляції на YouTube поблизу місць розташування військовослужбовців ЗСУ в столиці. Під час цих стрімів блогер не лише публікував локації, але й поширював фейкову інформацію про військових у своїх коментарях. Ще одним правопорушником виявився водій таксі, який адміністрував цілу мережу анонімних Telegram-каналів, замаскованих під рекламні платформи та торгові сервіси. За допомогою цієї мережі він розповсюджував кремлівські наративи щодо мобілізації в

Україні та надавав дані про місцезнаходження представників ТЦК та СП. Третій фігурант – мешканець столиці, який на своїх сторінках у соціальних мережах закликав до зриву мобілізації через силовий опір працівникам ТЦК та СП. Двоє інших правопорушників з Київщини «передавали» дані про місця дислокації українських військовослужбовців у спеціалізовані групи та чат-боти популярних месенджерів. Частина таких інтернет-ресурсів координувалася з території Російської Федерації. На даний момент слідчі Служби безпеки повідомили п'ятьом фігурантам про підозру за ч. 1 ст. 114-1 КК України (перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період) [14].

Висновки. Отже, з огляду на численні спроби російських спецслужб залучати організовані злочинні угруповання в Україні до підривної діяльності проти національної безпеки, критичної інфраструктури та економічної стабільності держави, до основних пріоритетів державної політики у сфері забезпечення безпеки належать, зокрема: посилення боротьби з організованою злочинністю та тероризмом; протидія організованим кіберзлочинності та забезпечення надійного і безпечного функціонування державних органів і об'єктів критичної інфраструктури в кіберпросторі; гарантування захисту об'єктів критичної інфраструктури та впровадження національної системи стійкості; боротьба з ідеологічними диверсіями та поширенням дезінформації; протидія спробам російських спецслужб використовувати своїх агентів у УПЦ МП для завдання шкоди інтересам і безпеці України; подальший розвиток міжнародного співробітництва у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю.

Список використаних джерел:

1. Малюк В.В. Використання спецслужбами рф організованих злочинних угруповань для проведення розвідувально-підривної діяльності в умовах воєнного стану. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 30 березня 2023 р.)* / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 103-105.
2. Одним з елементів дестабілізації ситуації, які планувала використати рф на початку вторгнення, мали бути «вори в законі», – глава Нацполіції Вигівський URL: https://m.censor.net/ua/news/3437750/odnym_z_elementiv_destabilizatsiyi_sytuatsiyi_yaki_planuvala_vykorystaty_rf_na_pochatku_vtorgnennya

3. З «зłodiyami v zakoni», yakі є urodzhentsyami Ukraїny, vlada ničogo ne mozhe vdiaty – vony vže inkoly zaminyayut sudy. URL: <https://cripo.com.ua/gangsters/iz-zlodiaymy-v-zakoni-yaki-ye-urodzhentsyamy-ukrayiny-vlada-nichogo-ne-mozhe-vdiaty-vony-vzhe-inkoly-zaminyayut-sudy/>
4. Protidyia orhanizovaniy zlochinnosti: v politsii zaprovadzheno mekhanizm pryyinyattia rishennya shcho zaboryni v'їzdu sub'ektam pidvyshchenoho zlochinnoho vplyvu. URL: <https://www.facebook.com/DSI.police.ukraine/>
5. Movchan A., Horoshko O. Napryami protidyii orhanizovaniy zlochinnosti yak instrumentu, shcho vykorystovuyetsya spetssluzhbyami inozemnykh derzhav v umovakh viyny v Ukraїni. *Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (DDUVS, 15.03.2024). Chastyna I. S. 43–45.
6. SBU znezhkodila u Dnipri zlochinne ugrupovannya, yake vykradalo lyudey. URL: <https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/posts/583458223881092>
7. Ofitsiyniy sayt SBU. URL: <https://ssu.gov.ua/>
8. Pidivryati oboronozdatnist: spetssluzhby Rosii vykorystovuyut narkomafiyu v Ukraїni. URL: <https://flot2017.com/podrvat-oboronosposobnost-specsluzhby-rf-ispolzujut-narkomafiju-v-ukraine/>
9. V Ukraїni pochalisya zatrimannya uchastnykiv zlochinnoi orhanizatsii z prodazhu zaboronenykh tovariv u darkneti. URL: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/sayt-gidra-v-ukrajini-pochalisya-zatrimannya-zlochinciv-darknetu-hydra-prodavala-narkotiki-50247570.html>
10. «Politoloh, yakij utrimuvav milionnu botofermu». Stalo vidomo, kogo vykrila SBU. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/politoloh-jakij-utrimuvav-miljonnu-botofermu-stalo-vidomo-koho-vikrila-sbu--865114.html>
11. SBU dopomohla vidbyty novi kiberrataky rf na «Kyivstar». URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-dopomohla-vidbyty-novi-kiberrataky-rf-na-kyivstar-illia-vitiuk>
12. U GUR zayavili pro «spysky lyudey», yakih Rosiya mozhe zaluchiti do spetsoperatsii «Majdan-3». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-gur-majdan-3-specoperatsiya-rf/32842278.html>
13. SBU povidomila pro pidozru mytropolitu UPI (MPI) Pavlu (video). *Ofitsiyniy sayt SBU*. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomya-pro-pidozru-mytropolitu-upts-mp-pavlu-video>
14. SBU zatrymala bloheriv, yakі znimali provokativni strimy pro ZSU ta «zlyvaly» bazuvannya viiskovykh. URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-bloheriv-yaki-znimaly-provokativni-strimy-pro-zsu-ta-zlyvaly-bazuvannya-viiskovykh>

References:

1. Maliuk, V.V. (2023). Vykorystannia spetssluzhby rf orhanizovanykh zlochynnykh uhrupovan dlia provedennia rozvidualno-pidryvnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [The use of organized criminal groups by Russian intelligence services for conducting reconnaissance and subversive activities under martial law]. Aktualni pytannia ta perspektyvy vykorystannia operativno-rozshukovykh zasobiv u rozkrytti zlochyniv v umovakh voiennoho stanu: materialy mizhvidom. nauk.-prakt. konf. (*Current issues and prospects of using operational-search tools in solving crimes under martial law: Proceedings of the interagency scientific-practical conference*) (Kyiv, 30 bereznia 2023 r.) / [redkol.: V.V. Cherniei, S.D. Husariiev, S.S. Cherniavskiyi ta in.]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav, 2023. S. 103–105 [in Ukrainian].
2. Odnym z elementiv destabilizatsii sytuatsii, yakі planovala vykorystaty rf na pochatku vtorhnennia, maly buty “vory v zakoni”, – hlava Natspolitsii Vyhyvskiyi [One of the elements of destabilization planned by Russia at the beginning of the invasion was the use of “thieves in law” – Head of the National Police Vyhyvskiyi]. Retrieved from: https://m.censor.net/ua/news/3437750/odnym_z_elementiv_destabilizatsiyi_sytuatsiyi_yaki_planovala_vykorystaty_rf_na_pochatku_vtorgnennia [in Ukrainian].
3. Z “zlodiiamy v zakoni”, yakі ye urodzhentsyamy Ukrainy, vlada nichoho ne mozhe vdiaty – vony vzhe inkoly zaminiaiut sudy [The government can do nothing against the “thieves in law” who are Ukrainian natives – they sometimes even replace the courts]. Retrieved from: <https://cripo.com.ua/gangsters/iz-zlodiaymy-v-zakoni-yaki-ye-urodzhentsyamy-ukrayiny-vlada-nichogo-ne-mozhe-vdiaty-vony-vzhe-inkoly-zaminyayut-sudy/> [in Ukrainian].
4. Protydiia orhanizovaniy zlochynnosti: v politsii zaprovadzheno mekhanizm pryyiniattia rishennia shchodo zaboryny vizdu subiektam pidvyshchenoho zlochynnoho vplyvu [Combating organized crime: Police introduce a mechanism for banning entry to individuals with elevated criminal influence]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/DSI.police.ukraine/> [in Ukrainian].
5. Movchan, A., Horoshko, O. (2024). Napryami protydii orhanizovaniy zlochynnosti yak instrumentu, shcho vykorystovuietsia spetssluzhbyami inozemnykh derzhav v umovakh viyny v Ukraїni [Directions of combating organized crime as a tool used by foreign intelligence services in the context of war in Ukraine]. *Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii* (Proceedings of the 8th International Scientific and Practical Conference) (DDUVS, 15.03.2024). Chastyna I. S. 43–45 [in Ukrainian].

6. SBU zneshkodyla u Dnipri zlochyne uhrupovannia, yake vykradalo liudei [The SBU neutralized a criminal group in Dnipro that was kidnapping people]. Retrieved from: <https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/posts/583458223881092> [in Ukrainian].

7. Ofitsiyni sait SBU [Official website of the Security Service of Ukraine (SBU)]. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/> [in Ukrainian].

8. Pidirvaty oboronozdatsnist: spetssluzhby Rosii vykorystovuiut narkomafiiu v Ukraini [Undermining defense capability: Russian intelligence services use the drug mafia in Ukraine]. Retrieved from: <https://flot2017.com/podorvat-oboronosposobnost-specsluzhby-rf-ispolzujut-narkomafiju-v-ukraine/> [in Ukrainian].

9. V Ukraini pochalysia zatrymannia uchasnykiv zlochyanoi orhanizatsii z prodazhu zaboronenykh tovariv u darkneti [Arrests begin in Ukraine of members of a criminal organization selling banned goods on the darknet]. Retrieved from: <https://life.nv.ua/ukr/lyudi/sayt-gidra-v-ukrajini-pochalisya-zatrimannya-zlochinciv-darknetu-hydra-prodavala-narkotiki-50247570.html> [in Ukrainian].

10. "Politoloh, yakyy utrymuvav milionnu botofermu". Stalo vidomo, koho vykryla SBU ["A political scientist who ran a million-bot farm". The SBU exposed the organizer]. Retrieved from: <https://glavcom.ua/country/politics/politoloh-jakij-utrimuvav-miljonnu-botofermu-stalo-vidomo-koho-vikryla-sbu--865114.html> [in Ukrainian].

11. SBU dopomohla vidbyty novi kiberatomy rf na «Kyivstar» [The SBU helped repel new Russian cyberattacks on Kyivstar]. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-dopomohla-vidbyty-novi-kiberatomy-rf-na-kyivstar-illia-vitiuk> [in Ukrainian].

12. U HUR zaiavyly pro «spysky liudei», yakyyh Rosiia mozhe zaluchyty do spetsoperatsii "Maidan-3" [Ukraine's Defence Intelligence reported on "lists of people" Russia may involve in the special operation "Maidan-3"]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-gur-majdan-3-specoperacija-rf/32842278.html> [in Ukrainian].

13. SBU povidomyla pro pidozru mytropolytu UPTS (MP) Pavlu (video) [The SBU reported suspicions to Metropolitan Pavlo of the UOC (MP) (video)]. *Official website of the Security Service of Ukraine*. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-povidomyla-pro-pidozru-mytropolytu-upts-mp-pavlu-video> [in Ukrainian].

14. SBU zatrymala bloheriv, yaki znimaly provokatyvni strimy pro ZSU ta «zlyvaly» bazuvannia viiskovykh [The SBU detained bloggers who were live-streaming provocative content about the Armed Forces of Ukraine and leaking military base locations]. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-zatrymala-bloheriv-yaki-znimaly-provokatyvni-strimy-pro-zsu-ta-zlyvaly-bazuvannia-viiskovykh> [in Ukrainian].

УДК 343.148:004

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-12>

Каланча Інга Георгіївна,

кандидат юридичних наук,
начальник Новоселицького відділу Чернівецької окружної прокуратури Чернівецької області;
доцент кафедри публічного права
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
тренер Тренінгового центру прокурорів України;
вулиця Юрія Іллєнка (Мельникова), 81-6, Київ, 04050, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5246-7337>

ЕЛЕКТРОННИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню висновку експерта, що має форму електронного документа в кримінальному процесі України. Підкреслено, що наявні законодавчі підстави, зокрема положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», дають можливість застосування електронного висновку експерта як повноцінного процесуального джерела доказів. Водночас встановлено фрагментарність і неоднорідність наявної практики його процесуального оформлення, перевірки та дослідження, що створює ризики допустимості доказів у кримінальному провадженні.

У дослідженні здійснено системне тлумачення положень КПК України, спеціального законодавства та підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують створення, підписання, передачу, зберігання та дослідження висновку експерта, що має форму електронного документа. Проаналізовано правові та практичні ризики, зокрема пов'язані із втратами ознак автентичності, неправильним тлумаченням правового статусу візуального відображення документа, недотриманням вимог до використання кваліфікованого електронного підпису. У статті обґрунтовано низку висновків, зокрема: необхідність долучати до матеріалів кримінального провадження не лише паперове відображення висновку експерта, що має форму електронного документа, а і сам електронний файл, а також файл для перевірки кваліфікованого електронного підпису; доцільність здійснювати перевірку цілісності електронного файлу, яким є висновок експерта, що має форму електронного документа, а також справжності кваліфікованого електронного підпису, яким він підписаний на всіх етапах кримінального провадження; вимогу щодо того, що висновок експерта, що має форму електронного документа, має бути підписано не електронним підписом, а саме кваліфікованим електронним підписом; необхідність дослідження судом висновку експерта, що має форму електронного документа, шляхом вивчення саме електронного примірника висновку експерта (електронного файлу), перевірку цілісності файлу та справжності кваліфікованого електронного підпису; допустимість зберігати всі електронні документи (в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») у одному кримінальному провадженні на одному носії інформації з метою економії ресурсів.

Автором запропоновано алгоритм процесуального поводження з висновком експерта, що має форму електронного документа, на всіх етапах кримінального провадження – від етапу отримання та верифікації до етапу судового дослідження з урахуванням принципу безпосередності та стандартів допустимості доказів. Аргументовано, що ефективне використання такого виду доказів потребує нормативної деталізації, методологічної уніфікації та формалізації дій уповноважених суб'єктів. Результати дослідження становлять підґрунтя для оновлення правозастосовної практики та подальшої кодифікації норм щодо електронної форми доказів у кримінальному процесі України.

Ключові слова: кримінальний процес, електронний висновок експерта, електронний документ, кваліфікований електронний підпис, допустимість, цифровізація, доказування, інформаційні технології, міждисциплінарний підхід.

Kalancha Inha. The electronic expert report as evidence in Ukrainian criminal proceedings: legal practice, challenges, and prospects

Abstract. This article is devoted to the analysis of the role of expert opinions within the Ukrainian criminal procedure system, specifically when such opinions are presented in the form of electronic documents. The paper emphasises that existing legislative provisions – particularly those enshrined in the Law of Ukraine “On Electronic

Documents and Electronic Document Flow” – allow expert opinions in electronic form to be used as legitimate sources of evidence. At the same time, current procedural practices related to the creation, verification, and examination of such documents remain fragmented and inconsistent, thereby jeopardising the admissibility of such evidence in criminal proceedings.

The study offers a systematic interpretation of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as special legislation and subordinate regulations governing the creation, signing, transmission, storage, and examination of expert opinions in electronic form. A comprehensive analysis of the legal and practical risks is provided, including those associated with the potential loss of authenticity, misinterpretation of the legal status of a document's visual representation, and non-compliance with the requirements for qualified electronic signatures (QES). The article advances several key conclusions. First, it is necessary to append both a hard copy and the electronic file of the expert opinion, along with the QES verification file, to the case materials. Second, it is advisable to verify the integrity of the electronic file and the authenticity of the QES at every stage of the criminal process. Third, such opinions must be signed exclusively with a qualified electronic signature. Fourth, courts must examine the actual electronic version of the expert opinion, verifying both the file's integrity and the validity of the QES. In addition, the study confirms the permissibility of storing all electronic documents (as defined in Article 5(1) of the Law of Ukraine “On Electronic Documents and Electronic Document Flow”) related to a single criminal proceeding on a unified data carrier to optimise resource use.

The author proposes an algorithm for managing expert opinions in electronic form at all stages of criminal proceedings – from initial receipt and verification to courtroom examination – ensuring compliance with the principle of immediacy and evidentiary admissibility standards. It is argued that the effective use of such evidence requires regulatory precision, methodological standardisation, and procedural formalisation of actions by authorised actors. The findings of this research form a basis for updating legal practice and for the future codification of rules governing electronic forms of evidence in Ukrainian criminal proceedings.

Key words: criminal procedure, electronic expert opinion, electronic document, qualified electronic signature, admissibility, digitalisation, evidence, information technology, interdisciplinary approach.

Вступ. Сучасний етап розвитку кримінального процесу України ознаменований глибокими трансформаціями відповідно до реалій воєнного стану, стрімкою цифровізацією інструментів правореалізації та впровадженням електронних технологій у сферу доказування. Одним із проявів цього процесу є поступова еволюція такого класичного процесуального джерела доказів, як висновок експерта, із суто паперового формату до електронного. Практика вже нині демонструє зростання кількості випадків оформлення висновку експерта як електронного документа, засвідченого електронним підписом. Водночас, попри наявність законодавчої бази, що допускає використання електронних документів у кримінальному провадженні, процес долучення та дослідження висновку експерта, що має форму електронного документа, в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [1, с. 1] (далі – висновок експерта, що має форму електронного документа) залишається фрагментарним і методологічно неуніфікованим.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій та викликами воєнного стану, що вимагають

адаптації кримінального процесу до використання як доказу висновку експерта, що має форму електронного документа для оптимізації процесів, економії ресурсів та забезпечення ефективного правосуддя. Проте фрагментарність практики та відсутність уніфікованих процедур їх використання створюють ризики для допустимості доказів та об'єктивності судового розгляду. У зв'язку з цим актуалізується потреба комплексного осмислення теоретичних засад, процедурних механізмів та технічних вимог щодо належного процесуального оформлення, перевірки достовірності та допустимості таких доказів в умовах сучасного кримінального провадження.

Метою статті є комплексний аналіз процесуальних, організаційних та технічних аспектів використання висновку експерта, що має форму електронного документа, як доказу в кримінальному процесі України.

Матеріали та методи. Сучасні науковці приділяють увагу питанню електронного висновку експерта. Так, А. Столітній (2019) досліджує сучасний стан та перспективи розвитку електронної форми висновку експерта в кримінальному провадженні. Вчений пропонує повний перехід на електронний фор-

мат спілкування між експертом та ключовими спеціалізованими суб'єктами: слідчим, прокурором, адвокатом, слідчим суддею. Налагодження такого професійного діалогу вчений пропонує реалізувати шляхом обміну електронними даними між Реєстром атестованих судових експертів та Єдиним реєстром досудових розслідувань [2]. Також М. Вілінський (2023) досліджує нормативні основи і практичні аспекти використання електронної форми висновку експерта в цивільному судочинстві. Автор аналізує як теоретичні аспекти, так і практичні виклики включно з автентифікацією електронного підпису, порядком долучення файлів до матеріалів провадження за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та потенційними ризиками. Таким чином, наукова думка поступово консолідується навколо ідеї доцільності використання електронного формату висновку експерта [3]. Та, попри зростання уваги до цифровізації доказування, практичні питання використання висновку експерта, що має форму електронного документа, у кримінальному провадженні України досі залишаються малодослідженими.

У процесі підготовки статті застосовано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, що забезпечили всебічне, об'єктивне й методологічно обґрунтоване вивчення проблематики використання висновку експерта, що має форму електронного документа, в кримінальному провадженні України. Базовим методом дослідження виступив *діалектичний* метод, який дозволив розглядати електронну форму висновку експерта як динамічне правове явище, що трансформується відповідно до змін цифрового середовища, законодавчої політики та потреб правозастосування в умовах воєнного стану. *Системний підхід* забезпечив узгоджений аналіз норм матеріального і процесуального права, підзаконних нормативних актів та практики правозастосування. Завдяки цьому методу було ідентифіковано фрагментарність регулювання та виявлено внутрішньогалузеві та міжгалузеві колізії. *Формально-юридичний* метод застосовано для аналізу положень чин-

ного законодавства України, що дозволило з'ясувати юридичну природу електронного висновку експерта як доказу в кримінальному процесі України та визначити вимоги до його допустимості. *Порівняльно-правовий* метод дав змогу простежити відмінності у підходах до оформлення, подання й дослідження висновків експерта у паперовій та електронній формах, а також оцінити перспективи гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами цифрового документообігу у сфері кримінальної юстиції. *Логіко-аналітичний* метод використано для формування власного наукового визначення електронного висновку експерта та в обґрунтуванні алгоритму його процесуального використання. Метод *моделювання* застосовано для розроблення авторського алгоритму належного процесуального оформлення, перевірки та долучення до матеріалів провадження електронного висновку експерта. Поєднання зазначених методів дозволило забезпечити глибину дослідження, аргументованість висновків та запропонувати практично-орієнтовані рекомендації щодо вдосконалення правозастосування в умовах цифровізації кримінального процесу.

Результати. На сьогодні матеріальна форма існування є обов'язковою властивістю доказу в кримінальному процесі України, незалежно від первинної форми його існування. Однак практика правозастосування свідчить, що таке процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні, як висновок експерта, поступово трансформується з виключно паперового формату в електронний. Вказане вимагає формування чітких підходів та правил щодо поводження з висновком експерта, що має форму електронного документа, з огляду на його значення для кримінального провадження та потенційні негативні ризики для правосуддя у разі визнання його недопустимим доказом з формальних підстав.

Насамперед необхідно дослідити **нормативні основи** для використання висновку експерта, що має форму електронного документа під час кримінального провадження. Його правова природа, на нашу думку, має бути

комплексно проаналізована крізь призму КПК України, профільних законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Відповідно до ч. 7 ст. 101 КПК України висновок експерта надається в **письмовій** формі, але кожна сторона має право звернутися до суду з клопотанням про виклик експерта для допиту під час судового розгляду для роз'яснення чи доповнення його висновку [4, с. 1]. Необхідно наголосити, що термін «письмовий» не тотожний терміну «паперовий» та може мати як фізично надрукований чи написаний (паперовий чи інший матеріал), так і електронний формат (тобто мати форму електронного документа).

У ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» визначено, що електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [1, с. 1]. Щодо обов'язкових реквізитів висновку експерта, то ч. 3 ст. 102 КПК України передбачає, що висновок підписується експертом [4, с. 1], для чого відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» може використовуватися електронний підпис (а саме для ідентифікації автора електронного документа) [1, с. 1]. При цьому юридична сила електронного документа та його допустимість як доказу не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму (ч. 1, ч. 2 ст. 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [1, с. 1].

Щодо підзаконних нормативно-правових актів, то 24 червня 2022 року в Україні набрав чинності наказ від 21.06.2022 № 2578/5 Міністерства юстиції України [5, с. 1], що доповнив розд. IV Інструкції про призначення та проведення судових експертиз й експертних досліджень, затвердженої наказом від 08.10.1998 № 53/5 Міністерства юстиції України, новим п. 4.22 [6, с. 1]. Додане положення має такий зміст: «Оформлення клопотання експерта, висновку експерта (експертів), додатків до нього та повідомлення про неможливість надання висновку в електро-

нній формі здійснюється з накладанням кваліфікованого електронного підпису експерта із засвідченням його кваліфікованою електронною печаткою експертної установи (одноразово на кожному файлі)». Аналогічний абзац міністерство внесло [5, с. 1] до п. 14 розд. III Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом від 12.12.2011 № 3505/5 Міністерства юстиції України. Отже, із 24 червня 2022 року експерти мають право викладати свій висновок в електронній формі і надавати такий суду чи заінтересованій особі. Проте зміни не торкнулись інших норм, які донині не передбачають такої форми висновку експерта, зокрема: п. 1 ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судову експертизу»; абз. 3 п. 1.8 розд. I, абз. 4 п. 2.2. розд. II Інструкції; пп. 3 п. 3 Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, затвердженої наказом від 12.12.2011 № 3505/5 Міністерства юстиції України [3, с. 14]. Ці зміни, на нашу думку, стали можливими завдяки як необхідності відповідати реаліям сучасного цифрового світу, так і через виклики воєнного стану, що вимагали необхідності запровадження ефективної електронної комунікації з експертами.

Вказане дозволяє стверджувати про гарні **перспективи** широкого впровадження електронного формату висновків експерта під час кримінального провадження з огляду на наявність відповідної нормативної бази та очевидні переваги збереження часу та матеріальних ресурсів.

На сьогодні цей процес під час досудового розслідування реалізовано на практиці крізь призму норм Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», що виражається у виготовленні висновку експерта як електронного документа – електронного файлу та його підписання шляхом накладання електронного підпису. Такий висновок експерта, що має форму електронного документа,

передається до органів досудового розслідування та органів прокуратури за допомогою інформаційних систем, що забезпечують електронний документообіг у відповідних відомствах, надходить до слідчого або прокурора й долучається ними до матеріалів кримінального провадження. Наразі практика правозастосування не є однорідною в цьому питанні, однак таке долучення часто відбувається шляхом друку відповідного електронного документа (на папері) та його долучення (підшивання) до матеріалів кримінального провадження. Другим шляхом є долучення і паперового відображення висновку експерта, що має форму електронного документа (описаного попередньо), і також носія інформації, на який завантажено файл відповідного електронного документа (яким є висновок експерта) та файл для перевірки справжності кваліфікованого електронного підпису, яким він підписаний. Наведена практика ситуативно сформована суб'єктами правозастосування та не має чіткої нормативної регламентації.

Отже, необхідно виявити **ризик**, що можуть виникнути в досліджуваному питанні та дослідити їх для врахування слідчими й прокурорами та недопущення під час досудового розслідування.

Насамперед є ризик у долученні до матеріалів кримінального провадження паперового відображення висновку експерта, що має форму електронного документа.

Норми закону не виключають можливість використання паперового відображення висновку експерта, що має форму електронного документа. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму [1, с. 1]. При цьому візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною (ч. 4 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [1, с. 1].

Долучення до матеріалів кримінального провадження лише паперового відображення висновку експерта, що має форму електронного документа, хоч і допустимо з огляду на норми ч. 4 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», однак не дозволяє перевірити цілісність та достовірність відповідного доказу. Так, неможливо виключити можливість елементарної помилки будь-кого з учасників кримінального провадження. Це може спричинити плутанину зі сторінками та неправильне трактування його змісту.

Також потрібно звернути увагу на те, що, згідно з ч. 2 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», у разі надсилання електронного документа кільком адресатам або його зберігання на кількох електронних носіях інформації кожний з електронних примірників вважається оригіналом електронного документа [1, с. 1]. *Отже, оригіналів висновку експерта може бути одразу кілька.* Своєю чергою оригінал електронного документа повинен давати змогу довести його цілісність та справжність у порядку, визначеному законодавством; у визначених законодавством випадках може бути пред'явлений у візуальній формі відображення, в тому числі у паперовій копії (ч. 4 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») [1, с. 1].

Тобто повинен бути доступний файл, що дозволить здійснити перевірку справжності кваліфікованого електронного підпису, яким підписаний відповідний висновок експерта.

Отже, по-перше, до матеріалів кримінального провадження необхідно долучати не лише паперове відображення висновку експерта, що має форму електронного документа, а і сам електронний файл, а також файл для перевірки кваліфікованого електронного підпису; по-друге, на всіх етапах кримінального провадження (наприклад, прокурору у разі погодження повідомлення про підозру чи обвинувального акта) доцільно здійснювати перевірку цілісності електронного файлу, яким є висновок експерта,

що має форму електронного документа, а також справжності кваліфікованого електронного підпису, яким він підписаний.

Наступним питанням є вимоги до електронного підпису, перевірки його справжності та вимог до учасників кримінального провадження щодо вчинення таких дій. У п. 15 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» визначено, що електронний підпис – електронні дані, що додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються підписувачем як підпис [7, с. 1]. Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1, с. 1].

Однак для завдань кримінального провадження необхідно враховувати норму ч. 6 ст. 18 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», відповідно до якої кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису [7, с. 1]. У п. 27 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» визначено, що кваліфікований електронний підпис – це удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису [7, с. 1].

Тобто для використання під час кримінального провадження електронні документи (в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») загалом та зокрема ***висновок експерта, що має форму електронного документа, має бути підписано не електронним підписом, а саме кваліфікованим електронним підписом.***

Надзвичайно важливим аспектом є дослідження судом такого доказу. Під час судового розгляду кримінального провадження може постати питання про дотримання засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України) та дослідження саме оригіналу висновку експерта, що має форму електронного документа. У ст. 23 КПК України у разі визначення положень засади безпосередності дослідження показань, речей і документів у ч. 1 передбачається, що суд досліджує докази безпосередньо. При цьому особливостей безпосереднього дослідження висновку експерта не визначено.

На нашу думку, під час судового розгляду кримінального провадження суд міг би обмежитися дослідженням паперового відображення такого електронного висновку експерта, якщо сторона захисту не заперечуватиме проти цього. Якщо ж сторона захисту висловлюватиме сумнів щодо цього питання, то варто врахувати вимоги ч. 1 ст. 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», відповідно до яких оригіналом електронного документа вважається саме електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1, с. 1], а не його паперове відображення. Тобто вимога щодо дослідження висновку експерта, що має форму електронного файлу, саме у формі електронного примірника документа, а не лише його відображення, таки має сенс. Тому судом мало б це враховуватись, а ***процес дослідження судом висновку експерта, що має форму електронного документа, має передбачати вивчення саме електронного примірника висновку експерта (електронного файлу), перевірку цілісності файлу та справжності кваліфікованого електронного підпису.***

Отже, у випадку ініціювання стороною захисту відповідного питання під час судового розгляду кримінального провадження постане потреба саме в електронному примірнику

висновку експерта, що має форму електронного документа, який, як свідчить практика правозастосування, долучається до матеріалів кримінального провадження не завжди. Тобто постане питання про його долучення, що могло б відбуватися шляхом: а) надсилання слідчим або прокурором, який отримав такий файл електронними засобами зв'язку, бажано відомчими; б) долучення слідчим або прокурором, який отримав такий файл на носії інформації; в) витребування судом такого електронного файлу від експерта, що проводив відповідне дослідження, який надасть його на носії інформації або передасть засобами зв'язку. В цьому випадку, на нашу думку, не варто вести мову про ризики визнання таких доказів недопустимими, а радше про потребу вчинення судом додаткових дій та витрати часу, що, однак, також не сприяє швидкому та ефективному судовому розгляду кримінального провадження.

Щодо процедур зберігання носіїв інформації з висновком експерта, що має форму електронного документа, варто вказати таке. Зберігання кількох висновків експерта на кількох носіях корелюється з поточною практикою, однак є недоцільним. У випадку, коли це не просто дані, а саме документи, що підписані кваліфікованим електронним підписом, на нашу думку, **з метою економії ресурсів у одному кримінальному провадженні допустимо зберігати всі електронні документи (в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») на одному носії інформації.**

Гешування таких електронних файлів для забезпечення підтвердження їх цілісності, на нашу думку, є недоцільним, адже технологія кваліфікованого електронного підпису включає у себе процедури обрахування контрольних сум, що подібні до процедур, що використовуються під час гешування й забезпечують підтвердження цілісності даних аналогічного рівня.

Щодо виду та найменування носія, на якому може бути зафіксована та чи інша інформація, варто вказати на одну з правових позицій Верховного Суду.

У Постанові від 10 квітня 2024 року у справі № 320/2919/20 (№ 937/2929/20) [8, с. 1] Верховний Суд вказує, що процесуальний закон не містить певних застережень щодо виду та найменування носія, на якому може бути зафіксована та чи інша інформація, а тому долучення лазерного DVD-диску, а не карти пам'яті, на який здійснювався запис під час фіксації огляду місця події, не є підставою визнання протоколу огляду недопустимим доказом. Записані на оптичний диск електронні файли з інформацією є оригіналом (відображенням) електронного документа, здобутого під час проведення процесуальної дії. Матеріальний носій – це лише спосіб збереження інформації, який має значення тільки коли електронний документ виступає речовим доказом. Головною особливістю електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія. Один і той же електронний документ може існувати на різних носіях. Всі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом та датою створення.

Для забезпечення належного процесуального оформлення висновку експерта, що має форму електронного документа, доцільним є запровадження чітко визначеного алгоритму його долучення до матеріалів кримінального провадження. Першим етапом виступає створення електронного висновку експертом відповідно до вимог законодавства з накладенням кваліфікованого електронного підпису та кваліфікованої електронної печатки установи (у разі наявності). Наступним кроком має бути отримання такого висновку експерта уповноваженим суб'єктом (слідчим, прокурором тощо) та перевірка кваліфікованого електронного підпису уповноваженою службовою особою органу досудового розслідування або прокуратури із фіксацією результатів такої перевірки (наприклад, у вигляді акта або службової записки). На завершальному етапі здійснюється долучення електронного висновку експерта до матеріалів кримінального провадження як у вигляді його паперового відображення, так і у формі електро-

ного примірника (файлу) разом із файлом для перевірки кваліфікованого електронного підпису – шляхом приєднання на відповідному електронному носії інформації (DVD-диск, USB-накопичувач тощо) із зазначенням цього факту у відповідному процесуальному документі (наприклад, у постанові або протоколі). Запровадження такого алгоритму дозволить забезпечити достовірність, цілісність і допустимість висновку експерта, що має форму електронного документа.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу сформулювати низку теоретичних і практично-орієнтованих висновків:

- чинне законодавство визнає використання висновку експерта, що має форму електронного документа, однак законодавче забезпечення його процесуального обігу в кримінальному провадженні залишається фрагментарним, а порядок долучення, зберігання та дослідження – нормативно не деталізованим;

- до матеріалів кримінального провадження необхідно долучати не лише паперове відображення висновку експерта, що має форму електронного документа, а і сам електронний файл, а також файл для перевірки кваліфікованого електронного підпису;

- на всіх етапах кримінального провадження доцільно здійснювати перевірку цілісності електронного файлу, яким є висновок експерта, що має форму електронного документа, а також справжності кваліфікованого електронного підпису, яким він підписаний;

- висновок експерта, що має форму електронного документа, має бути підписано не електронним підписом, а саме кваліфікованим електронним підписом;

- процес дослідження судом висновку експерта, що має форму електронного документа, має передбачати вивчення саме електронного

примірника висновку експерта (електронного файлу), перевірку цілісності файлу та справжності кваліфікованого електронного підпису;

- з метою економії ресурсів у одному кримінальному провадженні допустимо зберігати всі електронні документи (в розумінні ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг») на одному носії інформації;

- для забезпечення належного процесуального оформлення висновку експерта, що має форму електронного документа, доцільним є запровадження чітко визначеного алгоритму його долучення до матеріалів кримінального провадження.

Також, на нашу думку, для реалізації завдань науки кримінального процесу України доцільно сформулювати теоретичне визначення такого змісту: електронний висновок експерта – це висновок експерта, що виготовлений у формі електронного документа в розумінні Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, містить усі обов'язкові реквізити, підписаний кваліфікованим електронним підписом експерта та за наявності засвідчений кваліфікованою електронною печаткою експертної установи, що забезпечує його автентичність, цілісність та юридичну силу як процесуального джерела доказу у кримінальному провадженні.

Загалом, запропоноване дослідження демонструє, що вирішення окреслених проблем можливе лише на основі міждисциплінарного підходу, що поєднує правові, криміналістичні та інформаційно-технологічні компоненти. Такий підхід має стати підґрунтям для формування оновленої правозастосовної практики та подальшого вдосконалення кримінального процесуального законодавства України в умовах цифровізації.

Список використаних джерел:

1. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 10.04.2025).

2. Столітній А.В. Електронний висновок експерта в кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 102–111. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.07>. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_11.

3. Вілінський М. Електронний висновок експерта: теоретичні основи та практичний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2023, № 2(126). DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-2>. URL: <https://legal.bulletin.knu.ua/article/view/1116/2164>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
5. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності : Наказ Міністерства юстиції України від 21 червня 2022 року № 2578/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0687-22#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 року № 53/5 (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 10.04.2025).
8. Постанова Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 320/2919/20 (№ 937/2929/20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356542> (дата звернення: 19.04.2025).

References:

1. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [On Electronic Documents and Electronic Document Management]: Zakon Ukrainy vid 22 travnia 2003 roku No. 851-IV (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (accessed: 10 April 2025) [in Ukrainian].
2. Stolitnii, A.V. (2019). Elektronnyi vysnovok eksperta v kryminalnomu provadzhenni [Electronic expert opinion in criminal proceedings]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. Issue 64. P. 102–111. <https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.07> [in Ukrainian].
3. Vilinskyi, M. (2023). Elektronnyi vysnovok eksperta: teoretychni osnovy ta praktychnyi aspekt [Electronic expert opinion: theoretical foundations and practical aspect]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky*. No. 2(126). <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-2> [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku No. 4651-VI (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed: 10 April 2025) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv z pytan sudovo-ekspertnoi diialnosti [On Amendments to Certain Legal Acts on Forensic Expert Activity]: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 21 chervnia 2022 roku No. 2578/5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0687-22#Text> (accessed: 1 May 2025) [in Ukrainian].
6. Instruktisiia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [Instruction on the Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Research]: Nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 08 zhovtnia 1998 roku No. 53/5 (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n14> (accessed: 1 May 2025) [in Ukrainian].
7. Pro elektronnu identyfikatsiiu ta elektronni dovirchi posluhy [On Electronic Identification and Electronic Trust Services]: Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnia 2017 roku No. 2155-VIII (as amended). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (accessed: 10 April 2025) [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu [Supreme Court decision] vid 10 kvitnia 2024 roku u spravi No. 320/2919/20 (No. 937/2929/20). Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118356542> (accessed: 19 April 2025) [in Ukrainian].

УДК 343.222.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-13>**Максимович Роман Львович,**

кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9796-998X>

Тимчишин Тарас Михайлович,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант інституту економіки та права
Класичного приватного університету
вулиця Університетська, 70 б, Запоріжжя, 69002, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4498-9549>

ФАКУЛЬТАТИВНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню таких ознак суб'єктивної сторони складу злочину, як мотив і мета. Аналізуються особливості висвітлення цього питання за чинним Кримінальним кодексом України. Наведено приклади визначень понять «мотив» та «мета» злочину. Диференційовано випадки, коли наявність мотиву чи мети вчинення злочину вказують на ознаки кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення. Наведено випадки, коли наявність мотиву чи мети вчинення злочину вказують на ознаки, що підвищують суспільну небезпечність вчиненого діяння та безпосередньо впливають на юридичну оцінку вчиненого діяння. Продемонстровано вплив мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення на розмежування відповідних суспільно небезпечних діянь. Акцентовано увагу на тому, що вказівка на мету вчинення кримінального правопорушення свідчить про наявність прямого умислу. Зазначено, що мотив і мета злочину як ознаки складу злочину вказують одна на одну. Зазначено перелік випадків злочинних мотивів, що має значення для кваліфікації злочину. Диференційовано перелік випадків злочинної мети, що має значення для кваліфікації злочину. Наведено приклади, коли не йдеться прямо про мотив і мету, що тим самим означає відсутність ознак кримінального правопорушення, які не беруться до уваги у кримінально-правовій оцінці тих чи інших суспільно небезпечних діянь, та виокремлено винятки з правил. Зокрема, зазначено випадки, коли, незважаючи на відсутність прямої вказівки законодавця на той чи інший мотив чи мету, вони аксіоматично випливають із аналізу інших ознак складу кримінального правопорушення. Продемонстровано, що трапляються ситуації, за яких особа може керуватися різними мотивами, і тому принципово з'ясувати, який саме був визначальний. Зазначено, що в процесі кваліфікації мотив і мета можуть бути встановлені лише в умисних злочинах, та наведено відповідні приклади. Трапляються ситуації, коли відсутність відповідного мотиву чи мети є підставою для іншої кримінально-правової оцінки діяння. Наведено випадки неочевидності мети у разі вчинення злочину та супутні проблеми кваліфікації при цьому. Наведено приклади із судової практики, а саме з рішень Верховного Суду, коли мотив чи мета вчинення злочину мають ключове значення для кваліфікації діяння. Зокрема, вказано, коли найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції уточнював власну позицію чи висловлювався про неважливість встановлення того чи іншого мотиву.

Ключові слова: Кримінальний кодекс, мотив злочину, мета злочину, факультативні ознаки.

Maksymovych Roman, Tymchyshyn Taras. Optional signs of the subjective side of the composition of a crime under the current Criminal Code of Ukraine

Abstract. The article is devoted to clarifying such elements of the subjective side of a crime as motive and purpose. It analyzes how this issue is addressed in the current Criminal Code of Ukraine. Examples of definitions for the concepts of motive and purpose of a crime are provided. The article differentiates cases where the presence of a motive or purpose indicates qualifying or especially qualifying features of a criminal offense. It outlines situations where the existence of a motive or purpose increases the social danger of the act committed and directly affects

the legal assessment of the act. The influence of motive and purpose on distinguishing between different socially dangerous acts is demonstrated. Attention is drawn to the fact that the indication of purpose in committing a criminal offense points to the presence of direct intent. It is noted that motive and purpose as elements of a crime refer to one another. The article lists cases where criminal motives are important for the qualification of a crime and differentiates cases where criminal purpose plays a role in qualification. Examples are provided where motive and purpose are not explicitly mentioned, which means their absence as elements not considered in the legal assessment of certain socially dangerous acts, along with exceptions to this rule. In particular, it highlights cases where, despite the absence of explicit legislative reference to a particular motive or purpose, they axiomatically follow from the analysis of other elements of the criminal offense. It is shown that situations arise where a person may act under various motives, making it essential to determine which one was decisive. It is stated that during the qualification process, motive and purpose can be established only in intentional crimes, and relevant examples are provided. There are situations where the absence of a specific motive or purpose leads to a different legal assessment of the act. Cases of unclear purpose during the commission of a crime and the accompanying qualification challenges are presented. Finally, examples from judicial practice, particularly from Supreme Court rulings, are given where the motive or purpose of committing a crime plays a key role in its qualification. Notably, the article points out situations where the highest judicial body in the system of general jurisdiction courts clarified its position or expressed the irrelevance of establishing a particular motive.

Key words: Criminal Code, way of commission a crime, body of the crime, facultative elements.

Вступ. Дослідження питання про мотив і мету як ознаки об'єктивної сторони складу злочину надзвичайно важливе. У доктрині кримінального права воно може сприяти зменшенню кількості наявних дискусій, а також неоднозначних рішень, що приймаються в правозастосувальній діяльності.

Доцільно виявити особливості висвітлення питання про факультативні ознаки складу злочину, вчинення злочину у кримінальному законі, з'ясувати наявні недоліки для того, щоб уникнути їх у майбутніх відповідних кримінально-правових нормах.

Матеріали та методи. Розглядуване питання викликає певний інтерес у кримінально-правовій літературі. Мотив і мету вчинення злочину як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину в різний час вивчали такі вчені, як: В.О. Навроцький, О.В. Ус, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та ін. Здебільшого це питання досліджувалося в межах загального вчення про суб'єктивну сторону складу злочину або ж поряд з іншими інститутами кримінального права чи зосереджувалась увага на цій ознаці лише окремих складів злочинів. Проте наявність деяких змін у законодавстві і привернення уваги до не врахованих раніше аспектів дають можливість по-новому підійти до його вирішення.

Результати. Загальноновизнано в теорії кримінального права і у судовій практиці, що вина – це основна й обов'язкова ознака суб'єк-

тивної сторони будь-якого злочину. Мотив і мета – факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину. Вони вимагають свого встановлення лише у випадках, коли про це прямо зазначено у законі (в диспозиції статті Особливої частини КК) або коли вони однозначно впливають зі змісту злочину.

Віднесення мотиву і мети вчинення злочину до числа факультативних ознак не зменшує їх значення, оскільки якщо вони визначені у конкретному складі злочину, то стають для такого складу обов'язковими.

«Мотив злочину – це зумовлене певними потребами внутрішнє спонукання суб'єкта, що викликає в нього рішучість вчинити суспільно небезпечне діяння та яким він керується під час вчинення злочину. Мета злочину – це результат, якого намагається досягти суб'єкт у разі вчинення злочину, керуючись певним мотивом; суб'єктивний образ бажаного результату дії чи бездіяльності, тобто ідеальна у думках модель майбутнього кінцевого результату, до якого прагне суб'єкт злочину» [1, с. 88–89].

Розглянемо випадки регламентації зазначених ознак суб'єктивної сторони складу злочину в КК України.

Мотив чи мета вчинення злочину вказуються як ознаки суб'єктивної сторони основного складу кримінального правопорушення. Скажімо, про такий варіант ідеться у складах кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 109, 110, 110-2, 148, 172, 218-1, 219, 232,

258-5, 296, 111-1 (ч. 3), 364 КК України. Скажімо, в п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про хуліганство» від 22 грудня 2006 року № 10 було зазначено, що Суди мають відрізняти хуліганство від інших злочинів залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного та обставин учинення ним кримінально караних дій. Дії, що супроводжувалися погрозами вбивством, завданням побоїв, заподіянням тілесних ушкоджень, вчинені винним щодо членів сім'ї, родичів, знайомих і викликані особистими неприязними стосунками, неправильними діями потерпілих тощо, слід кваліфікувати за статтями КК, що передбачають відповідальність за злочини проти особи. Як хуліганство зазначені дії кваліфікують лише в тих випадках, коли вони були поєднані з очевидним для винного грубим порушенням громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства та супроводжувались особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [2]. Тобто Верховний Суд України робив акцент саме на мотиві вчинення відповідних суспільно небезпечних дій. Далі діючий Верховний Суд не відступив від такої позиції, але уточнив її. Так, у постанові Верховного Суду від 10 листопада 2020 року у справі № 442/66/16-к була сформульована правова позиція, відповідно до якої наявність особистих неприязних стосунків між обвинуваченим та потерпілим не виключає кваліфікацію дій особи як хуліганства (ст. 296 КК), якщо у вчиненому є ознаки суб'єктивної сторони вказаного складу кримінального правопорушення, зокрема хуліганський мотив [3].

Мотив чи мета вчинення злочину вказуються як ознаки кваліфікованого чи особливо кваліфікованого складу кримінального правопорушення. Скажімо, може йтися про склади кримінальних правопорушень, які передбачені у ст.ст. 110-2 (ч.3), 114-2 (ч. 3), ч. 3 ст. 114-2, п. 6–7 ч. 2 ст. 115, 121 (ч. 2), 122 (ч. 2) тощо. Скажімо, в ч. 3 ст. 144 КК України як одну з особливо кваліфікованих ознак вказано мету продажу незаконно вилученої крові у складі кримінального правопорушення, пов'язаного з насильницьким донорством.

У таких випадках розглядувані ознаки суб'єктивної сторони впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Такі ознаки підвищують суспільну небезпечність діяння і, відповідно, впливають на його юридичну оцінку. Наприклад, простий склад умисного вбивства, передбачений ч. 1 ст. 115 КК України, охоплює умисне протиправне позбавлення життя іншої особи, незалежно від мотивів чи мети. Водночас, якщо вбивство вчинене, наприклад, з корисливих або хуліганських мотивів чи з помсти за виконання потерпілим службових або громадських обов'язків, воно набуває ознак кваліфікованого злочину відповідно до окремих пунктів ч. 2 ст. 115 КК України. До простого вбивства належать випадки умисного заподіяння смерті з ревності, помсти, заздрощі, неприязні, ненависті, які виникли на ґрунті особистих взаємин між винним і потерпілим. Саме встановлення особистого характеру таких взаємин дозволяє відмежовувати бійку чи сварку, яка закінчилась вбивством, від убивства із хуліганських спонукань, вбивство із помсти від вбивства із помсти, зумовленої здійсненням потерпілим службової діяльності чи виконанням громадського обов'язку, вбивство із ненависті від вбивства, пов'язаного з національною, расовою чи релігійною ненавистю.

Доцільно відзначити, що мета злочину, на відміну від мотиву, характеризується прямим злочинним результатом, який є по суті і тим, чого прагне особа досягти, яка вчиняє злочин.

Л.П. Брич вказує, що мотив і мета злочину вказують одна на одну. У злочинах, що вчиняються з прямим умислом, як відомо, мета є невід'ємним атрибутом, навіть якщо вона й не названа прямо в диспозиції статті (частини статті) про цей злочин. Якщо у диспозиції названий мотив, то визначити властиву для цього складу злочину мету можна більш-менш вичерпно і точно, виходячи з іманентності тієї чи іншої мети змісту відповідного мотиву, і навпаки [4, с. 525].

«Доцільно відзначити, що під час вчинення певного діяння особа може керуватися низкою мотивів. У такому разі має місце конкуренція

мотивів злочину, що має значення для кваліфікації злочину» [5, с. 134]. Можна деталізувати цю слушну позицію. Відповідно до п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 «у випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясовувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом ч. 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом із тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами ч. 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство» [6]. «Відображення у формулі кримінально-правової кваліфікації вчиненого кількох мотивів, які одночасно характеризують вчинений злочин, буде правильним лише тоді, коли посягання повністю охоплюється нормою, закріпленою у ч. 2 ст. 115 КК України. Якщо ж мотиви, що одночасно характеризують вчинене, передбачені різними статтями Особливої частини КК, то включення усіх цих статей до формули кримінально-правової кваліфікації призведе до порушення принципу недопустимості подвійного ставлення у вину. В такому випадку ми маємо справу з конкуренцією кількох спеціальних норм, де ознакою, що визначає спеціальний характер кожної з норм, є мотив. Відповідно, кваліфікувати вчинене потрібно, керуючись правилами подолання цього виду конкуренції» [4, с. 539]. Видається, що доцільно погодитися із наявною в кримінально-правовій літературі позицією, відповідно до якої кваліфікація умисного вбивства спеціального потерпілого за наявності корисливого мотиву має здійснюватися за п. 6 ч. 2 ст. 115, а не за ст.ст. 112, 348, 379, 400 КК України, оскільки в ч. 2 ст. 115 КК України передбачене нею діяння законодавцем оцінене як більш суспільно небезпечне, на що вказує суворіша санкція [4, с. 540].

«У кримінально-правовій науці та слідчосудовій практиці домінуючою є позиція, відповідно до якої в процесі кваліфікації мотив і мета можуть бути встановлені лише в умисних злочинах» [5, с. 134].

Зазвичай відсутність відповідного мотиву чи мети в особи під час вчинення нею того чи іншого суспільно небезпечного діяння свідчить про відсутність у діянні особи відповідного складу кримінального правопорушення. Скажімо, якщо діяння здійснюється особою не на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, то така особа, звісно, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за державну зраду.

Інколи може бути наявна ситуація, коли особа здійснює відповідне суспільно небезпечне діяння за відсутності того чи іншого мотиву, але її дії можуть бути оцінені як кримінально-карані за іншою статтею Особливої частини КК. Наприклад, особа здійснює грубе порушення громадського порядку з особливою зухвалістю за відсутності мотиву явної неповаги до суспільства, а наприклад з особистих мотивів. Такі суспільно небезпечні дії можуть бути кваліфіковані як кримінальне правопорушення проти життя і здоров'я особи [7].

Захоплення або тримання особи як заручника без мети спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника має бути оцінено не за ст. 147 КК України, а загальною кримінально-правовою нормою, передбаченою у ст. 146 КК України. Якщо особа вчиняє суспільно небезпечне діяння, спрямоване на заподіяння потерпілій особі сильного фізичного болю чи морального страждання, без будь-якої спеціальної мети, то це доцільно оцінювати не як катування, а як умисне тілесне ушкодження середньої тяжкості.

Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, без корисливих чи інших особистих мотивів

не може бути оцінено за ст. 365-3 КК України. На перший погляд може видатися, що такі дії мали б бути кваліфіковані за ст. 365 КК України. Проте діяння у складі кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 365 КК України, може бути тільки у формі дії. Розглядувана бездіяльність не може бути кваліфікована за ст. 364 КК України як за загальною кримінально-правовою нормою в подібних випадках, оскільки має бути наявна істотна шкода як суспільно небезпечний наслідок.

На відміну від злочину, передбаченого ст. 349 КК України, метою якого є спонукання державної чи іншої установи, підприємства, організації, службової особи вчинити або утриматися від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника, дії, визначені ч. 3 ст. 342, вчиняють із метою примушування потерпілого вчинити явно незаконні дії. Захопивши або тримаючи як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу, винний спонукає не їх, а інших осіб (установи) здійснити певні дії» [8, с. 212].

Зазвичай, коли в диспозиції статті Особливої частини КК України не йдеться прямо про мотив і мету, це означає, що з позиції законодавця ці ознаки перебувають за межами відповідного складу кримінального правопорушення і не беруться до уваги у кримінально-правовій оцінці тих чи інших суспільно небезпечних діянь. Але з такого загального правила є винятки, які базуються на змісті відповідних суспільно небезпечних діянь. Скажімо, у ст.ст. 185, 186, 187, 189, 190, 191 КК України про корисливий мотив і мету прямо не йдеться, але аксіоматично в теорії кримінального права і судовій практиці, що ці кримінальні правопорушення вчиняються виключно з корисливих мотивів. Загальновизнано, що розкрадання вчиняється з прямим умислом, що зумовлено характером об'єктивної сторони посягання. Інтелектуальна ознака умислу у разі розкрадання полягає в усвідомленні особою як фактичних, так і соціальних ознак свого діяння та його наслідків. Особа усвідомлює ознаки предмета розкрадання. Одночасно особа розуміє й те, що майно є чужим для нього, що стосовно такого майна вона не має ні дійсного,

ні гаданого права власності. Інтелектуальна ознака умислу охоплює й усвідомлення всіх названих та розглянутих вище ознак розкрадання. Усвідомлюючи вказані ознаки, особа передбачає також наслідки вчинюваного діяння вчинення заподіяння матеріальної шкоди власнику та протиправне збагачення самого себе або тих суб'єктів, яким передано викрадене майно. Розуміючи такі ознаки, винувата особа усвідомлює суспільно небезпечний характер вчинюваних дій, їх спрямованість проти державної, комунальної чи приватної власності, кримінальну караність вчиненого. У постанові Верховного Суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 596/1688/18 акцентується увага на тому, що корисливий мотив є складовим елементом суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, яке передбачене ч. 1 ст. 186 КК [9]. Подібна ситуація наявна у складі кримінального правопорушення, передбаченого у ст. 118 КК України. Мається на увазі, що мотив дій винуватої особи у разі перевищення меж необхідної оборони має бути головним чином зумовлений захистом від суспільно небезпечного посягання на охоронювані кримінальним законом ті чи інші права і законні інтереси особи. Суб'єкт такого злочину не має на меті заподіяти смерть іншій особі, а доставити її у відповідні органи влади.

Інколи найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції звертає увагу на можливість вчинення відповідного кримінального правопорушення з різних мотивів, якщо вони не передбачені прямо у диспозиції тієї чи іншої статті. Так, відповідно до зазначених в абзаці 11 мотивів суду в постанові Верховного Суду від 02 червня 2020 р. (справа № 229/3178/15-к) складання і видача службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесення до них завідомо неправдивих відомостей визнаються злочином, передбаченим ч. 1 ст. 366 КК України, незалежно від мети і мотиву, які переслідувала винна особа [10].

Процес встановлення наявності вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з опором працівникам правоохоронних органів, має не завжди очевидну мету

в оцінці дій осіб, а особливо коли такий опір або насильство було пов'язане із незаконними діями працівників правоохоронного органу, які спровокували, або коли дії працівників правоохоронного органу фактично створили передумови стосовно такого опору. Відповідно до п. 19 Постанови Верховного Суду від 20 жовтня 2020 року (у справі № 444/2115/17) слід брати до уваги, що дії особи, спрямовані на протидію невинуватеному і надмірному насильству з боку поліцейського, не можуть кваліфікуватися як опір за статтею 342 КК. Якщо особа відштовхує поліцейського, щоб запобігти удару кийком або закриває обличчя від удару, в результаті чого поліцейський отримує травму руки, або хапається за одяг поліцейського, щоб запобігти падінню, такі дії не можуть вважатися опором у значенні статті 342 КК, оскільки їхня мета полягає не у протидії законній діяльності поліції, а в уникненні небезпеки для життя і здоров'я особи [11]. Тобто для кваліфікації дій особи як опору працівнику поліції та погрози або насильства щодо нього, судам слід виходити з того, що дії особи, які полягали не у протидії законній діяльності працівника поліції, а здійснювалися з метою уникнення небезпеки для її життя і здоров'я у зв'язку із застосуванням працівником поліції невинуватеного та (або) надмірного насильства, не можуть кваліфікуватися за статтями 342, 345 КК.

Щодо складу кримінального правопорушення, передбаченого в ч. 2 ст. 364 КК України, то відповідно до Постанови Верховного Суду від 11 червня 2024 року (у справі № 359/2636/19) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони цього злочину є мета одержати будь-яку неправомірну вигоду – отримати матеріальні блага або уникнути матеріаль-

них витрат – для себе чи іншої фізичної або юридичної особи, та корисливий (егоїстичний) мотив. У разі отримання вигоди іншою особою необхідно довести існування в особи, яка обвинувачується у службовому зловживанні, мотивів, з яких вона була зацікавлена в отриманні вигоди цією особою [12]. Тобто наявність у службової особи мети отримати неправомірну вигоду та/або її зацікавленість в отриманні такої вигоди іншою є необхідною ознакою, яка дозволяє відмежувати зловживання службовим становищем від інших порушень, допущених під час виконання повноважень, і яка запобігає можливості притягнення до кримінальної відповідальності лише за прийняття рішення або вчинення дій, правомірність яких може бути поставлено під сумнів або навіть скасовано в ході подальших юридичних процедур.

Висновки. Оскільки суб'єктивна сторона злочину охоплює психічне ставлення особи до вчиненого діяння, то її обов'язковим елементом є вина у формі умислу чи необережності. Разом із тим до складу суб'єктивної сторони можуть включатися і факультативні ознаки, такі як мета та мотив. Мотив та мета зазвичай набувають визначального значення для встановлення наявності відповідного складу кримінального правопорушення, впливають на його тяжкість у випадках, коли прямо вказані як кваліфікуючі або особливо кваліфікуючі ознаки злочину в диспозиції статті. Тим самим характер мети та мотиву кримінального правопорушення можуть впливати на диференціацію кримінальної відповідальності та індивідуалізацію покарання особи і виступати обставиною, яка посилює чи пом'якшує кримінальну відповідальність особи.

Список використаних джерел:

1. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків, 2018. 368 с.
2. Про судову практику в справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06> (дата звернення: 07.04.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 10 листопада 2020 року у справі № 442/66/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92902851> (дата звернення: 07.04.2025).
4. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : монографія. Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 713 с.
5. Ус О.В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2018. Випуск 49. Том. 2. С. 130–136.

6. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (дата звернення: 07.04.2025).

7. Постанова Верховного Суду від 16 березня 2021 року у справі № 631/2135/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95682116> (дата звернення: 07.04.2025).

8. Габуда А.С. Відмежування злочину, передбаченого ст. 342 КК України, від суміжних діянь. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 3 (100). С. 207–218.

9. Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2021 року у справі № 596/1688/18 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100614149> (дата звертання 18.04.2025).

10. Постанова Верховного Суду від 02 червня 2020 року у справі № 229/3178/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793549> (дата звертання 18.04.2025).

11. Постанова Верховного Суду від 20 жовтня 2020 року у справі № 444/2115/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930> (дата звернення: 20.01.2025).

12. Постанова Верховного Суду України від 11 червня 2024 року у справі № 359/2636/19 провадження № 51-7397км23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119873523> (дата звернення: 21.04.2025).

References:

1. Us, O.V. (2018). *Teoriia ta praktyka kryminalno-pravovoi kvalifikatsii* [Theory and practice of criminal law qualification]. Kharkiv [in Ukrainian].

2. Pro sudovu praktyku v spravakh pro khulihanstvo: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 22 hrudnia 2006 roku № 10. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va010700-06> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

3. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 10 lystopada 2020 roku u spravi № 442/66/16-k. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92902851> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

4. Brych, L.P. (2013). *Teoriia rozmezhuvannia skladiv zlochyniv* [Theory of delimitation of crime components]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

5. Us, O.V. (2018). *Kvalifikatsiia zlochynu za oznakamy subiektyvnoi storony skladu zlochynu* [Qualification of crimes based on the subjective aspect of the elements of crime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific journal of Uzhhorod National University. Series: Law*, 49, 130–136 [in Ukrainian].

6. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttia ta zdorovia osoby: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 7 liutoho 2003 r. 2. / Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 16 bereznia 2021 roku u spravi № 631/2135/16-k. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95682116> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

8. Habuda, A.S. (2016). *Vidmezhuvannia zlochynu, peredbachenoho st. 342 KK Ukrainy, vid sumizhnykh diian* [Distinguishing the crime provided for in the article 342 of the Criminal Code of Ukraine from related acts]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav – Scientific journal of the National academy of Internal Affairs*, 3, 207–218 [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 21 zhovtnia 2021 roku u spravi № 596/1688/18. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100614149> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

10. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 2 chervnia 2020 roku u spravi № 229/3178/15-k. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89793549> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 20 zhovtnia 2020 roku u spravi № 444/2115/17. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

12. Postanova Verkhovnoho Sudu [Decision of Supreme Court] vid 11 chervnia 2024 roku u spravi № 359/2636/19. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119873523> (accessed: 02.05.2025) [in Ukrainian].

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-14>

Тищенко Анна Дмитрівна,

ад'юнкт кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6001-147X>

ЄДИНИЙ РЕЄСТР ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНІХ: МІЖ ЗАКОНОДАВЧИМ ЗАДУМОМ І РЕАЛЬНІСТЮ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У статті досліджується актуальна та суспільно значуща проблема протидії сексуальному насильству щодо малолітніх в Україні шляхом створення та функціонування Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої недоторканості малолітніх. Обґрунтовується необхідність посилення кримінальної відповідальності та тривалого контролю за такими особами через ризик рецидиву, який не зникає після відбуття покарання.

У центрі уваги аналіз законодавчих новацій, зокрема Закону № 409-IX від 2019 року, який запровадив реєстр. Стаття детально розглядає юридичне підґрунтя створення бази даних, що містить інформацію про засуджених осіб навіть у випадках, коли судимість уже погашена. Водночас виявлено розбіжності між задекларованими механізмами й практикою їх реалізації. Зокрема, суди не завжди вказують у вироків на необхідність внесення даних до реєстру, а самі реєстрові записи часто не перевіряються під час прийняття кандидатів на посади в установи, які працюють з дітьми.

Авторка аргументовано критикує чинні норми за недостатню дієвість, акцентує на законодавчих прогалинах, що дозволяють засудженим особам уникати реального обмеження у працевлаштуванні та пропонує чіткі зміни до низки законів. Йдеться, зокрема, про встановлення довічної заборони на роботу з дітьми для осіб, включених до реєстру, без можливості оскарження, якщо тільки не буде скасовано обвинувальний вирок.

Окрему увагу приділено питанням правового статусу таких осіб, колізіям із поняттям судимості та необхідності розробки окремої правової категорії – обмежувальних заходів, які не залежать від терміну відбуття покарання, а діють до моменту виключення з реєстру.

Таким чином, робота висвітлює не лише слабкі місця у сфері протидії злочинам проти статевої недоторканості малолітніх, але й пропонує цілісний механізм їх усунення. Стаття є важливим внеском у розвиток дитиноцентричного підходу в кримінальному праві, а запропоновані зміни можуть слугувати основою для вдосконалення законодавства в частині захисту прав дитини.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне правопорушення, статева свобода та недоторканість, злочини проти статевої недоторканості малолітньої особи, дитиноцентризм, педофілія.

Tishchenko Anna. A unified register of persons convicted of crimes against the sexual integrity of minors: between legislative intent and the reality of law enforcement

Abstract. The article examines the current and socially significant problem of combating sexual violence against minors in Ukraine by creating and operating a Unified Register of Persons Convicted of Crimes Against the Sexual Freedom and Integrity of a Minor. The author justifies the need to strengthen criminal liability and long-term control over such persons due to the risk of relapse, which does not disappear after serving the sentence.

The focus is on the analysis of legislative innovations, in particular Law No. 409-IX of 2019, which introduced the register. The article examines in detail the legal basis for creating a database containing information about convicted persons even in cases where the criminal record has already been extinguished. At the same time, discrepancies are found between the declared mechanisms and the practice of their implementation. In particular, courts do not always indicate in their verdicts the need to enter data into the register, and the register entries themselves are often not checked when accepting candidates for positions in institutions working with children.

The author argues that the current regulations are ineffective, emphasizes the legislative gaps that allow convicted persons to avoid real restrictions on employment, and proposes clear amendments to a number of laws. This includes, in particular, establishing a lifelong ban on working with children for persons included in the register, without the possibility of appeal, unless the conviction is overturned.

Particular attention is paid to the issues of the legal status of such persons, conflicts with the concept of a criminal record, and the need to develop a separate legal category – restrictive measures that do not depend on the term of the sentence served, but are valid until the moment of exclusion from the register.

Thus, the work highlights not only weaknesses in the field of combating crimes against the sexual integrity of minors, but also offers a holistic mechanism for their elimination. The article is an important contribution to the development of a child-centered approach in criminal law, and the proposed amendments can serve as the basis for improving legislation in the field of protecting the rights of the child.

Key words: criminal law, criminal offense, sexual freedom and inviolability, crimes against the sexual inviolability of a minor, child-centeredness, pedophilia.

Вступ. Сучасне європейське суспільство, в тому числі українське, все більшу увагу приділяє концепції дитиноцентризму. Така концепція активно впроваджується як у систему освіти України, так і в юридичну сферу нашої держави. Міжнародні стандарти здійснення кримінального провадження за участю дітей охоплюють три категорії таких осіб: діти, які перебувають у конфлікті із законом, діти-потерпілі та діти-свідки. Але, на нашу думку, особливої уваги заслуговують саме діти, які постраждали від вчинення злочинів. Тим паче, коли ці злочини вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, оскільки такі події залишають глибокі психічні травми на все навіть доросле життя людини. На щастя, протягом останніх років Верховна Рада України все більше уваги приділяє цьому питанню, посилює кримінальну відповідальність за злочини, учинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості, впроваджує Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, впроваджує певні механізми щодо посилення протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та недоторканості неповнолітніх.

Науковці, які зробили значний внесок у дослідження злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітніх: І.О. Бандурка, В.І. Борисов, А.О. Джужа, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, І.Г. Лубенець, Ю.В. Меркулова, Л.І. Шеховцова, Т.Д. Лисько, В.А. Кохтюк та ін.

Метою цієї статті є дослідження злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, аналіз нововведень у вітчизняному кримінальному законодавстві,

спрямованих на протидію таким злочинам, зокрема створення та функціонування Єдиного реєстру осіб, засуджених за відповідні правопорушення. У межах дослідження також визначаються наявні недоліки в реалізації цих правових механізмів, виявляються розбіжності між теоретичним підходом і практикою правозастосування, а також формулюються конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинних кримінально-правових та кримінально-процесуальних норм з метою підвищення ефективності захисту малолітніх від сексуального насильства.

Матеріали та методи. У процесі дослідження було використано міждисциплінарний підхід із застосуванням норм кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства України. Основу емпіричної бази становить аналіз положень Кримінального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, а також положень Закону України № 409-IX від 19.12.2019 та змін до нього.

Для виявлення реального стану правозастосування проведено суцільний вибірковий аналіз судової практики за період 2022–2024 років із використанням Єдиного державного реєстру судових рішень. Відбір здійснювався за ключовими ознаками: «ч. 4 ст. 152», «ч. 4 ст. 153», «ст. 155», «ст. 156», «ст. 156-1» Кримінального кодексу України. При цьому враховувалися лише кримінальні справи, у яких постановлено обвинувальні вироки щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти статевої свободи та недоторканості малолітніх осіб.

Методологічну основу дослідження становили загальнонаукові та спеціально-юридичні методи. Зокрема, застосовано формально-юри-

дичний метод для аналізу нормативного регулювання функціонування Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статеві недоторканості малолітніх; порівняльно-правовий метод – для виявлення відмінностей між теоретичними приписами закону та практикою їх реалізації; системно-структурний підхід – для оцінки ефективності чинного механізму обмеження доступу до дітей засуджених осіб.

Окрему увагу приділено критичному аналізу положень нормативно-правових актів, які регулюють порядок призначення осіб на посади в закладах, що працюють з дітьми. Використано також елементи прогностичного методу з метою формування практичних рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання.

Результати. Відповідно до ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) будь-яка міра покарання передбачає виправлення і ресоціалізацію засудженого, зокрема, виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослужняної поведінки, а ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого у соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя у суспільстві [1].

Після вчинення злочину проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи та відбування покарання за цей злочин, на думку багатьох науковців, у так званого «педофіла» і надалі залишається потяг до вчинення аналогічних злочинів. Наприклад, Юлія Меркулова та Марина Даніч, аналізуючи санкції перших частин статей 155, 156 Кримінального кодексу України, які визначають тільки покарання у вигляді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, а в разі здійснення цих дії членами сім'ї або близькими родичами караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого, вважають, що цей вид покарання не може вплинути

на психічний стан особи, адже розлади сексуального збочення у вигляді педофілії невиліковні [2, с. 119]. Тому саме по собі відбування покарання у вигляді обмеження чи позбавлення волі на певний строк такою особою, на нашу думку, не завжди ефективно реалізовує принципи виправлення і ресоціалізації особи.

На підставі Закону України від 19.12.2019 № 409-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи» в Україні запровадили та почали наповнювати так званий «реєстр педофілів» [3]. Принагідно слід зауважити, що назва цього реєстру викликає застереження в контексті того, що малолітні особи не є носіями статеві свободи. Задля точності та лаконічності формулювання цієї назви із неї варто було б виключити слова «статеві свободи та».

Так, відповідно до ст. 6¹ КВК єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи (далі – реєстр), – автоматизована електронна база даних, створена для забезпечення збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку, узагальнення даних про осіб, які вчинили злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, у тому числі осіб, судимість яких за такі злочини знята або погашена в установленому законом порядку. Держателем реєстру є Міністерство юстиції України. Положення про Єдиний реєстр осіб, засуджених за злочини проти статеві свободи та статеві недоторканості малолітньої особи, порядок його формування та ведення затверджуються Міністерством юстиції України. До реєстру вносяться відомості щодо прізвища, імені, по батькові засудженого, дати народження, місця проживання чи перебування, кримінального правопорушення, за який його було засуджено, виду кримінального покарання, що до нього було застосоване, інформацію про фактично відбуте ним

покарання, а також про порушення правил адміністративного нагляду. Інформація про особу вноситься до реєстру на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили. У разі, якщо особа вчинила кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до створення реєстру, інформація про таку особу вноситься до реєстру на підставі ухвали суду за місцем проживання такої особи або місцем відбування нею покарання за клопотанням прокурора. Інформація про особу виключається з реєстру у разі скасування обвинувального вироку або ухвали суду, зазначених у частині п'ятій цієї статті. Користувачами реєстру є керівники прокуратур та органів досудового розслідування, прокурори, слідчі та інші уповноважені особи Національної поліції України та Державного бюро розслідувань. Право на отримання інформації щодо факту перебування конкретної особи в реєстрі мають: сільські, селищні та міські голови, керівники державних адміністрацій, інших органів державної влади та місцевого самоврядування — щодо осіб, які претендують на зайняття посади керівника (заступника керівника) дошкільного навчального закладу, середнього навчального закладу, позашкільного навчального закладу, закладу охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру малолітнім особам, та належать до їх сфери управління; керівники дошкільних навчальних закладів, середніх навчальних закладів, позашкільних навчальних закладів, закладів охорони здоров'я або іншої установи, організації, зобов'язаної здійснювати нагляд за малолітніми особами або надавати послуги медичного, навчального чи соціального характеру таким особам, у зв'язку з вирішенням питання щодо прийняття особи на роботу; будь-яка фізична особа щодо інформації про себе; будь-яка фізична особа щодо інформації про іншу особу у разі наявності завіреної відповідно до вимог Закону України «Про нотаріат» згоди особи, щодо якої така інформація запитується [1].

Згідно із Законом № 409-IX від 19.12.2019, зі змінами, внесеними згідно із Законом № 720-IX від 17.06.2020, пункт 2 частини четвертої статті 374 Кримінального процесуального кодексу України було доповнено новим абзацом, де вказано, що у резолютивній частині вироку суду зазначаються рішення про включення інформації про обвинуваченого у скоєнні кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи [4].

На нашу думку, такий крок справді може слугувати дієвим підходом до розв'язання проблем протидії вчиненню злочинів проти статевої свободи та недоторканості малолітніх. Однак вбачаються прогалини між теоретичним і практичним застосуванням такого засобу.

Так, інформація про особу вноситься до реєстру на підставі обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, а проаналізувавши вирoki судів щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи з 2022 року, згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень за таким ключовим контекстом: «ч. 4 ст. 152», «ч. 4 ст. 153», «ст. 155», «ст. 156», «ст.156¹», вибравши кримінальну форму судочинства, ми з'ясували, що суди здебільшого роблять вказівку на включення інформації про засуджених до цього реєстру, але деякі суди ігнорують таку вимогу... Так, наприклад, вирокom Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 13.09.2023 року № 113444247 (кримінальне провадження № 1-кп/650/96/23) особу визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 152 КК України та ч. 4 ст. 152 КК України, та призначено покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим у вигляді 12 років позбавлення волі без включення інформації про засудженого до реєстру [5].

Те ж саме стосується і готування чи замаху на злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи. Так, вирокom Снятинського районного суду Івано-Фран-

ківської області № 118941704 (кримінальне провадження № 1-кп/351/115/24) особу було визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 4 ст. 152 КК України, і призначено їй покарання у вигляді 3 років позбавлення волі без включення інформації про засудженого до реєстру [6].

До того ж, як виявилось, на практиці заклади, установи та організації, працівники яких безпосередньо пов'язані роботою з дітьми, під час прийняття на посаду перевірок відповідно до такого реєстру не проводять [7].

Тобто немає ніякої законної підстави відмовити особі, інформація про яку міститься в реєстрі, у прийнятті на роботу, оскільки це рішення така особа може легко оскаржити у суді.

До того ж санкції за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, передбачені ст. 152, ст. 153, ст. 155, ст. 156, ст. 156⁻¹ КК України, або передбачають види покарань без зазначення позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, чи з позбавленням таких прав на строк до трьох років [8], що суперечить ідеї створення реєстру, відповідно до якого інформація про особу виключається лише у разі скасування обвинувального вироку або ухвали суду. Тобто дані про особу в реєстрі повинні зберігатись усе її життя...

Тому для того щоб реєстр запрацював, необхідно внести чимало змін до законодавства України. Так, ми пропонуємо:

– по-перше, внести зміни до таких нормативно-правових актів, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про повну загальну середню освіту», де зазначити обов'язковою умовою обрання та призначення на посади керівників та працівників закладів освіти осіб, інформація про яких не міститься у Єдиному реєстрі осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи;

– по-друге, необхідно урегулювати питання підстав збереження даних про особу в реєстрі протягом усього її життя... Для цього

можна було б доповнити частину першу статті 55 Кримінального кодексу України пунктом шостим такого змісту: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, передбачених статтями 152–156⁻¹ цього Кодексу, на період від моменту включення інформації про особу до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до моменту виключення особи з такого реєстру. Але тоді б поставало чимало питань щодо погашення судимості... По факту особа, інформація про яку включена до такого реєстру, буде пожиттєво вважатись судимою, що потягне за собою певні наслідки: кримінально-правові (у разі вчинення нового кримінального правопорушення) та загальноправові (особа, яка має судимість за вчинення умисного кримінального правопорушення, не може бути обрана народним депутатом України; особа, яка має судимість, не може бути суддею, адвокатом або нотаріусом, прокурором тощо) [9, с. 505–506]. Тому, на нашу думку, з метою урегулювання цього питання доцільніше було б розділ XIII⁻¹ Загальної частини Кримінального кодексу України доповнити статтею 91⁻² «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи» такого змісту: «До особи за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, передбачених статтями 152–156⁻¹ цього Кодексу, суд призначає такий обмежувальний захід, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаною роботою з дітьми на період від моменту включення інформації про особу до Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи до моменту виключення особи з такого реєстру. Інформація про особу виключається з Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої

свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, лише у разі скасування обвинувального вироку або ухвали суду».

Висновки. У статті аналізується ефективність наявних заходів кримінального покарання осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітніх осіб. Наголошується, що такі злочинці мають високий ризик рецидиву, а наявні санкції не забезпечують необхідного виправлення. Упровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, є важливим

кроком у протидії повторним правопорушенням. Проте на практиці фіксуються певні порушення вимог щодо внесення даних до реєстру, а також відсутність ефективного механізму перевірки кандидатів на роботу з дітьми. Законодавчі прогалини створюють умови, за яких небезпечні особи можуть уникати реального обмеження доступу до дітей. Для ефективного функціонування реєстру потрібні суттєві зміни в законодавстві. Пропонується запровадження постійної заборони на роботу з дітьми для осіб, внесених до реєстру, а також внесення змін до законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
2. Меркулова Ю.В., Даніч М.А. Колізії в українському законодавстві щодо злочинів, скоєних проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи. Науково-практичний юридичний журнал «Публічне право». № 4 (40), 2020. С. 117–124.
3. Закон України від 19.12.2019 № 409-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження Єдиного реєстру осіб, засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи, та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої особи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
5. Вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 13.09.2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113444247>.
6. Вирок Снятинського районного суду Івано-Франківської області від 09.09.2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118941704>.
7. Відповідь Міністерства освіти і науки № 1/6289-25 від 01.04.025 (на звернення № Т-2706/0-25 від 12.03.2025).
8. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. І.М. Копотуна. Київ : «Центр учбової літератури», 2024. 888 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / За ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. Харків : Право, 2020. 584 с.

References:

1. Kryminalno-vykonavchyi kodeks Ukrainy [Criminal Executive Code of Ukraine] vid 11 lypnia 2003 roku № 1129-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> [in Ukrainian].
2. Merkulova, Yu.V., Danich, M.A. (2020). Kolizii v ukrainskomu zakonodavstvi shchodo zlochyniv, skoi-enykh proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti malolitnoi osoby [Collisions in Ukrainian legislation regarding crimes against the sexual freedom and inviolability of minors]. “Publichne pravo” – Public Law. № 4 (40). S. 117–124 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy vid 19.12.2019 № 409-IKh «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vprovadzhennia Yedynoho reiestru osib, zasudzhenykh za zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti malolitnoi osoby, ta posylennia vidpovidalnosti za zlochyny, vchyneni proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti malolitnoi osoby» [Law of Ukraine No. 409-IX on amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the introduction of the Unified Register of persons convicted of crimes against the sexual freedom and inviolability of a minor, and strengthening responsibility for such crimes]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/409-20#Text> [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.03.2012 № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

5. Vyrok [Court decision] Velykooleksandrivskoho raionnoho sudu Khersonskoi oblasti vid 13.09.2023 r. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113444247> [in Ukrainian].
6. Vyrok [Court decision] Sniatynskoho raionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 09.09.2024 r. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118941704> [in Ukrainian].
7. Vidpovid Ministerstva osvity i nauky [Official response Ministry of Education and Science of Ukraine] № 1/6289-25 vid 01.04.025 (na zvernennia № T-2706/0-25 vid 12.03.2025) [in Ukrainian].
8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Naukovo-praktychnyi komentar [Criminal Code of Ukraine: Scientific and practical commentary] / za zah. red. I.M. Kopotuna. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury», 2024. 888 s. [in Ukrainian].
9. Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk [Criminal Law of Ukraine. General part: Textbook] / Za red. V.Ia. Tatsiia, V.I. Tiutiuhina, V.I. Borysova. Kharkiv: Pravo, 2020. 584 s. [in Ukrainian].

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 377.9.147:004.34.08

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-2-15>

Березюк Данило Олегович,

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6763-9046>

СПОСОБИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ

Анотація. У статті на підставі комплексного системного аналізу чинного законодавства України та нормативних актів країн Європейського Союзу розглянуто способи раціонального використання судових ресурсів у контексті організації судової системи з використанням цифрових платформ. Актуальність дослідження зумовлена наявністю нерівномірного навантаження на суддів у зв'язку з необхідністю перенесення правосуддя із зони бойових дій. Об'єктом дослідження є правовідносини, пов'язані з організацією судової діяльності в умовах воєнного стану. Предметом дослідження є способи раціонального використання судових ресурсів у контексті організації судової системи з використанням цифрових платформ. Обґрунтовано природу судових цифрових платформ як способу реалізації функцій судової влади у цифровому середовищі. Уявлення про судову (інформаційну) цифрову платформу включає організаційні, функціональні та технологічні аспекти. Як організаційна структура судової системи цифрова платформа розглядається як просторова територія (місця для комунікацій), яка об'єднує суб'єктів судочинства під час здійснення онлайн правосуддя, що зумовлює розширення змісту права фізичних і юридичних осіб на судовий захист шляхом включення права на віддалену участь у вирішенні судом конфліктів та спорів. Зазначено, що платформна модель організації судової діяльності змінює зміст принципу доступу до суду та інституту підсудності, усуваючи їхній зв'язок із територією як географічним середовищем. Використання судової цифрової платформи перетворює порядок здійснення організаційних та процесуальних дій учасниками судочинства, запроваджує універсальні і єдині для всіх учасників судочинства правила, які підтримуються цифровою платформою як сукупністю технологій, що потребує гарантій усунення цифрової нерівності у сфері судового захисту.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, досвід країн ЄС, організаційні заходи, навантаження на суддів, перерозподіл, доступ до суду.

Berezyuk Danylo. Methods of rational use of judicial resources in the context of organizing the judicial system using digital platforms

Abstract. The article, based on a comprehensive systemic analysis of the current legislation of Ukraine and regulatory acts of the European Union countries, considers methods of rational use of judicial resources in the context of organizing the judicial system using digital platforms. The relevance of the study is due to the presence of an uneven load on judges due to the need to transfer justice from the war zone. The object of the article is legal relations related to the organization of judicial activity under martial law. The subject is formed by the principles and norms of national law and the law of the European Union member states that regulate legal relations related to the organization of judicial activity. The nature of judicial digital platforms as a way of implementing the functions of the judiciary in the digital environment is substantiated. The idea of a judicial (information) digital platform includes organizational, functional and technological aspects. As an organizational structure of the judicial system, the digital platform is considered as a spatial territory (places

for communications) that unites the subjects of legal proceedings in the implementation of online justice, which entails the expansion of the content of the right of individuals and legal entities to judicial protection by including the right to remote participation in the resolution of conflicts and disputes by the court. It is noted that the platform model of organizing judicial activity changes the content of the principle of access to the court and the institution of jurisdiction, eliminating their connection with the territory as a geographical environment. The use of a judicial digital platform transforms the procedure for implementing organizational and procedural actions by participants in legal proceedings, introduces universal and uniform rules for all participants in legal proceedings, which are supported by the digital platform as a set of technologies, which requires guarantees for eliminating digital inequality in the field of judicial protection of rights.

Key words: information and communication technologies, experience of EU countries, organizational measures, workload on judges, redistribution, access to court.

Вступ. Масштабні зміни соціальної дійсності, пов'язані з технологічним прогресом, цифровою трансформацією, запровадженням цифрових платформ, перетворюють усі сфери державної діяльності, включаючи судову. Цифрові інструменти Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС) активно впроваджуються у діяльність судів. Створення судових цифрових платформ є новим фактором, що впливає на ознаки та форми організації судової діяльності. Впровадження судових цифрових платформ як організаційно-функціональних та технологічних феноменів зумовлює трансформацію традиційних моделей організації судової діяльності, веде до перетворення багатьох судових інститутів, таких як судова система, підсудність.

Сучасний стан використання цифрових платформ у судочинстві досліджували науковці: О.О. Берназюк, О.В. Бринцев, Н.Ю. Голубева, К.Б. Дрогозюк, С.С. Єсімов, М.В. Ковалів, Т.В. Степанова, І.М. Шопіна, О.Г. Ярема та ін. Цифрова трансформація, яка визначає концепцію електронного правосуддя, висуває вимоги до якості та ефективності функціонування органів державної влади, що потребує проведення теоретико-правових досліджень.

Метою статті є дослідження способів раціонального використання судових ресурсів у контексті організації судової системи з використанням цифрових платформ.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становили діалектичний, загальні та приватні наукові методи пізнання. Загальнонаукові методи – опис, порівняння, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація – дозволили дати визначення організації судової

діяльності, виділити організаційні та функціональні складники. Функціонально-структурний та системний методи дозволили виявити природу судових цифрових платформ та визначити їх як організаційно-функціональний елемент судової системи, аргументувати нові організаційні форми надання допомоги фізичним особам і забезпечення права на судовий захист. За допомогою формально-юридичного методу аналізувалося законодавство про судову систему та судову діяльність.

Результати. Відмінною рисою нової моделі державного управління визнається ефективність діяльності органів влади на основі концептів «розумної економії» та «Lean government». Це стимулюють інновації та призводять до зменшення витрат у діяльності державного сектору [1, с. 125]. Названі концепти з урахуванням призначення органів судової влади сприйняті судовими адміністраціями держав Європейського Союзу, що зумовлено тенденцією зростання навантаження на судів та обмеженими можливостями судового бюджету. В європейських судах (Данії, Фінляндії, Франції, Нідерландів та Великобританії) застосовується не традиційна модель рівного розподілу ресурсів між судами, а модель бюджетування на основі результатів (продуктивності) (performance-based budgeting) [2].

Ця модель передбачає систематичний моніторинг інформації про використання ресурсів, що виділяються судам, згідно з відомостями про діяльність судів за певний період та підготовку планів розподілу судових ресурсів на наступні періоди. Підвищення ефективності судів в умовах бюджетних обмежень розглядається європейськими міжурядовими організаціями у контексті економічних показників

(якості, продуктивності, швидкості та вартості правосуддя на одного мешканця).

В Україні такий показник, як вартість одного дня роботи судді, що відображає ціну одного дня роботи судді, з урахуванням витрат на судовий апарат та експлуатацію необхідних приміщень має тенденцію до зростання [3]. Поряд із цим є незбалансований розподіл судових ресурсів на різних рівнях судової системи у ракурсі рівня навантаження судів.

Рациональне використання обмежених ресурсів (кадрових, фінансових, матеріально-технічних та інших) між судами пропорційно до поступлення у провадження справ на тлі бюджетного дефіциту в науковій літературі визнається проблемою ресурсного забезпечення судів. На тлі нерівномірності навантаження на суддів у різних ланках судової системи такий екстенсивний спосіб, як збільшення штатної чисельності суддів, не буде вирішенням проблеми зростання навантаження на суддів. Вирішення цієї проблеми вимагає комплексного підходу. Окрім таких аспектів, як організація роботи, застосування нових технологій та вдосконалення процесуального законодавства, слід враховувати законодавство про судоустрій [4].

Перерозподіл обсягу роботи, штатів, судових ресурсів усередині суду та всередині судової системи є організаційно-правовим способом управління судовим навантаженням. В умовах воєнного стану ці потреби актуалізуються та доповнюються фактором моделі організації судової системи на підставі інформаційної платформи. Це змінює принципи та інститути доступу до суду та підсудності, усуваючи зв'язок останніх з територією як географічним середовищем.

На думку В.В. Борщенка, використання інформаційних технологій може допомогти забезпечити доступність правосуддя для людей з різними видами обмежень або потребами, наприклад, шляхом підтримки у вигляді аудіо-або візуальних допоміжних засобів [5, с. 10].

Зростання навантаження на суддів, суспільний запит на ефективність діяльності органів влади, обмежені судові ресурси та незбалансований розподіл визначають обґрунтування сис-

теми організаційних способів, спрямованих на раціональне використання судових ресурсів. Система цих способів має враховувати специфіку призначення органів судової влади та не суперечити меті правосуддя. У дослідженнях зарубіжних авторів для відображення цих процесів використовуються терміни «судова економіка» та економічний аналіз права.

На думку В.В. Очеретяного, цифрова трансформація у судовій системі України через запровадження ЄСІТС полягає у суттєвому вдосконаленні судової гілки влади, забезпеченні доступності, відкритості та прозорості. Завдяки цій системі судова вертикаль зможе ефективніше та швидше реагувати на інформаційні виклики суспільства, вирішувати справи, зменшувати кількість помилок та уникати корупційних викликів [6, с. 675].

Представники економіко-правової школи досліджують різні аспекти права та держави з точки зору здатності забезпечити досягнення поставлених завдань за мінімальних витрат. Ця система спрямована на виключення дисбалансу у використанні судових ресурсів та здійснюється системою організаційних способів оперативного та довгострокового характеру. У зв'язку з цим актуалізується аналітична функція судів, пов'язана з виявленням факторів коливань навантаження на суддів. Організаційні способи довгострокового характеру дозволяють забезпечити раціональне використання судових ресурсів за допомогою рівномірного розподілу протягом тривалого тимчасового періоду. До таких способів слід віднести зміну територіальної структури судоустрою.

Визначення довгострокового розвитку організації спричиняє зміну структурних характеристик. Щодо загальних місцевих судів діє модель територіальної структури судоустрою, яка відповідає адміністративно-територіальному поділу України. Ця модель була сформована у середині минулого століття, проте внаслідок перетворень, проведених у 2016 році, кількість судів зменшилась. У національному законодавстві не встановлено верхніх меж щодо складу суду. Штатна чисельність суддів у загальних місцевих судах є різною.

У доктрині Європейського Союзу розробляються концепції, що відбивають збалансованість ключових категорій щодо кількості та розташування судів у державі. Формування карти судів держави пов'язується з необхідністю підвищення ефективності діяльності суду та неприпустимістю зменшення права на доступ до правосуддя. Ефективність діяльності судів розглядається у площині показників, таких як оптимальний розмір суду та економія судових ресурсів.

Розробка структурно-територіальних характеристик судоустрою в умовах відсутності фінансових ресурсів у зв'язку з війною вимагає звернення до правових, соціологічних і економічних категорій, які визначають пошук критеріїв зміни кількості та місцезнаходження судів. Відповідні критерії підлягають виявленню з урахуванням багатоаспектних параметрів. Зміна структурно-територіальних характеристик судоустрою допустима тільки за умови дотримання принципу доступності правосуддя [7, с. 69].

Традиційне розуміння доступності правосуддя в контексті територіально доступного суду визначає вироблення основного критерію – можливості особистої та безперешкодної явки у приміщення суду для осіб, які звертаються за судовим захистом, та для учасників судового процесу.

Судові цифрові платформи є одним з основних факторів, що зумовлюють реформування судової системи. На думку М.В. Коваліва та М.Я. Сидора, у технологічному аспекті судова цифрова платформа є сукупністю інформаційних технологій і електронних сервісів, що розуміється як цифрова інфраструктура судової системи. У функціональному аспекті судова цифрова платформа – це певний алгоритм взаємодії суду та учасників судочинства [8, с. 41]. Платформна організація судової системи дає можливість модифікувати організаційні структури, роблячи їх більш гнучкими та оперативними. Новий зміст принципу доступу до суду, який не зводиться виключно до максимальної фізичної близькості суду до населення, потребує інших підходів до вирішення питань розміру та місцезнаходження.

Зміна змістового наповнення доступності правосуддя в умовах впровадження судових цифрових платформ з урахуванням воєнного стану, коли частина території перебуває у зоні бойових дій, визначає вироблення додаткових критеріїв зміни карти судів, які характеризують цифрову доступність суду: рівень цифровізації та можливість електронних комунікацій на відповідній території; поінформованість фізичних і юридичних осіб про засоби забезпечення доступу до правосуддя; можливість надання фізичним особам допомоги у разі звернення за судовим захистом, забезпечення інформаційної безпеки на підставі розробленої методології [9].

Критерії, які характеризують електронну доступність суду, мають ґрунтуватися на показнику цифрової трансформації та супутніх їй соціальних ефектах з огляду на те, що в адміністративно-територіальних одиницях України ці процеси відбуваються нерівномірно. Вектори побудови судової системи в умовах її організації на підставі цифрових платформ формують звернення до економічних категорій, що визначають ефективність та результативність використання судових ресурсів. У цьому сенсі діяльність суду характеризує середній рівень навантаження та особливості функціонування (кількість суддів, стан матеріально-технічної бази, витрати на експлуатацію тощо).

З економічної точки зору з урахуванням обсягу витрат на впровадження цифрових технологій критерій діяльності суду дозволить зосередитись на впровадженні високотехнологічного обладнання. Це зменшить вимоги до кількості фахівців з інформатизації в умовах обмежених ресурсів.

У разі зміни підходів до моделей судово-територіальної організації має бути враховано соціально-демографічні характеристики території. Такі характеристики дозволяють прогнозувати коливання навантаження на суддів у певний період у межах певної судової юрисдикції. До соціально-демографічних чинників необхідно віднести критерії: чисельність і щільність населення; розшарування за соціальними ознаками; перспективи міграційних процесів. Значення набувають географічні особливості місцевості, у тому числі дистанції між населеними пунктами

та судами. Має значення специфіка території, інфраструктура території та рівень економічного розвитку. Значення набуває можливість отримання населенням посередницьких та юридичних послуг на певній або суміжній території.

Розглянуті фактори є універсальними, оскільки відповідні показники можуть змінюватись залежно від специфіки суду та інших соціально-економічних умов. Однак без урахування цих факторів зміна територіальної структури судоустрою може продемонструвати негативні тенденції.

На думку авторів посібника «Інформаційне право України», упровадження електронних послуг правосуддя здатне прискорити процес судочинства, скоротити навантаження на апарат суду, підвищити рівень відкритості судової системи, полегшити доступ громадян і бізнесу до судової процедури через скорочення витрат, зумовлених необхідністю фізичної присутності сторін та/або залучення професійного представника [10, с. 392].

Технології штучного інтелекту дозволяють підвищити ефективність процесів планування, прогнозування та прийняття рішень. У разі моделювання територіальної структури судоустрою з урахуванням названих критеріїв значний потенціал мають технології великих даних (Big Data).

Я.О. Берзанюк зазначає, що аналіз штучним інтелектом великих масивів даних може значно оптимізувати роботу суддівського корпусу, проте важливо зберігати баланс між використанням технологій та забезпечення незалежності судової влади [11]. З їхньою допомогою може бути підвищена достовірність аналізу вихідної інформації.

Виключення дисбалансу у використанні судових ресурсів здійснюється засобами, що забезпечують перерозподіл, тобто вирівнювання тимчасових диспропорцій у завантаженості судів. Як один із таких способів слід розглянути можливість перерозподілу справ між судами з метою вирівнювання навантаження на суддів. Тимчасовий дисбаланс у завантаженості судів, зокрема судів однієї інстанції, може бути з низки причин. Наприклад, у зв'язку зі зміною правових норм або внаслідок значного збільшення кількості окремих категорій спорів.

Висновки. Обґрунтовано систему способів раціонального використання судових ресурсів у разі платформної організації судової системи. Ця система, заснована на балансі між обсягом виділених ресурсів та рівнем навантаження судів, полягає у формах розподілу та перерозподілу судових справ та здійснюється системою організаційних способів оперативного та довгострокового характеру. Модель організації судочинства з використанням інформаційної платформи змінює зміст принципу доступу до суду та інституту підсудності, усуваючи їхній зв'язок з територією як географічним середовищем. Принципи перерозподілу справ між суддями з метою вирівнювання навантаження можуть бути використані для електронного перерозподілу справ спрощеного та наказного провадження через цифрову платформу між судами, що мають менше навантаження, в межах однієї області, що розглядається як організаційний спосіб оптимізації суду. Зміна територіальної структури судоустрою сприймається як засіб раціонального розподілу судових ресурсів протягом тривалого періоду.

Список використаних джерел:

1. Логвиненко Б.О. «Lean government» як новітня модель публічного адміністрування у сфері дорожньої інфраструктури: перспективи для України. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 123–127.
2. Performance Framework for the EU Budget – Concepts and practices. Policy Department for Budgetary Affairs Authors: Iain BEGG et al. Directorate-General for Internal Policies PE 760.700 March 2024. URL: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760700/IPOL_STU\(2024\)_760700\(SUM01\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760700/IPOL_STU(2024)_760700(SUM01)_EN.pdf).
3. Звіт за результатами оцінювання середніх витрат часу на розгляд справ для визначення коефіцієнтів навантаження на суддів. *USAID-Україна*. Київ : Кімонікс Інтернешнл Інк, 2020. 158 с.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19>.
5. Борщенко В.В. Інформаційні технології в судочинстві: сучасний стан та перспективи. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство*. 2024. Том 26. Вип. 1 (38). С. 7–11.

6. Очеретяний В.В. Цифрова трансформація судових послуг в Україні – здобутки та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 672–675.
7. Кельбя С.Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : ПРАВО*. 2024. Випуск 83. Частина 1. С. 59–64.
8. Ковалів М.В., Сидор М.Я. Реалізація адміністративного судочинства на основі цифрової платформи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 2. С. 36–41.
9. Yesimov S., Borovikova V. Methodological foundations of information security research. *Social and Legal Studios*, 2023. № 6 (1). P. 49–55.
10. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
11. Берназюк Я.О. Наукові надбання як основа для наступних кроків на шляху інтеграції штучного інтелекту в систему правосуддя. 14.01.2025. *Портал сучасного права*. URL: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/949/naukovi-nadbannia-iak-osnova-dlia-nastupnykh-krokv-na-shliakhu-intehratsii-shtuchnoho>.

References:

1. Lohvynenko, B.O. (2022). «Lean government» yak novitnya model' publicnoho administruvannya u sferi dorozhn'oyi infrastruktury: perspektyvy dlya Ukrayiny [“Lean government” as a new model of public administration in the field of road infrastructure: prospects for Ukraine]. *Pravovi novely – Legal Novels*, 18, 123–127 [in Ukrainian].
2. Performance Framework for the EU Budget – Concepts and practices. Policy Department for Budgetary Affairs Authors: Iain BEGG et al. Directorate-General for Internal Policies PE 760.700 March 2024. Retrieved from: [www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760700/IPOL_STU\(2024\)_760700\(SUM01\)_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2024/760700/IPOL_STU(2024)_760700(SUM01)_EN.pdf) [in English].
3. Zvit za rezul'tatamy otsynuyuvannya serednikh vytrat chasu na rozhlyad sprav dlya vyznachennya koefitsiyentiv navantazhennya na suddiv. USAID-Ukrayina [Report on the results of assessing the average time spent on considering cases to determine the workload coefficients for judges. USAID-Ukraine]. Kyiv: Chemonics International Inc. [in Ukrainian].
4. Pro sudoustriy i status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII [On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine dated 02.06.2016 No. 1402-VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19> [in Ukrainian].
5. Borshchenko, V.V. (2024). Informatsiyni tekhnolohiyi v sudochynstvi: suchasnyy stan ta perspektyvy [Information technologies in judicial proceedings: current state and prospects]. *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Pravoznavstvo – Bulletin of the Odessa National University. Series: Jurisprudence*, 26, 1 (38), 7–11 [in Ukrainian].
6. Ocheretyanyy, V.V. (2024). Tsyfrova transformatsiya sudovykh posluh v Ukrayini – здобутки та перспективи [Digital transformation of judicial services in Ukraine – achievements and prospects]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 672–675 [in Ukrainian].
7. Kel'bya, S.H. (2024). Dostup do pravosuddya yak element pravovladdya u suchasniy demokratychniy derzhavi [Access to justice as an element of the rule of law in a modern democratic state]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya PRAVO – Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series LAW*. 83. 1. 59–64 [in Ukrainian].
8. Kovaliv, M.V., & Sydor, M.Ya. (2024). Realizatsiya administrativnoho sudochynstva na osnovi tsyfrovoyi platformy [Implementation of administrative justice based on a digital platform]. *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal Series*, 2, 36–41 [in Ukrainian].
9. Yesimov, S., & Borovikova, V. (2023). Methodological foundations of information security research. *Social and Legal Studios*, 6 (1), 49–55 [in English].
10. Kovaliv, M.V., Yesimov, S.S., & Yarema, O.H. Informatsiynе право Ukrayiny: navchal'niy posibnyk [Information Law of Ukraine: a textbook]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].
11. Bernazyuk, Ya.O. (2025). Naukovi nadbannya yak osnova dlya nastupnykh krokv na shlyakhu intehratsiyi shtuchnoho intelektu v systemu pravosuddya [Scientific achievements as a basis for the next steps towards the integration of artificial intelligence into the justice system]. *Portal suchasnoho prava – Modern Law Portal*. Retrieved from: <https://so.supreme.court.gov.ua/authors/949/naukovi-nadbannia-iak-osnova-dlia-nastupnykh-krokv-na-shliakhu-intehratsii-shtuchnoho> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

**Мелех Любомира Володимирівна, Мелех Богдан Володимирович,
Лісовська Валентина Юріївна**

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА РІВНОСТІ
КРІЗЬ ПРОБЛЕМАТИКУ ГЕНДЕРНОСТІ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ.....3

Пивовар Інна Василівна

СУЧАСНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЛЮДСЬКУ ГІДНІСТЬ.....11

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Бондар Валерія Валеріївна

КОНЦЕПЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ
В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ:
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ.....15

**Булачек Володимир Романович, Гречанюк Андрій Олексійович,
Йосипів Юрій Романович, Лиса Марія Олегівна, Курляк Мар'ян Дмитрович**

ТАКТИКА ДІЙ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
ЩОДО ВИЛУЧЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОЗБРОЄННЯ
У ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ.....22

Войтушенко Ігор Олегович, Мамедова Ельміра Алгаламівна

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМИ
ЕКСТРЕНОЇ ДИСПЕТЧЕРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....34

Добрянська Наталія Валеріївна

СТАДІЇ ПРОЦЕДУРИ У ПРАВОВІДНОСИНАХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПРОХОДЖЕННЯМ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ.....41

Ніцевич Олеся Володимирівна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....47

Петелька Василь Ігорович

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ,
ЩО РОЗГЛЯДАЮТЬСЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДАХ.....55

Петелька Олексій Ігорович

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....62

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛІСТИКА; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Баб'як Андрій Васильович, Царук Юрій Юрійович

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПСИХОЛОГІЧНОМУ МАНІПУЛЮВАННЮ
ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА,
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....69

Горошко Олександр Володимирович

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ
ЯК ІНСТРУМЕНТУ, ЯКИЙ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ
СПЕЦСЛУЖБАМИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....77

Каланча Інга Георгіївна

ЕЛЕКТРОННИЙ ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ:
ПРАКТИКА, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ.....84

Максимович Роман Львович, Тимчишин Тарас Михайлович

ФАКУЛЬТАТИВНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ
ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ..... 93

Тищенко Анна Дмитрівна

ЄДИНИЙ РЕЄСТР ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ МАЛОЛІТНІХ:
МІЖ ЗАКОНОДАВЧИМ ЗАДУМОМ
І РЕАЛЬНІСТЮ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....100

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Березюк Данило Олегович

СПОСОБИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ РЕСУРСІВ
У КОНТЕКСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ
З ВИКОРИСТАННЯМ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ.....107

CONTENTS

CONSTITUTIONAL LAW

**Melekh Liubomyra, Melekh Bohdan,
Lisovska Valentyna**

IMPLEMENTATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO EQUALITY
THROUGH GENDER ISSUES IN THE ADMINISTRATION OF JUSTICE.....3

Pyvovar Inna

MODERN MODEL OF REALIZATION OF THE RIGHT TO HUMAN DIGNITY.....11

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Bodnar Valeriia

THE CONCEPT OF ADMINISTRATIVE EMPATHY IN THE ACTIVITIES
OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE:
THEORETICAL FOUNDATIONS OF IMPLEMENTATION.....15

**Bulachek Volodymyr, Grechanuk Andrii,
Yosupiv Yuriy, Lysa Mariia, Kurliak Marian**

TACTICS OF ACTIONS OF UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE
REGARDING THE SEIZURE OF ILLEGAL WEAPONS
FROM THE CIVILIAN POPULATION.....22

Voytushenko Igor, Mamedova Elmira

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO EMERGENCY
DISPATCH SYSTEMS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE34

Dobrianska Nataliia

STAGES OF ADMINISTRATIVE PROCEDURE
IN LEGAL RELATIONS RELATED TO PUBLIC SERVICE.....41

Nitsevych Olesia

INFORMATION SECURITY OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....47

Petelka Vasyl

FEATURES OF ADMINISTRATIVE DOCUMENTS
THAT ARE CONSIDERED IN ADMINISTRATIVE COURTS.....55

Petelka Oleksii

ADMINISTRATIVE PROCEDURES IN THE ACTIVITIES
OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES.....62

CRIMINAL LAW AND PROCESS; CRIMINOLOGY; CRIMINALISTICS; CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

Babyak Andriy, Tsaruk Yuriy

PECULIARITIES OF COUNTERACTING PSYCHOLOGICAL MANIPULATION
BY THE CRIMINAL POLICE UNITS OF THE NATIONAL POLICE
OF UKRAINE AS AN INTEGRAL PART
OF COMMITTING FRAUD IN MARTIAL LAW CONDITIONS.....69

Horoshko Oleksandr

FEATURES OF COMBATING ORGANIZED CRIME
AS A TOOL USED BY THE SPECIAL SERVICES
OF FOREIGN STATES DURING THE WAR IN UKRAINE.....77

Kalancha Inha

THE ELECTRONIC EXPERT REPORT AS EVIDENCE IN UKRAINIAN CRIMINAL PROCEEDINGS: LEGAL PRACTICE, CHALLENGES, AND PROSPECTS.....	84
--	----

Maksymovych Roman, Tymchyshyn Taras

OPTIONAL SIGNS OF THE SUBJECTIVE SIDE OF THE COMPOSITION OF A CRIME UNDER THE CURRENT CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	93
--	----

Tishchenko Anna

A UNIFIED REGISTER OF PERSONS CONVICTED OF CRIMES AGAINST THE SEXUAL INTEGRITY OF MINORS: BETWEEN LEGISLATIVE INTENT AND THE REALITY OF LAW ENFORCEMENT.....	100
---	-----

JUDICIARY; PROSECUTOR’S OFFICE AND ADVOCACY

Berezyuk Danylo

METHODS OF RATIONAL USE OF JUDICIAL RESOURCES IN THE CONTEXT OF ORGANIZING THE JUDICIAL SYSTEM USING DIGITAL PLATFORMS.....	107
---	-----

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 2

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *С. С. Любченко*

Підписано до друку 26.06.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,72. Зам. № 0625/474.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.